

EUSKALZALEEN BILTZARRA

Bilbon, 1958, Abenduaren 13 eta 14-an

3183.-

Bilbon 1958, abenduaren 13 goizean Diputazioaren Bibliotekan asi ziran Euskaltzaindiak antolatutako itzaldiok. Goizeko 11-etan eman zitzaion asiera. Maipuruan zeuden: Severo de Altube, Nazario de Oleaga, Juan Gorostiaga, Aita Luis Villasante, Aita Mugica, Aita Onaindia, Jaureguibery andrea, eta Irigoyen sekretario bezala. Geroago agertu zan Luis Michelena. Gero Arruza ere izan zan. Lendabizi Irigoyen-ek egin zien agurra ta ongi etorria batzarkide guziai:

Gorostiaga jaunari ematen zaio itza.

Egun on jaun andrak :

Nire lenengo berbak agur egiteko dira. Agur maipuruan dagozan jauneri, agur etorri zarien guztiori, agur ezin etorri izanik agurra eta lanen bat bialdu deuskueneri, eta eskerrak Bizkaiko Diputaziñoari eta biblioteka onetako zuzendariari laguntasun benetako onegaitik. Eskerrik asko.

Orain urte bi Arantzazu-n izan genduzan batzar bizi eta eragille areik gogoan arturik Euskaltzaindiak barriro be egitea erabagi dau euskal estudioen onerako izango direalakoan eta euskal soloa geroago eta argi andiagoagaz landuteko balioko dabelakoan. Eta orretarako Bilbo uri andi au aukeratu dau, espirituko gaietan abiada andi baten bearrean dagoen uri andi au. Apurtxo bat berandu, ia neguaren biotzean gertau dira, baiña alan da guztiz be uste dot gure zaletasun sendo, gogor, eta beroarentzat ezala oraindiño naikoa otzegi.

Gaia, lexikografia, lexikologia eta literatura mueten legerik nagusienak imini da, gaur eguneko gai bizia eta argitu bearrekoa. Arantzazun be urten eban gai onek zelanbait, baiña orduan ezan erabagirik artu. An, egokienea egoan guztietan gaiak euskeraz erabilteko eskatu zan, geroago Euskaltzaindiak bear direan erabagiak artu aal izan eizan itzen kontuan. Urte bi igaro dira ordutik ona eta badirudi zerbait argitu bearra

dagoela. Asko ta asko zimentarri batzuen begira daukaguz trankil asko bide bat artzeko. Euskaltzaindiak egiñik baleuko sekula egin bako euskal iztegia an egongo litzakez dotoretzat eta erabilgarritzat artutako berba guztiak baktotxa bere esan-gura zeatzakaz. Ori eztagoen ezker ez ete da komeni zimentarri batzuk imintea, nozbait euskal iztegi ori egingo balitz zelango arrazoiak egongo litzakezan itzak an sartzeko edo ez sartzeko esanik? Gai ori Mitxelena jaunak artu dau zuzenean bere lepoan, gure artean arazo orretan gizonik argiena dogunak, eta euskalduntasunari Euskalerritik kanpo be ohore andia egiten deusanak ezereen duda barik.

Batzar oneitan, itzaldi baktotxaren ostean, eskatuten dauen guztiari berbea emongo jako izlariari itaunak egin deiozan eta arek erantzun deion argitasunak emonik. Eta norbaitek zer esanik baleuko gaiari ez jagokona iminiko da aldi berezi bat esan bear guztiak adierazo daizan.

Ia bada, emendik, guztion artean etorkizunerako argibiderik agertuten dan, jokabide sendo bat, zimentarri benetako bat, gauza utsetan bat ezipagatoz bere.

Olan izan bedi.

A. Irigoyen.

51187.- EUSKERA BAT EDO UNIFICACION DEL EUSKERA

Adiskide eta gogaide :

Gure euskera, euskaldun guztientzat edo beiñik-bein euskal-idazle guztientzat bat-bat egitea, gai onek ekarten deus-tazan gogoetak orain zuen aurrean, zuen oneritiziz laburzki azalduko dodaz.

Auzi onetan, iñori etxako, etzaio iñori beartzen bere aburua utzi eta niregaz bat mun egin daien.

Idorra litzake jakinduria, erriak ere ez luke gauza andirik irabaziko, usteak eta eztabaidak, bata bestearen aurrean, ollar-

txuak bezela, jarrai ezin ez-bageinkez... gure artean, oñaztar eta ganboarren semeen artean.

Au da gure min andia: euskera bat ez da, alde andia da, ez lurrez, izkeraz baizik, Zubero eta Bizkai artean.

Baztar zabalak ez ditu Euskalerrriak, baña bai bi... zortzi... euskalki bere barruan erdi-lo bizirik.

Era onetan ez dago euskaldunen artean ez batasunik ez alkartasunik, ez...

Alan da guzti, euskal-idazleak, lenen, guk jardun bear dogu euskera bat izan daiten.

Nola?

Beste errietan len eta oraintsu egin dan bezela.

Griego, latin —badakizue— español, frantzes, italiano, aleman eta abar, guzti onek asieran txikar, mehe, estu zireala, orain, barriz, erri guztiko eta idazle guztien izkerak direala. Batzuk politikako bidetik, beste batzuk kulturako goreagaitik anditu, loditu eta zabaldu dira, eurekin batean egon eta bizi zirean izkerak eta izkelkiak baztertuz, estalduz, il edo illunduz. Nik uste irugarren bidea ere badala, guretzat egokiena eta bakarra, oraingoan beintzat. Zein? Naia.

Orain len baño askoz geiago itz egiten da, irakurri eta idatzi. Nai aberatsak, nai txiroak, orain guztiak dakite irakurten eta idazten. Alan, ba, errazagoa da guztien naia batasunerako eramatea. Len izkera bat etxe barruan, etxeko ormak-inguruan zabaltzen zan. Orain, barriz, izkera bat betiko galdua da eskoletan eta periodikoetan, radioan eta ziñean eta batez ere erri-arduraetan egoak edatzen ez baditu. Len izkera bat utzi, beste bat artu, ez zan gauza mingarria. Orain erri bako-txak bere gogoz babesten du.

Ikus daigun nola gai bear-bearrezko au griegoak artu zuten.

Erbesteko kriselluak gure etxeko bazterrak argitzeko on-baderitxagu, Greziako eguzkiaren izpitxuak izan bediz gure gaiak eta eztabaidak argituko eta leunduko dabezanak.

Arek eta gu —Reclus'ek iñoanez— “eguzki-semeak” (heleno: elios'tik, euzkotar: eguzki'tik), ustez odolez ez bada ere, ondo alkartuko gara.

Zorioneko poza artzen dogu gure arteko miñak bigunduteko eta osatuteko, beste errietan, kanpotarren mugaetan erabili diran bigungarriak eta sendagarriak jakin-gura eta billa gure gizaldi gazteak ikusiz, emen orain gure begiakaz ikusten dogunez.

Grezian, gurean lez, izkelki ugari ziran, eoliko, doriko, jonio, atiko, ezagunenak, baña uri bako-txak, errialde bako-txak

bere izkelkia zuen. Homero eta zarrak onetan idatzi zuten. Alan da guzti, beste izkelki barri bat sortu zan "Koine" dialektoa, guztien dialektoa, dialekto komuna eritxona, osterantzeko izkelkiak estali eta ayen ordean bizi izan zana.

Izelki berri onek latíña Grezian sartzen galerazo eban, eta Greziako ats-pean bizi ziran errietatik urrundu. Izelki barri au edonora zabaldu zan, Erromaraño, eta kristautasunaren bidez askotara zabaldu zan.

Enaz sartuko orain bere orea zein eta zelakoa zan.

Atenas'en laugarren eunkian Jesukristo baño len eregi eban burua eta luzaro bizi zan.

Auxe geratu bedi: Uri batek, Atenas'ek beretzat artu eban eta onen kutsua beste uriak jarraitu eban.

Gurean, zein izango euskaldunen Atenas? Griegoen artean, gurean bezela, itz-zar zaleak eta itz-berri zaleak ere sortu ziran, baña ezeben ezer lortu.

Amaitzeko. Griegoen "koine"-k argi zerbait guregana bialtzen badu ez du ez beingo baten lortuko euskera bat guztiena, luzaroko dogu lana, bidea bai baña lasterragotu geinke, aldia laburtuagotu, sostorrak kenduz eta laguntzak ipiñiz.

Onetarako:

1) Euskalkien aldeak eta latzak, diferentziak eta partikularismoak, ez gogortuz, ez zabalduz, baizik antzak urreratuz eta ezkonduz.

2) Urteoroz edo garai deritxanean, batzar bat eukiz, aurrerapenak eta ikertzeko.

3) Euskaltzaindiak edo, guztien bakean, erabakiz, legeak ateraz guztiak betetako.

Zelako lege moduak? Ona emen. Badakizue, izkuntza bat iru edo lau zatitan ebagi leikeala: fonetika, gramatika (morfologia, sintaxis) eta lexikoa.

Ni niketz sintaxis eta lexikorako nasai izango nintzake, bakotzak dakian moduan egin daian. Baña ez fonetikarako eta batez ere morfologiarako. Onetan gogorra nintzake, zorrotz erabagiko neunke. Morfologia —verboa, konjugaziñoa— dalako gure kontra geien dabillena.

Itz batez, gure problema ekiñaldi andi baten eske dago, gure adimenen eta gure naimenen batasunarena lenengoz.

Euskera bat euskaldun guztiena oraingoan ezin bada, beintzat euskera bat euskal-idazle guztiena izan bedi **ASMOZ ETA YAKITEZ**.

Juan Gorostiaga.

Gorostiaga-k adibide batzuek jartzen diozka bere itzaldi oni esanik nola, fonetikan eta morfologian gogor erabakiko lukean. Konparazio baterako *etxea*, *etxie*, *etxia* modu batera erabili bear lukete guziak, baiña modu batera! Morfologian —verboa, konjuzazioa—, *ikusten dut*, *ikusten dut*, *ikusten det* esan dezagun batera, baiña guziok! Berdin aitakin edo aitagaz. Dio orretara bere ustez euskera batasunera etorriko litzakeala errez. Lexikoan libertade osoa itxiko lukeala, itz berria dala edo zaarra dala orrek eztuela ajola. Ta berdin sintaxis edo estiloan. Egia da beti euskal-atsaren azpian eta kutsuan izan bear duela, jakifia.

Altube jaunak dio batera itz egitea ezteguna sekula lortuko. Beste izkuntzetan ere ezta egiten. Alemanian bertan ere modu askotara egiten dute. Baiña bai ordea literatura. Dio batasun ori dala bere ustez Gorostiaga-k esan nai izan duena, idatzi danak modu batez. Eskoletan, literaturan. Batera itz egitea ezta ifion ere lortu eta guk ere eztegu ifioiz lortuko.

Gorostiaga-k esan duen sintaxisko libertade osoaz dio badirala lege batzuek izkuntza guzietan —alemanez, gaztelaniaz, italianoaz— aldatu ezin litezkeanak, eta aldatzen ez tiranak. Esate baterako izkuntza romanikoetan *cuantos fueron*, *cuantos hicieron tal cosa*, ori ezin liteke aldatu. Gorostiaga-ren kutsua-itzari diotsa badala zerbait geiago, lege batzuk dirala, aldatu ezin litezkeanak.

Gorostiaga jaunak ejemplu batzuek jartzen ditu modu askotara esan litezkeanak euskeraren barruan: «Peru ona da baiña ez aberatsa», «Pero da ona ez baiña aberatsa», «Ona da Peru aberatsa ez baiña». Baiña *cuando vino* zelan esango dogu euskeraz *etorri zanean* baiño, eta ez *zanean etorri*. Dio eztuela ukatzen lege batzuek egon bear dutela, baiña badagoela ere estilistika kontua.

Altube-k dio legerik nagusienak finkatu ezkeru —gutxi batzuek— andik kanpora libertade osoa.

Kepa Zubia jaunak dio askok esaten dutela sintaxis ona eta txarra, eta erriak askotan eztuela erabiltzen ondo. Erriak esan edo esaten eztuena bere ustez ezta euskera. Erriak esan edo esaten dituen moduak dira euskera.

Gorostiaga-k dio erriak erabiltzen duen guzia ez tala erritarra.

Oleaga jaunak: Nik ezagutzen dot erri bat ...zein-da..., zeinetan... joskera ori asko ta asko ta asko erabilten dana. Ori zelan ikasi dauen erriak eztaikit. Abadeakandik, sermolariakandik urrean. Baiña dana dala orretara itz egiten dabe erri guztian, ta erriaren izena be esan nei: Ubide.

Altube-k: eta ...zegaiti-ze... zeinbatak eztau esaten?

Oleaga: Beste erri batzuetan be nozean bein zeozer esaten dabe, baiña ez, erriak garbi egiten dau.

Altube-k: ...zegaiti-ze... orri zer egingo zaio ba? Olakoak pulpitotik edo nonbaitetik sartu dira-ta, eta asko sartu badira, errian sustraituta, zabaldua dagoenaren kontra ezin liteke joan. Eta lexikoan ere, —Gorostiaga-ri zuzendurik— eztaikit zuk zer diozun. Libertadea. Baiña an ere legeak jarriko nituke nik. Garbitasuna, sustrai-jatortasuna gauza ederra da, poztu egiten gaituena.

Baiña bada beste lege aundi bat izkuntzetan: zabalkundea, edakundea. Itz bat Euskalerra guzian egunero erabilia baldin bada, titulu aundia du literaturan. Eztago dudarik ere. Eta niretzako titulurik aundiena. Autatu itz garbi bat orain berrogei gizaldikoa, baiña gaur iñork ere erabiltzen eztuena eta aren orde z erri guzietan beste bat zabaldua dago. Zarrari agur ederrak egingo dizkiogu eta beste zenbait ohore. Baiña orain erri guziak esaten duen itza, ta eguneko literaturak, erriarentzako egiten dan literaturak, ta erri guzti guzti guztietan erabiltzen dan itza titulu aundikoa da. **Kolorea** berbarako, **kantua** berbarako, asi Zuberotik eta Bizkaiko beste puntaraiño egunero ta egunero erabiltzen dan itza. Eta ori baztertu eta **kolorea**-ren orde z **margo**. Mitxelena-k egin du zerbait ortaz. Arrazoa du. **Margo** bai bai erabili liteke gauza batzuetan, erriarentzat ez tiran gauzetan, nik eztiot ezetzik. Nik neuk ez tet maite, batetik badio Mitxelenak ez jatorriz ez beste iñola ez tala. Tira, ori or konpon. Baiña kolore kendu, askok egiten duten legez, ta esan gura ez, eta iñoiz ere esan gura ez, eta au besterik ez!!! Ori ezin liteke. Orretara eztago literaturarik ez zaletasunik ere. Beraz, lexikoan esan bear degu badagoela lege bat. Jatorriz datorrena ederra da. Baiña beste gauza bat da zabal-kundea, edakundea. Asko zabaldua badago itz bat txapela kendu bear diogu danok, baita literatura gorengoena ere. Ez esan nik zerentzako egiten det itz. —Bai, bai, egingo dezu, baiña baztatu ez zazu egin ba. Bizi bizi bizirik dagoen gauza iltzen asten bagera, orretara ezin liteke.

Gorostiaga: Lege oneik batzar baten-edo eta batzar onetan be zeozer egin lei, baiña oba litzake batzartxu bat Euskaltzaindian-edo.

Irigoyen: Lenago beste batzuek itz egin bear dute ta guziak amaitutakoan, orduan erabaki liteke.

Aita Villasanteri ematen zaio itza.

BIZITZATIK URBIL

51189.-

- 1.—Euskera bizitik urbil dabillen literatura bat bear dugula.
- 2.—Euskal itz jatorrak zokoratu izan dira, erderazkoekin antza dutela ta beste gabe.
- 3.—Izkuntza berezien gaiñetik edaturik dauden itzak, gureak ere ba-direla.
- 4.—Itzak eta itzen azpia, gogamena. Gogoeta egitearen aldakuntzak, izkera bera ere aldatzen dute.
- 5.—Uri aundietako euskeratik ba-dugula zer ikasi, beti baserriei begira egon gabe.
- 6.—Formalismuaren gaitza.
- 7.—Gure euskera idatziak, itzegiñaren gaiñetik bear duela etorri.
- 8.—Ikasien literatura.

Euskal idazlariak ba-dugu naiko lan iztegi-kontuakin. Danok nai dugu euskera zernaitarako mintzabide izan dedin. Ori, ordea, nola lortu? Or dago korapilloa. Batzuk itz berrietara jotzen dute, beste batzuek uste dute kanpoko itzei atea zabaldu bear zaiela (orain arte egin dan baiño geixeago bai, beintzat). Beste batzuek, bi joera oiek txartzat emanik, erriko euskeraren itzen bidez nai lukete dana adierazi. Baiña erriko euskeraren iztegia, naiz ta ugaria izan landa batzuetan —ugariegia ere esango nuke—, beste barruti batzuetan oso urri, eskas eta motx gertatzen zaigu, Plazido Muxika iztegiñeak oraintsu aitortu duanez.

Beste aldetik, euskera idatziak erriko izkera bizitik geiegi urrundu eta aldendu egiten bada, erria bera euskerarako galtzeko zorian gelditzen gera. Eta zer irabaziko genuke lau katurantz literatura eder, garbi, zoragarri bat egiñaz, erria bera euskerarentzat galtzen badugu? Eta au da gaurko arriskua, gaurko gure egokera larria. Eta il edo biziko egokera ontan, gure literaturaren aurrenengo eginbidea ta betebearra da, nere ustez, euskeraren bizitzari begiratzea, eta ortarako euskera bi-ziakin eskuz esku eta urbil ibiltzea. Gogoan euki ezgerala izartretan bizi eta bai illargipeko mundu triste onetan.

Gaurko egokera ontan, bada, nere iritzi apalez zer joka-bide artu bear luken euskera idatziak: ori azaltzea izango da itzaldi kaxkar onen gaia. Gaurko egokera ontan diot. Eta onekin esan nai dut, nere arrazoibideak eztaukatela gogoan izarretan bizi ditekean euskera ideal bat. Lur gainean bizi dan euskerari nagokiola, alegia.

Eta erritik ez urruntzeak eztu esan nai arlote edo zarpil-maillara jeixtea. Erritik gertu, erritik urbil, ori bai, baiña ala ere erria baiño goraxeago.

Ondoko lerroetan argibide edo arau batzuk ematen ditut, iztegi-kontuan nere ustez gogoan euki bearrekoak diruditenak. Neronek, idaztean, gogoan eukitzen ditudanak izango dira geienak. Eta guztiak daukate sustraitzat edo oiñarrizat onako lege au, alegia: alde batetik, izkuntza literarioari zor zaion prestutasuna ez galtzea, eta bestetik, argitasunaren kezka izatea eta irakurleak ulertzeko maillan gelditzea.

* * *

1.—Aurrena, bada, eta gauza guztien gainetik euki bear dugun kezka, nere ustez: euskeraren bizia. Izkuntza galtzeko zorian dagoan bitartean, gure literaturak bear du izan erriko euskeraren babes eta euskarri. Eta ortarako, erriko euskeratik urbil eta gertu bear du egon. Bestela, euskera idatzia, euskera bizitik geiegi aldendu ta urrundu egiten bada, irakurlea zaletu ta berotu bearrean, uxatu egiten dugu. Eta euskal liburuekin ori maiz gertatu dala esan bearrik eztago. Erriko euskeratik gertu. Erriko euskera oiñarri. Bestela, bakoitza bere aldetik ibilliko da: euskera bizia alde batetik, literatura bestetik. Literatura eztu euskera bizia menderatuko eta bere bidera ekarriko, bai zera! izkuntza biziak ba-du bere sena ta joera, ta orren agintepean bizi baita. Guri dagokiguna da euskera bi-ziari jarraitzea, andik barne-izerdia atera eta erriko euskerakin artu-eman estuan egotea. Orduan erriko euskerak bizituko du gure literatura, eta orobat literaturak bere babesa emango dio euskera biziari. Erritik aldendurik dabillen literatura, gezurrezko zerbait biurtzen da, gauza igarra, izerdirik eta gizenik gabekoa. Zaletu bakan batzuek engañatzeko aukerakoa. Minoria edo gutxirengo batentzat ona. Eta euskal literatura arrisku ontan dagoela ematen du, minoria baten literatura biur-tzeko arriskuan. Eta ori gertatu eztedin, alegin guztiak erri bear dira. Euskaldun literaturak bear du izan euskaldun erri-arentzat, ez minoria batentzat; ez euskaltzaleentzat, euskaldun soillarentzat baizik. Ez dezagula aaztu orain dala urte asko

Orixe Jaunak esandakoa: "Geldixeago joango bagera ere, darraigun erria gurekin" (1). Bai, berreun edo irureun irakurle izateaz eta oientzat bakarrik idazteaz ezin gindezke ase. Banaka batzuentzat izango al da euskera? Eta euskaldun erria galtzen utzi? Orduan gureak egin du. Idazleak alegiñak egin bear ditu, nere ustez, irakurleak ulertzeko maillan egoteko; eta askotan nik esango nuke humiltasuna ere bear duela izan; bere irakurleari zor zaio, alegia, eta ikusten baldin badu onako itz au jarriaz, irakurlerik geienak eztutela ulertuko, gutxi ezaguna edo berria dalako, eta arako beste ura ipiñiaz bai, arrunt erabillia dalako, zer egingo du? Ezaguna ta erabillia dana erabilli, naiz ta bate batek ezjakintzat edo mordoillo-zaletzat joko badu ere. Ezpaitugu idazten euskaltzale profesional oientzat, euskaldun erriarentzat baizik.

Onekin eztut esan nai minoria orrentzat ere liburu autatu batzuek egitea gaizki dagoanik. Baiña euskal literatura osoa edo geiena, eredu oien gisa tajutu bear al dugu? Ori gure literaturaren eriotza litzake.

Eta ontan datza gure arriskurik larriena: euskaldun erria galtzen ari gerala, eta euskaltzale gutxi batzuentzat idazten dugula. Orain dala bi illabete Altube tar Seber jaunari ikus-taldi bat egin nion. Dakizutenez, Gernikako Taberna Vasca-n bizi da orain. Jaun prestu onek bere bizitza gutzia eralgi du nik orain esaten ditudan gauza auek berberak irakasten eta zabaltzen; alegia, erriaren bidetik bear dugula jo, erriaren izkera erabilli, erriaren itzak ez baztertu eta berrikeria gutxi sartu gure lanetan, ta abar ta abar. Jaun onek, bada, kontatu zidan berari oraintsu gertatu zaion zerbait. Gernikar batek erregalu bat berari egin nai, eta euskerazko liburu bat erosi ta ekarri omen zion. Altube jaunak erregalua estimatu bai, baiña onela esan omen zion bere lagun ari: —Baiña, gizona, libru au niretzat barik, zuretzat erosi bear zenduke. Zeuk daukazu libru onen premiña geiago, nik baiño. Eta besteak ara zer erantzun zion: —Akademixako euskera ori guk ez dakigu...

Eta gertatu ori kontatzean, Altube Jaunak auxe zion: —Egia biribilla ta ateraldi polita gizon arena. Izan ere, orixe da guri gertatzen ari zaiguna. Idazten ditugun gauzak, euskaltzaleentzat bakarrik izan oi dirala, zaletu gutxi batzuentzat, eta euskaltzale izateko ez astirik, ez bururik edo gogorik eztaukanarentzat, gure lanak oso zail eta egoskaitzak izaten dirala.

(1) Orixe, Euskal literaturaren atze edo edesti laburra, 1927-ko Euskal Egnalean. Azken Irakaspena.

Ba-dakit nik asko ta askok erantzungo luketena: "Euskeraz eskolarik ez izateak egiten du ori". "Ori da erriak euskeraz irakurtzeko oiturarik eztualako". Bai, orregatik izango da, noski; baiña ori ere kontuan euki bear dugun gauza da. Traba guzti oiekin kontatu bearra daukagu. Ain zuzen, arrazoi andia da au diodanaren alde. Gauzak ala dauden ezkeru, askoz geiago saiatu bear gera irakurleari oztopoak gutxitzen eta kentzen.

2. Beste zerbait ere gertatzen zaigu euskal idazleoi, eta esan bearra dut, lotsa ematekoa bada ere. *Veritas liberabit vos*, zion Kristok. Ausardia eta zintzotasuna bearrekoa dugu, iñoiz bide onera etorriko bagera. Euskal idazleak danak dira jende ikasi edo eskolatu oietakoa, danak dakite erderaz eta euskeraz, eta geienetan erderaz, euskeraz baño obeto (beren ikasteak erderaz egin dituztelako edo erdal giroaz inguraturik bizi diralako). Exzepziorik baldin bada ontan, erregla sendotu baizik eztu egiten. Eta enara bakar bat, esan oi denez, uda egiteko ezta aski. Eta jakiña, barruan dugun erdaltasun ori nai genuke gorde eta ezkutatu; eta falta zaiguna —euskaltasuna, alegia— ori nai dugu arro-arro kanpora azaldu. Nai dugu erabateko euskaldun agertu gure burua. Eta nola gure buruan bi izkuntza bizi diran, eta erdera euskera baño biziago, euskal itzak berdinkaratu egiten ditugu erderazkoekin, eta bien artean aidetasunik edo antzik sumatzen baldin badugu, orduan euskal itz ura baztertu egin bear da, eta beste bat asmatu, erderakin kanpoko itxuran antzik ezteua. Baiña jokabide ori nere uestez zozokeria da, eta euskerari berari kalte egitea.

Adibide bat, nere gogoia obeki adierazi dezadan: *kafe* itza. Euskaldunak beti eta euskalki guztietan esaten du *kafe*, *kafea*. Baiña erderaz berdintsu esaten da: *café*. Ba-dator garbizalea, itz orri erdal kutsua sumatzen dio, eta beste gabe bijoa kanpora, eta bere lekuan sartu nai digute *akeita* parregarri ori, iñun eta iñoiz euskaldunak esaten edo esan ezteua. Baiña Jainkoaren amoriarren, ortik edo ola nora goaz? Gogoan dut Naert, Sueziako linguista jaunari joan dan udan entzun niona. Garbizale oietako batek esan zion nunbait kafeari euskeraz *akeita* esaten zaiola, eta ark arriturik pentsatu omen zuan beretzat: "Ba euskera izango da munduan diran izkuntzetan kafeari kafea esaten eztion izkuntza bakarra. Berak dakizkin izkuntza danetan kafe itz ori zabaldua eta onartua baitago.

Itz arruntak, euskera bizian zabaldurik eta sustraiturik daudenak, baztertu nai izan ditugu. Eta zer pekatu egin dute itz oiek? Erderazkoekin antza dutela, ez besterik. Baiña gau-

zak ondo begiratu ezker, ezta ori arrazoibidea. Nik nere bideari jarraitu bear diot, erderari begira egon gabe. Eztut uste erderak beste ainbeste egingo duanik: alegia, erderaz esaten dan itz batek, euskeraz erabiltzen danakin antza ba-duela ta beste gabe, itz ura galerazi. Eta polita legoke frantsesa, espaiñolakin antza duten itz guztiak baztertu bear balitu.

Eta oartzekoa da, joera au, erdal itzaren bildur au, euskaldun berriagan, edo erdizka bakarrik euskaldun danarengan nabari dala baitipat. Euskaldun jatorrak eztu olakorik adierazten, goizetik gabea, beti eta nunai eta etengabe euskeraz mintzo danak. Onek, bere euskera biziaren uharrean milla itz erabiltzen ditu, nundik edo andik artuak (eta itz guztiak datoz nunbaitetik, beren jatorria billatzen asten bagera), baiña orri eztio batere jaramonik egiten: berak ikasi duen euskeran ala esaten da, eta kito. Edo erdal itz batekin antza duela-ta, orregatik bizitzeko eskubidea ukatu bear ote zaio euskeraren itz bati? Neri eztidate zozokeria ori buruan sartuko. Erderak esan dezala nai duan bezala. Nik, nola esan bear dudan jakiteko, eztiot erderari begiratu bear. Euskerari bakarrik egin bear diot jaramon: euskeraz nola esaten, edo nola esan dan; eta gure idazle onenak nola esan duten: orra euskeraren iturri garbiak, oiei bai, oiei leial egoteko obligazioa daukat.

Beste erakusgarri bat: *kolore* itza toki guztietan eta beti erabillia izan da, dakigunez, eta besterik eztu euskaldunak ezagutzen. Baiña pekatu bat du itz orrek: erderazko *color*-ekin antza duela. Beraz, eriotzera kondenatu dute itz eder ori, eta bere lekuan sartu nai digute *margo*, iñun erabiltzen eztana. Jainkoaren amoriarren, diot berriz ere, ez gaitzela ibilli gure izkuntza gaxoari olako operazio alperrikoak eta galgarriak egiten, beronen bizia arriskuan dugularik.

Beste ainbeste gertatu da *frutu* itzakin. Erderakin antza duelako, nai izan dugu euskeratik bota, eta bere lekuan *arnari* ta *igali* sartu; baiña euskal itza leenbiziko ura da, eta ez beste oiek. Eta berdin esan bearra dago *eliza*, *zeru*, *aingeru*, *errege* eta olakoezaz. Oien lekuan ere, *txadona*, *donoki*, *gotzon*, *bakaldun* eta zer txorakeria edo gezurrezko itzak eztira asmatu?

Euskeraz ari geranean (batez ere eskribuz ari geranean) buru-belarriak ernai jartzen ditugu, erdal usaia darion guztia erditik kentzeko. Erderaz itzegitean edo idaztean eztu iñork olako kezkarik izaten. Gazteleeraz mintzo gerala, eta adibidez *garage*, naiz *chófer* edo *jefe* esaten dugunean, konturatzen al da iñor itz oiek frantsesetik artuak dirala, eta gutxiago oraindik pentsatzen al du iñork itzok esatea pekatu danik? Edo latin eta griegotik aldatu diran millaka itzak egoztekoak dira-

nik? Eta zergatik jartzen diogu euskerari, beste izkuntzei jartzen eztegiun traba izugarritzko ori? Orrela, lagundu bearrean, euskera ito eta ezin jasanezko estuasunean jartzen dugu.

3. Eta askotan, guk kanpora bota nai dugun itz ori, euskeraz eta gazteleraz ezezik, Europako izkuntza danetan edo geienetan ere erabilia izan oi da. Itz orokarra edo europatarra, edo kulturak nunai ta noranai zabaldu dituen oietakoa izan oi da. Eta beste izkuntza landuak onartzen baldin badute itz ori, ezta ikusten guk zergatik eztugun artu bear. Europako errialdeak artu-eman estuak izan dituzte elkarrekin, eta orrek egin du nunbait, itz batzuek, izkuntza berezien gaiñetik, erri danetan zabaldurik egotea.

Euskera arruntean erruz erabiltzen dugu, esate baterako, *konpota* itza. Gazteleraz ere berdin. Baiña gero beste izkuntzen iztegiak aztertu, aietan ere agiri zaigu itz ori, ala nola alemanez, eta frentesean zer esanik ere ez, ta abar. Beraz, ba-dira itz batzuk, izkuntza berezien gaiñetik zabaldurik daudenak, orokarrak, edo bederen europatar diren itzak. Eta oiek zer dala-ta bear ditugu gaitzetsi? Ez al gera europatarrek gu ere? Eta zenbat olako! *Nazio, Politika, Teknika, Makina, Religioa, Literatura, kultura, Morala, elefantea, teatroa...* Oker dio, itz oiek gaztelarrak dirala dionak. Eztira izkuntza bakar eta soil baten iztegiak. Europako izkuntza geienen edo danen ondasuna biurtu dira itz oiek, eta guk ere ba-dugu ondasun ortan gure parte.

Danak dugu gogoan nola, orain bi urte, inglesak eta frantsesak egin zuten eraso edo gerla txiki ura, Suez-ko Kanala arrapatu naiean. Artean Mister Eden zan Inglaterrako Gobernuaren buru. Laboristak, nunbait, Eden-en jokabidea gaizki ikusi edo, eta jaun ori Komunez deritzaion ganbaran azaldu zanean, *Dimission, Dimission* aldarrika asi zitzaizkion. Egun aietan erri txiki bateko apaiz euskaltzale batekin itzegitea gertatu zitzaidan, eta itz ori jarri nion erakusgarritzat: "Or duzu itz bat *dimission* ori, bai espainolak eta bai frantsesak, inglesak ta abar politika-arazoetan erabiltzen dutena, erri oietako izkuntza danetan sarturik dagoena. Baiña nik euskeraz erabiliko banu itz ori, laister asiko lirake garbizaleak soiñekoak urratzen eta esaten: "Zer euskera mordoillo da ori!" Zer euskera mordoillo? Munduko izkuntza landu guztiak erabiltzen dituzten itzak, guk, zer dala-ta eztitugu artu bear? Edo burutik egiñik al gaude? Gure ezjakiñakin eta maitetasun itsuakin euskera ondatzen ari gera, ezertarako eza biurtzen. Itz oiek eztira erderakadak, eztira beintzat gaztelerazko itzak, askok

uste duten bezela, inglesak eta abar erabiltzen dituzten ezkerok. Izkuntza landu guztiak erabiltzen dituzten itzak dira, eta aien antzera, guk ere ba-dugu eskubidea, eta bai bearra ere, erabiltzeko. Bestela, bearreko diran gauzak ezin esateko estuasunean jartzen gaituzte. Gaurko kultura orokarrak milla itz zabaldu ditu bazterretan, eta itz oiek berdintsu erabiltzen dira Europako izkuntza geienetan.

4. Auzi onen sustraira eldu nai izate ezkerok, bi gauza bear lirake emen berezi: itzak eta itzen azpia. Itzen azpia, gogamena da, gogoeta egiteko moldea. Eta kulturak zabaldu duena da —itzak baiño lenago eta itzen gaiñetik— gogoeta egiteko tankera berezi bat, eta tankera orrek gero bere itzak edo izenak eskatzen ditu. Gaur eguneon, kultura orokarrari eskerrak, abstrakto-kutsua duen gogoeta-molde bat edatu da izkuntza landu guztietara, eta molde orren kontra joaterik eztugu. Egin bear duguna da etxeko biurtu, asimilatu, egokitu euskera molde ortara. Nola egin ori? Bi bide ditugu begien aurrean. Lenengo bidea: ideakin edo kontzeptuakin batean, itza ere artzea: izkuntza askok egiten duten gauza da. Bigarren bidea: idea artuarren, izena edo itza gure izkuntzako gaien bitartez eratu.

Alemanak, esate baterako, itz asko lotsa gabe artzen eta erabiltzen ditu, zenbaitek uste duten baiño geiago. Herder-en Enziklopedia ikusi besterik eztago: *Das Klima, Die Vegetation* ta milla olako erabiltzen dira an. Baiña egia da orobat sarritan alemanaren beraren gaiakin ere itz berriak sortzen dituztela, kulturak ekarritako kontzeptuok adierazteko. Eta itz berriok eratzeko artu diran itz bakunak, sinpleak, osorik gordetzen dituzte, beren esanaia edonork ulertzeko eran; eta ortik eldu da alemanen itzak ain luzeak izatea: askotan bi edo iru itz oso-osorik bata bestearen ondoren elkarrekin josten dituztelako. Guk ere batzuetan lenengo bide ori (itza artu), eta beste batzuetan bigarrena (euskal itzekin itz berria sortu) egin genazake. Eta noiz jo lenengo bidera eta noiz bigarregora, ori nere ustez matematika-bidez ezin diteke erabaki edo mugatu. Senak edo izlariaren gustoak ere asko esan nai du ontan.

Erakusgarri bat edo beste ipiñi dezagun, inguruko izkuntza landuetan ba-ditugu *ocasión, condición* ta olako itzak. *Ocación* esateko, euskeraz *bide* erabiltzen dugu, baiña *bide* ori ain da erabillia, beste esanaiekin dago naastua, eta gaiñera beti ezator ondo erderazko *ocasión* orren esanai eta adibide eder asko adierazteko. *Okasio, okasino* itz berbera ez ote zitekean artu? Galdezka diot. Axularrek kezka gabe erabiltzen du bein-

tzat: "...etsaieac gueure faltac erranez... emaiten deracute *occasino* ernatceco, iratçartceco..." (Ax. Cap. I, ed. 1.ª, p. 28).

Condición esateko, berriz, oso egoki asmatu dira *baldintza* eta *baldinkizun*. Baiña emen ere erderazko itzak dituen esanai-izpi guztiak nekez ezarri datzazkioke euskal itzari. Adibidez, erderazko esaldi aukerak: *En el planeta Marte no hay condiciones de habitabilidad* edo *Este salón reúne buenas condiciones acústicas*. Milla esaldi olako dira gaurko izkuntza landuetan, eta gu larri ibiltzen gera esaldi oiek euskeraz emateko, beintzat tankera ortara, eta bere zer ortan daukaten berebiziko indar orrekin.

Wartburg jaunak ba-du liburu bat, frantses izkuntzaren evolucioaz (2). Izkuntza onek mendeetan zear ekarri duen bidea, erakusten digu liburu ortan. An agiri da, izkuntzak ezti-rela bizi gizonetatik kanpo, eta gizonak nolako goraberaen azpian dauden, izkuntzak ere taju orretara moldatzen eta egokitzen direla. Adibidez, Erdi-Aroko frantsesean aditza agiri omen da nagusi. Orduko idazleetan aditza erabiltzen da ugari, aditzetarako jokera aundia azaltzen dute orduko idazleek. Gizonak ere alakoxeak nunbait, kanpoaldeko egiteari ta jardunari emanak, eta verbua izan, izkuntzaren parteetan, jarduna, lan egitea eta ekintza adierazten duena. Oraingo frantsesean, berriz, jaun orrek dionez, verbua zearo bazterturik dago, eta izenak, substantivuak batez ere, artu omen du lehen-tokia. Izan ere, oraingo kulturak eta gogamenak, ba-du alako abstrakto-kutsua, gorago esan dugun bezala. Begirada bat eman besterik eztugu, egunero azaltzen diren liburu eta artikuluaren tituluei, edo berdin propagandako idazkiei. Verbu gutxi ikusiko dugu oietan: *Publicidad en las carreteras, Instituto de Previsión, Documento Nacional de Identidad, Por un mundo mejor, Moral Social, Moral de la situación, Demostración de la existencia de Dios*, ta abar. Dena substantivu eta adjetivu batzuen inguruan borobiltzen da. Verburik bat ez. Eta ori da gaurko izkuntza landuen jokera, ez frantsesarena bakarrik. Eta nai badugu jakin ia zergatik duten izkuntzak jokera ori, erantzuna ezta zailla: iztunak orrela daudelako tajutuak, gaurko zivilizazio eta kulturak orrela moldatu gaitulako. Ba al dago euskera egokitua edo gaitua jokera edo izate-modu ortarako? Ez, edo oso gutxi. Eta gaurko zivilizazioak bere menpean

(2) W. von WARTBURG: *Evolution et Structure de la langue française*. Ikus batez ere 105, 134, 250, 261 orrialdeak.

gauzka euskaldunok, gero ta geiago, noski, eta euskeraz mintzatzeko jarraituko badugu, bide ortatik jo bearko du etorkizuneko euskerak, nai ta ez. Itzak bear, eta iztegia dugu motx, eta gerok ari gera urritzen eta moztutzen, idazleok, garbikeri geiegizko kezka orrekin. Eta orrekin eztiogu euskerari batere mesederik egiten.

Oiek ola eta esanak esan, aitortu bearra dut alere (iñork okerreko gauzarik siñestu ezdezan) Purismuaren alderdi onak gogoz ezagutzen eta aitortzen ditudala, batez ere kondairari begiratuaz. Larramendi-ren denporan ba-dakigu orduko jende ikasia erabat zala ajolakabea euskera-kontuan, oso euskera zarpil eta lardaska zerabilteela, gaztelerazko itzak bat ere premiari gabe sartuaz, zabarkeri utsez. Larramendi-ri eskerrak, sartu zan euskeraren kezka ta ardura ori. Eta gure jende ikasiagan kezka au oartzeko dugunetik, ikusten da abiadura eta saiaketa bat, euskeraren barne-indarrak eta gaitasunak agirian jartzeko eta literaturan egiztatzeko. Joera ta abiadura oni zor zaio geienbat, euskera apaintzean eta garbitzean egin dan lana. Baiña or dago ba! Gizona nekez gelditzen da erdiko bidean. Muturrik mutur ibilli oi da maizenik. Eta joera ori, bere neurrian erabillita, mesedegarri ta onurakor izan bada, kaltegarri ere biurtzen zaio euskerari, neurritik ateratzen geranean. Eta ori da, nere ustez, gaur gertatzen zaiguna. Gaur etsikerian gaude, beste muturrean.

5.—Bildur naiz bizitzaren ur lasterrak ez ote duen euskera alde batera utziko, bide-bazterrean zokoratua. Euskera benetan maite dugunok, bizitzaren taupadak sumatzen dakian euskera billatu bear dugu, gaurko giroak eskatzen duen bezalakozea. Or duze Eibar. Euskaldun errien artean, aurrera-zale, aurrerapide-mota guztietan atzean gelditzen eztakian erria. Eibartar jatorrak, berez, eta garbizaleen teoriari jaramon egin gabe, mintzo direnean, milla esaldi eta ateraldi esaten dituzte, gaurko gogamenaren jokerakin txit ondo datozenak. Eta onek esan nai du, uri azi samar eta aurrera-zaleetako euskera arruntetik zer-ikasi asko dugula idazleek, beti baserri urrundu eta aldrebesaj begira egon gabe.

“La Gaceta del Norte”-n irakurri nuen bein pelota-joku batean eibartar jator batek botatuko esaldia. Eztakit itzez itz eta zetorren bezala gogoratuko dudan, baiña gutxi gorabera onela zan: *Fakultade astronomikoak zeuzkak orrek* (Pelotari batengatik esana zan). Periodistak, jakiña, adarra jotzeagatik edo irri egiteko zekarren frase ura, eta oituak gaude Eibarko euskeraren bizkarretik parre egitera. Baiña ezta oraindik gar-

bizale mutillik jaio, esaldi ori bere indar ta giar orrekin esaten dakianik. *Posibilidades astronómicas, cifras astronómicas* ta olakuak, egunero entzun oi da gaurko izkuntza landuetan, eta guk, euskeraz, eztugu biderik ez erarik orrelakorik esateko, purismuak ateak ertsi dizkigulako; eta orrela, gaurko jokere-tatik urrun gelditzen ari da euskera, erkin, zurbil eta geldo, gure mendetik kanpora. Ez. euskera ezta aingeruen izkuntza, gizonena baizik, eta gizonekin batean bere aldaketak artzen ditu. Gure mundu onen ibillera eta taupadakin etengabe aurre-ra joan bear du, iñoiz gelditu gabe. Bizitzaren joana alde ba-tera utzi. eta lau zaletuentzat literatura garbi, eder eta igarra egiten denpora pasa, ori gure burua engañatzea litzake, eus-ker a bizia eriotzean amiltzen utzi.

¿Edo erri euskaldun batek, gaurko zivilizazioak dakarzk in arazotan murgiltzen daneko, nekazaritza ta artzaintza utzi eta industrian sartzen daneko, euskera baztertu bear ote du? Orain arte ola gertatzen da beintzat. eta ori da señalerik na-barmenena gaurko bizitzatik urrundurik gabiltzala ikusteko. Eta ortan ez ote dugu errua idazleok, gure garbitasun-kontua-kin izkuntzari aurrera bultza egin bearrean, bideak ertsi egi-ten dizkiogulako? Nik eztut nai euskera kaikukeriak idazte-ko bakarrik izan dedin. ez: baiña ezta ere eredutzat edo ispi-llutzat jartzen dizkioguten lore garbi oiek bakarrik emateko. Betoz kaikukeriak eta betoz lore garbiak, baiña betoz batez ere gaur eguneko gorabera ta gai praktikoak darabilzkiten li-bruak, eta errebistak eta orriak, euskera bizi-bizian, egunekoan, kalekoan, iztegi zabalakin, itzak nondik datozen begira egon gabe. Baiña zer gertatzen da? Euskaltzaleok geu gerala sarri-tan gure itsukeriagatik olako asmoen etsairik aundienak.

6.—Orain urtebete idazki bat egin zuen Txillardegi jau-nak, euskal literaturak artu bear luken jokabideaz. Jaun onen iritziz, gure literaturak ba-du gaitz ezagun bat, formalismua-ren gaitza. Idazleak idazten du izkuntza soillari begiratuaz, eta irakurleak ere, euskaltzale oietakoa bada beintzat, berdin: izkuntzan bakarrik kokatzen du bere arreta: darabilen eus-ker a ezta la bear luken bezin garbia, ta olakoetan. Barreneko mamiari ajola gutxi, azalean gelditzen gera. Erderaz *mirada refleja* esango genuken ori, izkuntza soillaren aztertze ori, gai-so bat da nunbait, eta gure literatura makal dagoelako ezau-garria. Ez idazleak eta ez irakurleak eztu bere ardura nagusia ortan kokatu bear. Gaiari, barreneko mamiari eman bear diogu lehenbiziko tokia. Izan ere, izkuntzak orretarakoxe dira, mami zerbaiten adierazle ta eramale izateko. Gure arreta guztia iz-

kuntzan bakar-bakarrik jartzen dugunean, izkuntza bere zere-
gñetik edo bere baitako xedetik ateratzen dugu. Emen ere,
beste gauzetan bezala, espezialistaren begiraldia ezta gizon
arruntarena. (Ta emen espezialista oiek, euskaltzaleak ditugu.
Orregatik esan det asieratik, idazlariak eztuela oientzat idatzi
bear, eta bai euskaldunarentzat). Gizon arruntak eztu libru
bat irakurtzen izkuntzagatik, barreneko mamiaz jabetu nai
duelako baizik. Eta guk ere ortara jo bear dugu, bai idaztean
eta bai irakurtzean. Gaiak nagusi, barrena lehen. Eta azala,
gaiñeko jantzia, mami orren azaltzeak eskatzen duen bezala-
koa. Orrela bakar-bakarrik sendatu gindezke formalismuaren
gaitzetik. Bestela, erria zearo galduko dugu. Bost importa zaiz-
kio ari gure itzen jokoak. Umekeritzat dauzka, eta arrazoi
osoarekin, gaiñera.

7.—Bestenaz, idazteak bereztasuna eskatzen du, etorria,
jarioa, eta orretarako izkuntza biziaren ondorea izan bear du,
ezpainetan darabilgun izkeraren ume. Euskeraz itzezin lehen-
bizi, eta idaztea gaiñeko zerbait bezala izan dedilla. Baiña
itzeziten dugunetik idazten dugunera alde ikaragarria bada-
go, edo idatzi bai eta itzezin ez egiten badugu, orrela gure
literaturari benetako jatoritasun ori kentzen diozu. Gezurrez-
ko zerbait billakatzen da. Ezta jator, ezta autentiko. Bein bai-
ño geiagotan egon naiz pentsatzen, gure artean darabilzkigun
auzi guztiak emen dutela bere sustraia. Euskal idazle ta eus-
kaltzaleok, beti, goizetik gabera arte, euskera erabilliko bagenu
gure izkuntza propioa bezala. orain erabaki eziñik dauzkagun
iztegi-kontuok eta korapillook, berez askatuko lirakela, bizia
baita korapillo guztien askatzaille oberena. Eta eguneroko
euskera arruntean nai ta naiez milla itz sartu bearrean arki-
tuko giñake (eta izan ere, ala egiten dugu, euskeraz iñungo
kompromisu gabe diardugunean). Eta gero, itzok eta izenok,
berez eta konturatu gabe, euskera biziaren maillatik euskera
idatziaren maillan sartuko lirake.

Ontan ere aspaldiko idazle zaarrak bentaja egiten digute.
Euskera, guban baiño biziagoa zegoan aiengan, eta barnean
bizi-bizi zegoan iturri ortatik ematen zuten kanpora. Idatzi
ere, benetako euskaldun jatorrentzat egiten zuten. Orain, be-
rriz, bai idazleak eta bai irakurleak, izkuntzaren beraren kon-
templazioan jarri gera, eta jakiña, ori lau zaletuen zeregiña
izan liteke, baiña ez erri batena. Eta ola gure literatura bizi-
tzatik gero ta geiago aldenduaz joango da, eta bere korapillo
oiek azkatzeko bidea galtzen. Latiñistei gertatzen zaiena gerta-
tzen zaigu guri ere. Dakizutenez, ba-dira latiñista garbizaleak.

Zizeronen latīña artzen dute eredutzat, eta idazle orrengan eztatorren itzik eztute erabilli nai. Eta ikustekoa da nolako itzul-inguru bitxiak asmatzen dituzten, gaur eguneko tresna eta aurrerapide guztiei izena emateko. Bein irakurri nuen latinista oietako batek *café exprés* esateko asmatu zuena: *Potatio arabica coram expressa*. Onek ere, euskaltzale batzuen antzera, *kafe itza* etzuen erabilli nai. Zizeronengan arkitzen eztalako, noski. Umeen jolasak dirudite oiek. Bizitzatik urruti dabalizan zaletu batzuen errugabeko jokoak. Eta izkuntza il-dako batekin ola ibiltzeak eztu ajol aundirik. Baiña bizi dan eta bizitzea nai dugun izkuntzarekin? Ez, ta ez, milla bider! Jokabide ori artzen badugu, gure errukarriak! Gureak egin du, eriotzaren atzaparretan uzten baitugu gure izkuntza.

8.—Ba-dakit nik batek baiño geiago zer izango duen go-goan, gauza aukeratzutean: “Guzti ori —esango du, bear-bada— ondo dago, erriarentzat idazten danean. Baiña euskaldun jakitunentzat ere ez al dugu euskeraz idatzi bear?” Bai, ni ere ortan nago. baiña ontan ere ba-dira naaspillak eta oker-aditzeak franko. Nik konprenditzen dut liburu batzuek minoria batentzat egiñak izatea gaiarengatik, gaia, berez, karre-radun batek ulertzeko modukoa dalako, baiña izkuntzak, mintzabideak, orduan ere danona izan bearke du, noski. Nik Ars-ko Apaizaren Katezismuak euskeraz ipiñi nituanean, nere adiskide dan euskaltzale batek, bere xalotasunean, auxe jaulki zidan: “Bueno. euskera-mota au erriarentzat ondo dago; baiño ikasientzat beste era batera idatzi bear da...” Egia esan, olako bitaratzeak nik eztitut konprenditzen. Nik uste dut frantsez. Viñney Santuaren Katezismuak berdintsu daudela idatzirik danontzat, eta frantses berdin ortan irakurtzen dituztela bai goikoak eta bai bekoak, gizon landuak eta erri xak, izkuntza bat eta bakarra baita. “Ikasientzat beste era batera” esan oi da. Baiña ikasi oiek zertan diran ikasiak ere bearke da jakin. Gai teologikoak erabiltzen baditut liburu batean, jakiña, ikaskizun oiek dauzkatentzat izango da nere liburua, apaiz eta olakoentzat; baiña izkuntza, mintzabidea, danona izango da, euskaldun arrunt eta iatorraren mintzoa. Teologia-ko itz tekniko batzuk sartu bearke ditut, baiña, gaiñerakoan, nire euskerak euskaldunarena izan bearke du. Apaiz euskaldunarentzat idatzi bearke dut. Apaiz euskalduna diot, eta ez apaiz euskaltzalea. Len ere bereizkuntza berdiña egin gen-duan: erri euskaldunarentzat idaztea ezta euskera-gaietan, beste zeregiñik gabe, saiatzan danarentzat idaztea. Euskal literatura geiena eztedilla lau katuren gauza biurtu. Eta jakin-

tza-gaietan idazten dugunean iñoiz baiño geiago gaude arrisku ortan. Apaiz euskaldunik geienak dakiten euskera, zer moduzkoa da? Erriarena, arrunta, euskaldun soillak darabillena. Eta apaiz euskaldunarentzat izan bear luken liburua, beti euskera-gaietan murgildurik dabiltzanak bakarrik ulertuko badute, orrekin eztiogu euskerari mesede aundirik egingo; apaiz euskaldunik geienak, zaletu bearrean, uxatu bai betiko. Euskaltzaleak indar aundia dira eragiteko ta euskeraren alde lan egiteko, baiña idazleak, idaztean, bere gogoa oiek baiño arutzago, urrunago jarri dezala. Erria bere osotasunean artzeke kezka izan dezala; erria, naiz erri xea, naiz erri landua, baiña erria, euskaldun erria, alegia. Kezka ta alegin guztiak ipiñita ere, muga ortatik urrun geldituko dala ba-dakit. Baiña asieratik bertatik bi edo iru euskaltzale bakarrik baditu gogoan, zer moduzko literatura aterako zaigu?

* * *

Labur (eta bukatzera noa): Onena, onaren etsai omen da. Eta gaurkoz, onarekin gelditu bearke. Nik beintzat naiago dut eskuko txoria, aideko arranoa baiño. Esan nai dut, euskera biziari eutsi ta babestu. Daukagun apurra, ez dezagula galtzera utzi, ametsezko euskera ideal batengatik. Eskuko txoriari iges egiten utzi eta laiñoetako arranoa atzeman ez: ori litake ezerezekin gelditzea.

Eta iztegiari buruz, erderaren bidez sartzen zaizkigun itzak artuaz eta asimilatuaz (bearreko diranean, jakiña), ez tut uste euskerari kalterik egiten zaionik, eta bai mesede, orrekin armak eta bizigarriak ematen zaizkiolako irauteko. Bear lira-kenak artu, baiña gauden euskaldun. Ez al da ori bera gure aurrekoek egin zutena, erromatarrekin ar-emanetan sartu ziranen? Aien kulturako itz eta izen asko artu eta asimilatu zituzten, eta orri eskerrak gure mintzoak iraun zuen bizirik. Gure maitetasun itsuak ez dezala orain euskera iltzera eraman. Ez gera illargian bizi, eta bai lurrean, beste erri eta izkuntzez inguraturik, eta oiekin artuemanik estuenetan. Euskaltasuna gorde, baiña irauteko bear dana, artu: ona emen nik zer pentsatzen dudan.

Itz batean: euskera izan dedilla plazako eta kaleko izkuntza. Ez mintegi bateko landare makal zimela. Eta euskal literatura, izkuntza bizi orrekin besoz joan dedilla.

“Euskara, ialgi adi plazara” (Detxepare).

Amaitu dut

RESUMEN EN CASTELLANO

En nuestra ponencia hemos hablado acerca del vocabulario que ha de emplearse en el euskera literario. Es ya pleito viejo entre nosotros éste del purismo lexical. Colocándonos en un plano más bien realista, hemos hablado de los graves inconvenientes que trae el que la lengua literaria se aleje demasiado de la viva o corriente. Un purismo exagerado convierte la literatura vasca en cosa de un círculo de iniciados, al margen del auténtico pueblo euskaldun. Hemos expuesto, pues, la orientación que nos parece más oportuna: una lengua literaria que se mantenga cerca de la lengua viva, que guarde la dignidad de toda lengua literaria, sin descender a lo chabacano, y tenga la preocupación de la claridad, comprensibilidad, y de servir al destinatario, o sea, al euskaldun de carne y hueso, no a un euskaldun ideal que nos forjamos nosotros y que no existe en este mundo sublunar. Sobre todo mientras la vida de la lengua está amenazada, la primera misión de la literatura es proteger a esta lengua viva y real: y para esto es elemental que la literatura se mantenga cerca del habla popular. Que el escritor tenga conciencia de dirigirse, cuando escribe, no al especialista de la lengua, al erudito que está al corriente de todos los términos arcaicos o neológicos, sino al lector euskaldun en general, que no ha cursado carrera de neologismos ni le interesan gran cosa estos pelillos de palabras.

El escrito vasco siente un horror instintivo —yo diría que es una especie de tabú, aunque gracias a Dios parece que se va superando—, horror a no proferir una palabra que guarde parecido o identidad con las palabras castellanas, que él desde luego sabe muy bien, porque es bilingüe, y generalmente sabe mejor el castellano que el vascuence, sea por su carrera, estudios, profesión, etc. Esta tendencia purista, como tendencia, no parece criticable. Ella ha levantado a la literatura vasca a un grado de depuración que admira, y desde luego es un perenne acicate que espolea al vasco a actualizar las virtualidades implícitas en su lengua. Pero cuando pasa de raya o llega a ciertos extremos, se convierte en enemigo número uno de la misma lengua a la que pretende salvaguardar. Además, porque una palabra del vascuence coincida más o menos con otra castellana, ¿por eso dejará de ser menos vasca? Extraño criterio: ¡mirar a otra lengua y sacar del hecho diferencial la norma para saber lo que es nuestro!

Además, sucede con frecuencia que las que rechazamos como palabras castellanas, son en realidad de uso internacional, patrimonio de todas las lenguas europeas y arraigadas también en el vascuence vivo y popular. Por lo tanto, con todo derecho, estas palabras el vasco las puede y debe considerar como parte de su tesoro lexical.

Sabido es, por otra parte, que la lengua está íntimamente condicionada por el pensamiento. Así, a nuevos tipos de pensamiento o mentalidad nueva, se sigue la necesidad de voces correspondientes y modos de expresión nuevos. La cultura moderna, por ejemplo, ha extendido por doquier ciertas formas abstractas de expresión, para las cuales el vascuence está poco adaptado, y los criterios de nuestros puristas más bien obstaculizan que favorecen tal adaptación. Y al decir esto pienso, más que en los puristas lexicales, en los puristas del giro y del modismo.

El mal del formalismo es otra enfermedad de nuestra literatura. El mirar a la lengua sola (a su pureza externa, de aspecto meramente visual) y no al fondo, lo cual equivale a olvidar la función de la lengua, el *finis operis* que decían los escolásticos. Enfermedad que no se superará sino restableciendo la prioridad del fondo, del tema sobre la lengua, que sólo tiene razón de vehículo.

Tampoco deberíamos olvidar (como ya lo recordó D. Severo Altube, que tan magistralmente escribió hace ya muchos años sobre estas cosas) que la función de escribir debe ser como un complemento del hablar, y que cuando se escribe y no se habla, o se escribe al margen de lo hablado y de lo vivo, se crea una literatura artificial, de una brillantez engañosa, porque es algo falso e inauténtico. Algo que parece muy perfecto, pero que en la práctica no marcha, no carbura, como suele decirse. La vida es la gran solucionadora de los problemas, y si hablásemos constantemente el vasco, bien pronto y por sí solos se resolverían todos estos problemas de léxico: el torrente de la vida nos los daría resueltos. Por otra parte, el incorporar y asimilar los elementos que uno necesita para perdurar y sobrevivir es un ineludible derecho y deber de todo viviente. Y si miramos a la experiencia universal, es evidente que el alimentarse de fuera es el procedimiento normal y corriente en todas las lenguas. ¿Y ha de ser precisamente el vascuence la única lengua que haya de bastarse a sí misma? Ello resulta ridículo, absurdo y suicida.

En resumen, mirando con realismo las cosas, nos hace falta una literatura más cerca del vascuence de la calle y de la vida. El alejarnos de aquí conduce a brillantes que fácilmente fascinan y engañan, pero que en realidad representarían la muerte.

Fr. Luis Villasante, O. F. M.

Oleaga: Oso egoki deritxat Villasante jaunak esan dauen gutia. Nire ustez bearrezkoa da erderazko itzak artzea esan gura direan gauza guztiak esan al izateko. Baiña beti neurritz. Euskerazko berba zabal, arronta ta ezaguna dagoanean axe erabili, eta ez erderazkorik sartu. Ta orretarako argibide bat emongo dot. Oraindiño ezta antxiña errebistatxo bat irakurri nebala, eta an etorran, esate baterako, **entrevista** berbea. **Entrevista** erderazko berba ori an zetan sartu ezegoan. Gitxiago, bertan, orrialde berean lerro batzuk geroago, **alkar-ikustea** berbea etorrela. Idazle orrek **alkar-ikustea** berba ori baekian eta **entrevista** berbarik zetan sartu ez eukan.

Oraindiño beste gauzatxo bat. **Señal** erderaz ta euskeraz sarri erabilten dogu. Baiña guztiok ezagututen dogu **ezaugarri**. Eta bada **ezaugarri** berbea euskeraz, eta guztiok erabilten badogu, **señal** sartu bearrik ezteritxat.

Aita Villasante-k diotsa asko sartuta dagoela eta eztuela uste ajola aundirik daukanik.

Oleaga:-Ez, eztauko, erabilia dan ezkerok, baiña **entrevista** ezta erabilten ifion be. **Alkar-ikustea** bai, leku guztietan, Euskalerr osoan erabilten dabe. Ez baztertu euskeraz arrontak, ezagunak, eta zabaldua dagozan itzak eta orde z sartu erderazko bear ezterearen berbak.

Mitzelena: Nik gauza bat esan nai nuke, alegia. Jakiña ni zurekin bat nator **señal** erdal-itza dala eta ezala euskeraz erabili bear. Baiña **señale** euskal-itza da eta nire ustez euskeraz erabili ditekeana. Or diferentzi txiki bat badago.

Irigoyen: Gaiñera Gurutze Santuan ere **señale** itza erabil-tzen da.

Altube jaunak dio Gernika aldean lenago nola egiten ziran ezkontzak gurasoen artean itz emanik. Baiña ori ontzat emateko auxe egin bear zan: **alkar-ikustea**. Eta bere eguna izaten zuten ain tokitan. **Entrevista** len esandako itzak ezta uste ainbeste balio duenik beste itz ederraren parean.

Querexeta jaunak esaten ditu itz batzuek. Batzar batek ikasi eta esan bear lukeala itz kontuetan toki batekoak bakarrik di-

ranak edo ez, eta zeñek sartu eta zeñek ez. Villasante-k diotsa iztegi bat bear gendukeala ortarako. Eta jarraitzen du, eta **arnari** itza ateratzen da Azkue-k Morfologia Vasca-n dakarrela esanik. Mitxelena-k erantzuten dio orri Euskera-n itz ortaz argitaratu zituanak adieraziz.

Aita Onaindia: Itz ori Bizkaian asko erabilia da, bai pulpito-etan, eta batez be Eguzkitza-k Loretako illean ia beti beti **arnaria** ipintzen dau. Erabili bagea izan balitz itz ori bertan bera itxi eitekean. Baiña gaur Eguzkitza-k Bizkaian indar andia dauko, eta pixu andia, eta berak sarritan bere idazki guztietan erabilia da.

Lose Luis Alvarez: Barkatu. Baiña zeñek du inportantzia geiago, erriak ala Eguzkitza-k?

Onaindia: Literaturak be egiten dau.

Seijo jauna berba egiten asi da eta berotu. Erriak itz egiteko bizia, indarra eta eskubide geiago bear omen ditu eta lortu bear omen dira. Eta ebagi egin zaio esanik nola gai jakin bat dagoen eta eztegula gai ortatik kanpo atera bear.

Jaun batek dio nola gertatzen dan askok **tio** ta **tia** euskeraz erabiltzen dituztela eta zergatik ez al ditugun guk ere erabili bear. Dio nola erderazko izkuntzan esaten dan «giro no correcto» ta olakoak.

Villasante-k dio mugak ezin jarri ditezkeala arazo ontan matematikaren bidez.

N. Echaniz: Nik uste det beste gauza bat ere ikasi bear degula euskaldunok. Moralean gertatzen dana gertatuko da emen ere. Aita Villasante-k esan duena oso ontzat danok artuko degu. Baiña gero oiñarri oiek nola bati ta besteai ezartzen zaizkion, ortan iritzi asko izango ditugu. Ta ori ezin diteke iñola ere kendu, iritzi askoko izatea gu. Baiña euskaldunok ikasi bear degu, bi iritziokoak geranean uskeri batzuketatik, ez asarratzen alkarrekin. Bestela ezingo degu alkarrekin lan egin. Esate baterako, bizitza guztian, amairu urte ezkerro beti euskeraz eskribitzen ari gera. Ta ala ere beñiere etzitzaigun guri burura etorri lengo autore zarririk irakurtzerik, ta orain konturatu gera ori ere mesede aundia izango genduala, irakurri izan bagenitu. Baña ori dana, ikusten danean eta esan. —Nik etzekiat ori. Ba ez asarratu irakurri duanak esaten baldin badu lengo autore danak ola edo ala esaten dutela. Baiña orregatik, ori entzun arren, pakean egon gaitezen. Beste gauza batean erreztasunak ezditugula guk gure aldera eramateko, eskolatan, radiotan ta beste gauzatan? Guk ezin degu ori erabaki, eztago gure eskuan. Naiko genduke danak, zabalkunde guztirik eukitzea. Beste alde batetik ere piskat esperantza geiago bear degu izan erriak guk uste baiño errezagoko artzen dituala itz berriak ere. Len ezer ezuen izan sermoia besterik itz berriak zabaltzeko eta

ala ere arritzekoa da lengo urte aietan erri xeak, arruntak zenbat itz berri ikasi zituan sermoietan bakarrik entzuten zituialako. Ta orregatik nik uste eskolak eta eztitugun bitartean ere guk alegiñak egin bear ditugula neurri orretan errian erakusten geure zera, al deguna. Ta nik uste ouk uste baiño geiago erriak artzen dituala, erri ezjakin ezjakiñak. Baiña batez ere ori, ez asarratzea alkarrekin iritzi bikoak gerlako.

Altube-k diotsa gauza batzuek argi ta garbi daudela ark esan dituanak. Neurri matematikurik eztu iñork asmatuko. Baiña ori zerbait matematiko antzeko egiten dute akademiak. Ortarako iztegi bat egin bear izango genduke, eta onek matematiku osoa ezpaldin bada ere beintzat neurri piskat badu. Aipatzen du berriz ere nola itzak asko zabalduak edo bazter batean baizik esater ez tiranak kontuan izan bear diran. Bardinean, jakiña da jatorra erabilgarriago dala. Baiña batzuetan izaten da biak erabili bearri ere, zeero berdin ez tiralako. Erriak berak egin du divisio bat gauza bat erabiltzen da gauza baterako eta bestea besterako. Eta ori aberastasuna da izkuntzarentzat. Baiña lan zeatzok olako batzar batean erabili bear diranik ere ez tut uste, eta Akademia bezalako zer batek, eta ark ere kontuz, iztegi bat egin bear duenean, an jarri bear ditu zeatzasun guztiak.

Jaun batek dio eztuela uste eskubiderik daukagunik **populua** esateko.

Aita Villasante-k dio **Herria** asterokoan itz ori sarri erabiltzen dutela an sustraitua dagoelako. Emen ez. Eta emen erabiliko baltz ere batasuna leku guzietakoa dala.

Altube-k berriz dio sarri gertatzen dala askotan biak bizi izatea. Baiña bakoitzari aldakuntza txiki bat nabaritzen diola erriak. Olako itz asko omen daude, jatorriz esangura berdiña zutenak eta gaur euskaldunak, beti euskeraz itz egiten dutenak nastatzen ez tituanak, eta ori aberastasuna da izkuntzarentzat. Eta Euskaltzaindiak berezi eta finkatu bear luke zeatz nola dan, nolako kasutan erabiltzen dan bat eta nolakoetan beste. Biak sartu bear ditu iztegian eta definizioa egin: Bata alako ta alako ta alakoetan. Eta bestea alako ta alakoetan. Villasante-ren esana aintzat arturik matematiku zerik ezin artu baditeke ere beintzat oiñarri batzuek jarri bear lirake, Euskaltzaindiak iztegia egin bear badu olako ta olako sartu bear dituala esanik. Esate baterako, oso zabaldua bada itza txapela erantzi bear diogu. **Kolore** itza ejemplutat. Egon ditezke ere jatorriz oker sartutako itzak. Adibidez **arnari**. Eta jaun batek diosku, baiña zabaldu egin da. Oker sartutakoa, baiña zerbait zabaldu bada, zabalkunde onek ere bere eskubideak ditu. Zabalkundeak beti ditu eskubideak. Itz au eztagigu noraiño **zabaldu** dan baiña. Beste izkuntzetan ere zenbat itz ez ote dauden

oker sortuak. Orretan ari da beti Orixe ere. Unamuno ere ortan zalea zan eta esaten zuen filatelia itza zorakeria bat zala, baiña ala ere sustrai aundia du. Dana da neurrizko gauza. Itz auek bearrizanak sartzen ditu.

San Martin-ek Eibar-en seiñalea zer dan adierazten du.

Mitxelena: Nik len Querexeta jaunak esan duanaz gauza bat esan nai nuke eta Altube jaunak ere ori bera aitatu du. Orain bi iztegi ari dira egiten. Bat Aita Mugica eta bestea ni ari naitzena, Azkuena jakiña. Baiña ez bata ta ez bestea eztira guk auzi ontan bear ditugunak. Aita Mugica-na da, noski, erdal-euskal iztegia. Beraz iztegi orrek erakutsiko digu nola itzuli bear genituzkean erdal-itzak. Baiña ez zein diren euskal-itzak, okerbidez bai-zik. Eta Azkue-ren iztegia, danak dakizutenez ezta bilduma bat besterik. Bertan sartzen dira alde guztietakoak, zarrak, berriak, eskubikoak eta ezkerrekoak. Orrek eztu esan nai an agertzen diran itz guztiak merezimentu berdiñak dituztenik, gaur denak berdin erabili bear genituzkeanik. Ezta normativua.

Beraz, ortaz gairera, Altube jaunak ondo esan duen bezela bear genduke Euskaltzaindiaren iztegi bat euskeraz azaldua. Ortarako len esan duen bezela oiñarrietan bat etorri bear genduke. Ni bildur naiz gaur bertan iztegi ori ezin izango litzakeala egin bi gauzogatik. Batetik lan gaitza ta nekagarria dalako, ta luzarokoa, eta bigarren nik ezutu uste Euskaltzaindian bertan ere bat etorriko giñakeanik beti. Nik ala uste dut. Baiña nolana ere oiñarriak beintzat piska bat aizatuko baldin bagenitu emen, naiz ez denak bat etorri, uste dut gauza aundia aurreratuko gendukeala.

Irigaray jaunak lan bat bialdu du:

LIZARRAGA ELKANO-KOA

5190-

Irigoyen adiskideak otoizten dit zerbait presta dezadan, biltzar gogoangarri oketako. Bainan, damurik, ez dut astirik, eguna gainean dugu eta. Ala ere, zerbait egin gabe ez dut nai gelditu; eta oroitu naiz badiudala zirriborro batzu aspalditik bilduak, Lizarraga Elkano-koari buruz.

Ala bada, deliberatu dut, zuen barkamenarekin, zirriborro oriek dauden bezala igortzea irakurtzeko, batere landu gabe eta dokumental bat bezala: iduri bai zait idazlari nafar orrek merezi duela irakurtua izan dadin.

Joakin Lizarraga 1478 urtean sortu zen Elkano, Nafarroko errixkan, eta hil bere hartan 1835 urtean, 86 urtetan. Bere bizitza luzean, euskeraz idatzi zuen bederik Nafarroako beste guziek baiño aunitz geiago; ez dut esaten obeki, ezen bere yoskerak erderatiko kutsu bat badu; bainan oso aberatsa da bestalde verboaren itzulietan, itzetan eta esakeretan ere: beraz, linguistaendako preziatsua eta ikasgarria.

Nondik sortu zitzaion Lizarragari euskalzaletasun ori, Nafarroako eremu otzean? 1766 urtean sartu zen Loyola-n eta orduan han aro ona zuen euskerak, Larramendi, Mendiburu eta Kardaberatz-en liburuei esker. Gero sakabanatu bear izan ziren jesuitak beren komentuetatik, eta urrengo urtean gure Lizarraga itzuli zen Elkano-ra berriz, eta erriko erretore izendatu 1774 urtean. Orduko asia zen euskeraz idazten, ezen leeneko eskuz-iskiribua 1771 urtekoa da, bigarrena 1776-koa eta irugarrena 1800-koa.

Nafarroako Artxiboan gordetzen dira bere obra guztiak, Bonaparterenak izan zirenak, bainan etzen Prinze jakintsunaren laguntzalea izan, oker esan den bezala, orduko hilik bai-zegon gure apez ohoragarria.

Artxibo hortan (Caja 10-43) daude iru liburu lodi, eskuz-egindako predikuekin, eta Bonaparteren esku bereko oharpenekin. Gero, *Ioanes-en Ebangelioa*, *Sanduen bizitzac*, *Coplac* eta *Doctrina Christioa euscaras Iruñ aldean usatzen den mintzaeran* (160 pág., 1821 urtea).

Ortaz landa gorde dira Iruñeko Apezgaitegian beste liburu lodi batzu oraindik, euskeraz, Lizarraga'ren eskutikakoak.

Uzta yoria, beraz, bainan langille eskas!

Demagun leenik 1776 urtean eginikako *Liber continens Sermones de Eucharistia... populum rusticanum cantabro. idioma*. deitu manuskritotik, lerro batzu, eta gero esakera eta itzuli berezi batzu andik eta emendik laburzki artuak.

* * *

“S. Lucasen 14-capitan. contatzen dú parabola bát, nola gizon bátec prestatu zuen, otrontze bát ándia ta deitu zituen ánit. Garái zélaic ez agéri convidátuac eta biali zué mutila deitzerá. Aiec atra zúte achequia ez joateagátic; bátac erosi zuela heredage bát ta icusi bear zuéla; berceac erosi zi-

tuela idiac, ta progatu bear zituéla; berceac ezcontzen céla, ta orgatic etzeiquela joán. Asarréturic Jaun arc manatu zió mutilari: *Zoáz bérla errico plázac ta carricac bárna, eta pó-breac, itsuac, maldérrac ta ezinduac ecarzkizu onát...* Eginzue erran becála, ta oraño bazé lécu máiean... *Zoáz, erránzio, vi-deac ta éstiac bárna, ta obligazkizu etorcerá bete dáien nere échea; ezi diót sinés, [zinez] convidatu gaiétaic niórc ére estú shastatúco nere otróntzea."*

* * *

"S. Mateoren 22 capitan. contatzen dú parabola bát errege báten semearén bódes, gisa berécoa, ta cembaiten ústes ber-béra: solame. ezi an dió yágo, bazcaltzerácoan sartu zéla erré-ge icusterá máiean jarriric zeudénac, ta icusi zuéla an bát, bodetáco tresenaic gábe ta errancióla: *Adisquidea, nola sartu zára emén bodetaco trésera gábe?* Ura gelditu zé ishil: ta errégec manatu zué botátzeco ándic ura oin escuetan lóturic, ilumbe batera."

* * *

Dakusagun orai esakera pollit batzu:

Zaude aiek lotsarriturik becála... dicha andia den becála (be-cala = bezala, bejala Donostian).

Goacen eracútsiz (por eracustera).

Darducat comecatzeco disposicioaz "Hablo de la disposición..."

Eta utzi baledi "Si fuera dejado".

Autsa ta errautsa "Polvo y ceniza".

Vizcorr bez nere sineste eria "Ayude a mi incredulidad".

Ni gloriara banindédi "Si yo fuera a la gloria".

Charrechi "gaitzetsi" [txarretsi].

Eta ni esquergaitz gaishtoa "Y yo malo, desagradecido".

Agitu izan daike "Puede acontecer".

Beneficioa ta agradecimentua elcarri darraizquio ala nola aza-roa eta eraicioa.

Etzequio gelditu len cenaren larrangeric ta errestoric batere.

Nola gariburu aiec (galburu "espigas de trigo").

Lancan zue alorra, eraikitzen, igitatzen, ta iotzen zue garia, oratzen ta erretzen zue ogia (eraiki = erein).

Abeltzai batec "Un pastor".

Ellegatzeco izatera garia ogi, matsa ardo? Bata bear da igitatu, eulcitu, aiceratu, io, iralqui, oratu, erre: bercea ondu ayenean, ebaqui, bildu, isticatu ta purgatu (eulcitu "trillar"; ayenean "en la vid"; isticatu "pisotear".

Zaurien cúntzeac "Señales de heridas, cicatrices.

Paratua dut uztargia lañuetan "Arco iris en las nubes".

Paratua dut otsadarra lañuetan "Arco iris en las nubes".

Abasto culpac, abastoago gracia "Cuanto más culpas, más gracia".

In duenac, pága, erraten da "El que la hace la paga, se dice".

Bagatozque "Podemos venir".

Aloca naique Jaungoicoaren zerbitzuan "Alquilar".

Echidén bezáda "Espéreme".

Achunen, aicincoen "De los abuelos, de los antepasados".

Christio mushisharcoac "Máscaras de cristianos".

Zartots "Ruido de bofetada".

Egonen núta "Estaría".

Curr adi lurreraño "Agáchate hasta el suelo".

Urapoec "Las ranas".

Ardantze "Viña".

Erdical dabilzanei ya Jaungoicoaren, ya deabruaren "A los que andan a medias, ya con Dios, ya con el diablo".

Ezi ya ematen nitza condenatutako "Pues ya me daba por condenado".

Contricioaren utsez "Por pura contrición".

Urrin sollarequi "Con sólo el olor".

Beira nindégo erorcen Satanas ausnarria becala (Ausnarria "chispa, centella". Traducción de Lucas 10, 18. Videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem).

Aditzeas ura yago izerdi zeridala ezi ez predicuaren neque pásátuas "Manándome más sudor oyendo a aquel que no por los trabajos de sermón".

Beira castigoari, ezpada emendatzen "Cuidado con el castigo, si no se enmienda".

Ta ezkindeitzen lotsa "Y para que no nos asustásemos".

Goazen explicatus "Explicatzera".

Zoazte icusis (Ikusten "viendo").

Ortaco sollic dire prochál "Sólo para eso son provechosos".

Sucaiak "Combustibles".

Eta fú eman ichequitzeaco sua "Y hacer fu para encender el fuego".

Badirau, badiraute "Ya dura, ya duran".

Bequiec ez icusi, gogoac ezin senti, da errefrana.

Bere dizipuluei Yesu Cristoc eran zitioten itzac.

- Nola begien erchi-idiqui bat* "Un abrir y cerrar de ojos".
Zerbaitto "Un poquito".
Burua curturic "Cabeza inclinada".
Erran bézo arimac "Que el alma le diga".
Geldi beites "Que se queden".
Ongi dagoquida "Me cuadra".
Alque da ibiltzea ain churr neurtzen "Es vergonzoso andar mi-
diendo tan mezquinamente".
Cer oñen apatzea "Qué besar de pies".
Espere in gindezoke "De lo contrario le haríamos".
Eplea gindezáque "Emplearíamos".
Ta ez lequiguzque iduri luze "Y no se nos antojarían largos".
Zer invidia dioteten sánduei "Qué envidia les tengo...".
Norc lúquen orren fedea "Quién tuviera vuestra fe (de vos)".
Iduri cequiola eci dugúnas guéros "Pues se le antojaba que,
teniendo nosotros...".
Icus balez "Si vieses".
Errefrán antiguascoa da Evangelio labur bat becala: Guicon-
quia da súa, / emastequia istupa, / eldú da deabrúa, / ta
astén da fúca.
Jesus paratu zequitó erdian discipuloei "Jesús se les puso en
medio a los discípulos".
Astasquizu ene llaga cuntzeak "Palpa mis cicatrices".
Ingur ingur erabilcea "Andar dando vueltas".
Goarda erorcetic berriro estaquizun agui gaizquiago "...para
que no te suceda peor".
Gaizquiaren gaitza "La maldad del mal".
Baliatzen baita beguirdes "Pues se vale de anteojos".
Ta doacela bildus ceruan "Que se van reuniendo en el cielo".
Nola azároa emen, eraicioa ario gortára an "Según la siembra
aquí, la recolección a ese tenor, allá".
Genero bacochean idurical "En cada especie según parece".
Ar bez bere gurutzea ta segi benáza "Que tome su cruz y me
siga".
Aisatzen da "Se hace más fácil".
Urte-cal "Por años, según los años".
Nola nindegóquen "Como estaría yo".
Deusec ecin valia "Nada poderle ayudar".
Erran bezágu "Díganos".
Loshenchu falsoak "Lisonjas".
Escáida "Ocasión, oportunidad".
Mari bistaco, ezta deustaco "Chica presumida, de nada vale".
Irria gora "Risa desenvuelta".
Aurcaséco paretean "En la pared de enfrente".

Betoz jaquintsuak, lei bezadáte "Que vengan los sabios, que me lean".

Berce bati eman bezquio bere presentac "Dé Vd. sus presentes a otro".

Cego icar icar "Estaba temblando".

Gelditu cequioten "Se les quedó (el chico a los padres)".

Escaida gonéqui "Con esta ocasión".

Goacen aipatus "Vamos a mencionar".

Egui cioneco diosálea "Para cuando le hizo el saludo".

An pasatu aurzútua "La infancia".

Gucia antuste ta arroitu zena "El que era todo fatuidad y barullo".

An isticatu zute zaldiec "Allí le patearon los caballos".

Sardea, aiceratzeco eulcia "El bieldo para aventar la parva".

Lecuquide "Coterráneo, paisano".

Eraiqui "Sembrar".

Ez in bai in "Haciendo como que se hace".

Eraicioa "La siembra".

Iguita dembora "Tiempo de la siega".

Dio iguitarleei, lotzeco pashuca "Dice a los segadores, que aten por haces".

Aguitu ze iltzea Lazaro "Sucedió que murió Lázaro".

Adi bezquite! "¡Que les oigan!"

Eztaguigun aguitu "Para que no nos suceda".

Erran zue oranzarena, zeñek artzitzen, sasoitzen ta goratzen baitu órea gucia.

Mostaza da mincaitza ta shegaturik atra arasten tu negarrac
"La mostaza es cáustica y, machacada, provoca lagrimeo".

Lishtucatu zute "Escupiéronle".

Aisanaiak "Comodones".

Mostazaren chse [= xe] mincaitz ta érruan.

Aice erru bat "Un viento fuerte".

Aldartes bai, aldartes ez "Por períodos sí...".

Asco lan ardantzean..., ya laia, ya otizéna, sarcea morrioc, machárde, ongarristatzea...

Leyatillatik "De la ventanilla".

Beti dago naiac "Siempre está deseoso".

Laquio-tic "Del lazo" (?).

Eta cein guti costarik "Y con qué poco gasto".

Egarriac nago "Tengo sed".

Aguitu balequio "Si le hubiera ocurrido".

Lotzaquia "Lotgarria".

Agotz edo ilauna, aiceac dabilana gora bera.

- Otsoarraiak gasta bat* (*Otsoarrai* "cuervo").
Antustea "La presunción".
Antustetus "Por envanecerse".
Alaber joanqueran ta jaintsitzean "Así mismo en el andar y vestir".
Bearrezten-queriaic gabe "Sin superfluidades".
Latzago iduri lequioque "Más duro le parecería".
Bataio necósoa "Bautismo trabajoso".
Jesu Cristoren alcindaria "Precursor".
Gozoaren utses "De puro gozo".
Iloztuak "Cadáveres".
Urte ta gendamende "Años y siglos (generaciones)".
Zuzis "Con antorchas".
Buruan frincaturic aranzesco ustai bat "Corona".
Alocatu zuté "Contrataron".
Itzuli zue ura ardotan "Convirtió el agua en vino".
Betearen utses "De puro llenas".
Ezi ya ez ondatu bai ondatu zebila oncia "Pues ya andaba la barca a punto de zozobrar".
Oyu egin zio beldurrac: Jauna, libra benáza "Le gritó temeroso: Señor, libreme".
Asco errateco eman ziotena "Que les dió mucho que hablar".
O Jesus, urricari bedi nitaz "Sé misericordioso conmigo".
Ayec zeude barronde beira "Ellos estaban mirando al acecho".
Cego eri andi "Estaba grave".
Il etsiequi "Con los desahuciados".
Evangelari "Evangelista".
Ezi egun zure aldi naiz "Pues hoy estoy para ti, me toca contigo".
Arrucaldia "Pedrada".
Curtzen da "Se agacha".
Acusatzen zindutenac "Los que te acusaban".
Agotic agora errespondatu cio "Sin respingar, sin parar".
Il aintzu, ero aintzu "Como muerto, como loco".
Ojalá niorc ezpalez offendi "Ojalá nadie le ofendiese".
Jauna, beira béz! "¡Señor, mire!"
Imbezagu ongi "Hacednos (vos) bien".
Asegura bezáqu bere gracia "Aseguradnos vuestra gracia".
Drazaguzu "Dezaguzu".
Niorc etzuke idiqui "Nadie pudo abrir".
Zer emain diogu ordáñez? "¿Qué le daremos en cambio?"
Ertean "Artean".
Azazcarra "Sarna".
Beccaitza "Envidia".

Shurreria "Avaricia".

Edernai, andinai "Vanidad".

Satarteran "En la ratonera".

Ario gontara iduri zaida niri "De esta guisa".

Conveni ote zaion maizago edo argalshago "Si le conviene más o menos a menudo".

Geroago churturik yago fervorea S. Fabian Aita Sanduac ordenatu zué ezi yagótan ezipazé benzait [= beintzat] irur aldís úrtean começa zeizela "Menguando cada vez más el fervor, ordenó el Papa San Fabián...".

Icusi duzie nola joan den anditus becála malicia.

Nola dagoquioque? "¿Cómo le corresponderá?"

Gógoan para baléquio joatea archaico pobre baten echolara "Si se le ocurriese ir a la cabaña de un pobre pastorcillo".

Cerbaitetan iduri daquioqueníc "Que se le pueda parecer en algo".

Ta onen echetto atoasco (?) charr erdi urratuan.

Barrendegui "Conciencia, interior".

Atsaña (= ¿enfadados?) egonen dire arren contra ceruetaco errége ta erreina.

Ni confesatzen natzaio (Bonaparte anota de su letra: *natzaiote?*)

Eztioze gezur egin gizonéi (Bonaparte anota de su letra: *ez-tiozete?*)

Jesus onac erran zue: Egarríac nago.

* * *

Lan labur au pitzgarri izan dadin beste norbaitendako, Lizarraga-ren izkiribuak ikertzeko eta jakingarri direnak illum-betatik ateratzeko.

A. Irigaray.

Etxaide jaunaren karta agurrezko bat irakutzen da. Arratsaldeko laurak arte uzten da.

Arratsaldean Juan San Martineri ematen zaio itza.

EIBAR'EN TEKNIKA GAIETAN EGIN DAN EBOLUZIÑOARI BURUZ

Agur, jaun andre euskaltzaleok :

Beste euskaltzale bat besterik ez naiz. Euskaltzale miñak eraginda aztertu ditut emen adieraztera nijoan gai auek. Bañan, obeto ulertu dezazuten, aurretik, esan-bear batzuekin arkitzen naiz.

Berotasun gabe gauzak neurtzen aleginduko naiz, otzean obeto ikusten bai dira, naiz gogozkoak izan edo ez izan. Kanpotik begiratzera nijoan, diran bezelaxe nai nituzke adierazi.

Bildur naiz zenbait gauza atsegingarriak ez ote zaizkizuen izango. Oso erreza ez bada ere zintzoki egia esaten saiatuko naiz.

Emen bildu geranok euskaltzale idealista batzuek gera, bañan gure erria ez ; guk, euskerari buruz geure iritzia ditudugu, bañan erriak ez du ezertariko iritzirik, eta norbaitzuk badituzte ta idealistak ez badira, ainbat txarrago gureztat, gure iritzietara gutxi baño eztiralako biurtuko. Idealismurik ez dutenak, materialismura biurtzen dira, sentimentu sakonen batek eragitzen ez badiote beintzat. Eta materialismuari bost ajola dio euskerarekikoak. Gañera, zerbait pentsatzen dutenen artean, zenbat buru ainbeste aburu ; euskaltzaleen artean ere ori berori gertatzen baita. Orregaitik oso gaitza da erriaren maillatik ikustea, lenbizi zein maillatatik galdetu bearko genukealako.

Munduko erririk geienak ez dute beren izkuntza maite. Beren izkuntzan mintzatzen badira, jaiotzatik berena dalako da, geien domiñatzen dutena dalako, ta geien-geienetan besterik ez dakielako azkenengo onetan jarriko nituzke nik zenbait euskaldun, batez ere baserritarrak.

Eibar'en ere, mundu guziarengandik desberdiña ez izatearren, gauza bera gertatzen da : Erriak ez du maite bere izkuntza ; eibartarrak ere euskaldun jaio ziralako euskeraz mintzatzen dira ; bañan, oraingo gartzetxoak, eta batez ere aurrak, erderara jotzen dute ; eskolak, radioak, erbestetik etorri diran erdaldunak, eta abar, aurreri erderazko inguru bat egin diotelako, erdera obeto domiñatzeko giro bat sortu zaie.

Gurasoak ez dira alegindu euskerari eutsitzen eta orrek adierazten digu euskera ez dutela maite, euskaltzaleak ez dirala. Kulturarikezarena bada, ainbat txarrago; nik ez nuen ainbeste esaterik nai.

Eta, ni gaur emen aztertzerako ni joan gaia, euskera maite ez dutenen erri baten erabiltzen diran itz teknikoeri buruzkoa izango da.

Ez uste izan euskerarenganako maitetasunikeza eibartarren errua danik, Euskalerrri guzian gertatzen dana da, eta len esan dedan bezela mundu guzikoak. Erri gutxi dira munduan beren izkuntza maite dutenak; eta maite dutenean, munduan asko zabaldua dagoan izkuntza dalako edo abertzaletasun zintzo ta sendo batek eragiña dalako. Gurean berriz, bi oiek palta dira; izkuntza txiki baten jabe gera, eta abertzaletasunean txikia baño askoz ohea ezdana, ez dala zintzo-zintzoa. Ortarako euskera bera dugu neurbiderik onena.

Beraz, euskerari lagundu bearrez, emen aztertzen ditudan gauza aukerak, ez dira erri batek naita egindakoak, uste gabe baizik. Bañan, Eibar'ek ezertan izan badu bere nortasun berezirik, izakerak Euskalerrriko erririk nagusienetarikoen artean eusaldunenetarikoa izatea eman diola, eta batez ere, burdinlangintzako erririk euskaldunenetarikoa. Meritu ori ere, eibartarrak, berek oartu gabe dute. Orrela dira mundu ontako gauzak.

* * *

Nire oparia, euskera maite dedanez, zerbaiten berari laguntzea litzake. Ortarako, azterkizun aukeragiteko, niri dagokidan mailla bat aukeratu dut.

Nire ustez, bakoitzak berari dagokion maillatik landu bear dugu euskera, bakoitzak bere espezialidadean, eta batez ere, bakoitzak bere erriko euskera estudiantuz. Euskerarik mordoi-llona egiten dan tokian ere beti arkituko ditugu zenbait izen edo gauza jakingarri, euskera sakon ezagutzea bere onerako dala uste izanik.

Eta esan-bear oietan geiago luzatu gabe, banijoa Eibar'en teknika gaietan oartu dedan eboluziñoari buruzko arira. Bost sailletan zatituak eman ditut.

1.—Galdu ziran izen batzuek eta zerek galdu zituan.

Sarri, euskal tresnetan, berriak sortuala zarren izenak baztertu egin dira; naita aukerak, lenaren orde, gauza berdiñerako asmatuak izan, lengo izena ain zuzen artu bearrean. Gaur,

orregaitik, aietariko lankai eta tresna askoren oroitzapenik ere ez dugu, eta beste askorena, eskerrak idazle zarreri utzi dizkigutelako. Adibidez, artuko bagenu oñarriztat Mogel'en "Peru Abarka" —eta Mogel aukeratzen dut, jaiotzez eibartarra izanik ta bere bizi guzia nola Eibar inguruan igaro zuen, berak erabiltzen zituan itzak, bere garaian Eibar'en erabilliko zirala usterik—, eta Mogel'en lanean, gaur erabiltzen ez tiran izen pillo galanta arkituko dugu. Batzuek galdu ziralako, beste batzuek gauza etziralako, eta besteak erbestetik sartu ziran edo asmatu ziran obeegaitik baztertu zituztelako, izen zarrari jarraitu bearrean, izen arrotzegaitik aldatzera eldu ziran.

"Peru Abarka"ri begiratu bat ematen badiogu, laugarren alkarrizketako iztegia aztertuaz, zer ziran ere ezagutzen ez ditugun izenekin arkituko gera; adibidez: *bergamailluka*, *durmienda*, *epailia* (ebateko zerbait ote? Gaur Eibar'en *epaiki*, "sierra" bezela erabiltzen da), *kaiku* (*kaizu*, "calibre" edo "dimensión" ote da?), *maku*, *mazukari*, *nardaka*, *onda-aska*, *porroi* ("porra"tik ote?), *tobera*, *tximela*, *urkula*, ta abar. Galdutako izenak dira guziak.

Berriz, aztartzen baditugu izen ezagunak izanarren orain erabiltzen ez ditugunak, beste zerrenda mardul bat arkituko dugu. Ara emen batzuek; *arrago*, *arrago-etxe*, *burdinaga*, *burdingai* (onek adierazten digu orduan *burdin*, "hierro labrado" zala, ta *burdingai*, "material de hierro" edo obeto esanda "mineral de hierro". Orrela *mia*, "mineral" uts-utsik izango zan noski), *estolda*, *gabi*, *gabiguna*, *giltz*, *mia*, *orrika*, *puio-makurra*, *txirikin*, *ustei*, ta beste orrelako batzuek. Beren berri, aurtengo *Euzko-Gogoa*-ren lenengo zenbakiko 39/51'garreneko orri-aldeetan eman nuen.

Erbestetik artu izan diran lankai ta tresna berriak, beren arrotz izenak ekarri dituzte. Iñoiz, eraberrikoak izanik, nola ezan antzerakorik ere gure errian, oso-osorik, sartu ziran, naiz eta iñoiz beren izeneri euskal kutsua eman; bañan, urrengo, eta au da tamalgarriena, gauza berdiñerako tresnak sartu izan dira, lengoak baño obetxoagoak zirelako bakarrik, eta lenen izenakin jarraitu bearrean berrienak artu ta beste jatorrak baztertu ziran; ta, urrengo berriz, lan era berri bat azaldu danean, beste ainbeste egin izan da. Orregaitik, beren artean, iru tankeratako gertaera izan dalako, iru sail egingo nituzke, eta beren izen batzuek eman adibidez: Lenbiziko, erbestetik sartu ziran edo asmatu ziran lankai berrien izenak; bigarrenek, gauza berdiñerako azaldu ziran lankai ta tresnen aldakizunak; ta, irugarrenez, era berriko lanak ekarri dituzten aldakuntzak.

Lenengokoan ditugunak: *fresadore, limadore, mandrinadore, tornu* edo *dornu, txantxilloi, zepillu*, ta abar.

Bigarren maillan: *alper*'en ordez *taladru*, *burdinaga*'ren ordez *palanka*, *gabi*'ren ordez *matxino*, *orrika*'ren ordez *tenasak*, *txirikiñ*'eri *tenasa-aundi*, ta orrela.

Irugarrenean: *arrago*'ren ordez *krisola*, *landu*'ri *forjau*, *tresna*'ri *erremintxa*, eta beste zenbait orrelako.

Era berriko izen berri auek, lenagoko izen zar jatorrak bazterten, teknikako liburuak ere asko lagundu dute, euskaldunak ere erderaz irakurri bearrean arkitu direlako. Gure izkuntzan ez baita teknikaz idatzi.

Badira beste zenbait tresna-lankai ta gaiñerako, beste babilio batekin erabiltzen diranak. Beretariko batzuek ez dakigu zer esan nai zuten eta ez zertarako erabiltzen ziran ola-zarretan, gaur baditugu beren antzerako izenak dituztenak, eta bear bada, beren sustraiak aietan izango dituzte; oiek dira: *ardatz-nagusi, tornuak* daramatena da gaur, eta lenago bear bada *gabia*'ren ardatza edo izango zan (garai artan ez bai zan orrelako *tornurik*); *blandiua* ere ez dakigu zer izango zan aintzina artan, bañan gaur *blandiua*, "balanceo"ri deitzen diogu Eibar'en (batez ere txapa ta barilla luze txamarrak diranean, bizkarrean eramaterakoan izaten duen "balanceo" orri); lenagoko ola-zarretan ba-zan beste tresnaren bat ere *zepo-amia* deitzen zitzaiona, gaurko egunean *zepo* edo *zepu*, tornuan erabiltzen dan tresna bati deitzen zaio. Orrela beste izen batzuekin ere.

2.—Gaur erabiltzen diran izen zarrak.

Badu gure euskerak bere nortasunezko indar aundi bat. Bera izan da gure izkuntza oneri millaka urteetan iraun eragin dion mirari arrigarria; eta izen asko galdu baziran ere beste asko gorde ditu urteen buruan. Eta, gaur, oraindik, Eibar'en erabiltzen diran izen zarren artean, arri-aroan beren sustraiak dituztenak ere arkitzen dira; Euskalerrri guzian eza-gunak diran *aitzur, aizkora, artatzi*, ta abar.

Arpiko'k, *orratz*'ek eta *zulakaitz*'ek ere oien antza dute, "aitz" eta "arri"ren sustarrak agiri zaizkie.

Orrez gaiñera, guziok dakigu burdinlangintzak aintzina-aintzinatik Euskalerrrian izan duen garrantzia. Eta, ola-zarretan erabiltzen ziran izen asko billatzen ditugu gaur Eibar'en.

Ola-zarrak aipatzeak Artiñano'ren "Introducción al estudio del trabajo del hierro en España" liburuak dakarkida burura; ara zer dion berak Mogel'en lanaren gorazarrez: "Las costumbres y vida de una ferrería desde finales del siglo XVI hasta

muy entrado el XVIII, fueron descritas cuidadosamente por D. Juan Antonio Moguel en su curiosa obra "Peru Abarka" y hoy, gracias a ella, podemos reconstruir toda su complicada trama material y moral, curiosa y llena de misterioso encanto, y al mismo tiempo conservamos el más completo inventario de todo lo que se consideraba necesario a su trabajo y a su vida".

Mogel'ek aipatzen dituenetarikoetatik, oiek dira Eibar'en oraindik bizirik daudenak: *atxur, auspo, bandio, burdin, galbai, galda, ikatz, junguda, kañu, kate, maillu, sutegi, totxo, txatarra, zara ta ziri*.

Mogel'ek aipatu ezarren, itxuraz zarrak direnak, beste auk: *aixe-zulo, akatz, aleka, ardatz, azelin, barauts, epaiki, irutxur, laba, maratilla, ortz, ugal, ugar, urtze, zil, zulatu, ta beste*.

Oien artean, onomatopeikoak ere ezarri genitzake. Izen onomatopeikoak, geienetan zarrak izaten baidira, eta orretarikoak ditugu: *firi-fara, klak, klakada, trangader, txibiri, txirrinbola, txorroztada, ukat, ta abar*.

Denak ditugu noski baño noskiago burdinlangintzako ize-nik zarrenetarikoak.

3.—Zarregandik gazteetara agiri diran aldiak.

Zarregandik gazteetara dauden aldiak eztira iztegikoak bakarrik, berboan, berbo-jokoetan eta joskeran ere arkitzen dira orretariko aldiak. Gazteak, zer esanik ere ez, erdal-itz geiago erabiltzen dituzte.

Nagusieri oraindik entzuten dizkiegu, adibidez: *zaldia, jetxi, bezero*, oskol eta orretarikoak; gazteak: *kabaillu, bajatu, parrokiano, kaskara*, eta orrela maiz erabiltzen dituztenak. Ez pentsa orregaitik Eibar'ko gazteak euskaldunak eztiranik. Eibartarra euskeraz mintzatzen danean estropezurik barik mintzatzen da. Ez dio itzeri garrantzirik ematen, mintzatzen dan gaiari baizik; beretzako euskera espreziñorako mintza-bide bat besterik ez da, eta zelan esaten duenari baño zer esaten duenari zentzun geiago jartzen dio.

Gaur, guziok gaude erderarekin zerbait nasturik, eta eibartarrak ere, bere buruan, orrelako inguru bat sortua dauka, eta nola mintzatzen dan itzetan konturatu gabe, geien entzuten dituanak eta errezen aukeratu litezkeanekin baliatzen da. Eibartar zarrak ere, zerbait garbiago eginarren, berdintsu jokatzan dute, eta, berek ere, beste orrenbeste egin zuten beste zenbait itzekin. Berek diñenez, oroitzen omen dira zelan beren gurasoak *leixua, osaba ta beste zenbait orrelako erabiltzen zituzten,*

ta beren garaikoak izan omen ziran *bentania* ta *tio* deitzen asi ziranak. Eta Eibar'ko toponimiari begiratuko bagenio, saillean arkituko genituzke eibartar zarrak ere gogoratzen eztituzten izenak; beraz, iñork ezin uka noizbait Eibar'en erabili ziranik.

Aditz-jokoetan berriz izugarrizko laburkizunak arkitzen dira zarrengandik gazteetara; adibidez: *gindoiazan*, *goiazan*; *nindoian*, *noian*; iñoiz *induadan* eta urrengo *induatzen* erabiltzen diranak, gazteak, geienetan *auten*'ekin bakarrik egiten dute, uste berdín txamarrekoa dan *aut*'etik artua noski. Berriz, laburkizunetatik kanpora ere biurrikeri ugari billatu diteke, gazteak, *ikusi neban* esateko, *ikusi netzan* esango dute; eta, beste asko nere lan au aspergarri ez egiteko aipatuko ez ditudanak.

Joskera berriz zer esanik ere ez, gazteak maiz erabiltzen dute biurri. Erderaz bakarrik irakurtzeak, "Escuela de Mecánica y Armería" dalako ikastetxean erderaz ikaskizunak egiteak eta euskera arduratan ez artzeak, geroago ta geiago aultzera darama Eibar'ko euskera ta teknikako euskal-gaiak.

Gazteen iztegian berdintsu arkitzen ditugu izenekiko utsu-neak. Teknikako iztegian mordozka bat dira zarrak bakarrik erabiltzen dituzten izenak; beretariko batzuek auek dira: *alper*, *altzagarri*, *arabakin*, *argi-mutil*, *arpiko*, *azelin*, *bandio*, *burpil*, *erreusa*, *galdata*, *garausartze*, *kañeri*, *kaño*, *morrollo*, *urregin*, *zulakaitz*.

4.—Gazte jendeak lantegietara sartzen danean izaten duen aldakuntza; zarrekin artu-emanen jartzen diralako.

Eibar'ko teknikako aurrerapenen alde, influentziarik geien "Escuela de Mecánica y Armería"-k izan du. 1914'garrenean fundatua da, eta bere lenbiziko zuzendaria Julián Etxeberria Orbea eibartar ongillea izan zan. Zarrak diñuenez, lenengoz euskeraz izan omen ziran ikaskizunak; bañan, geroztik, poliki poliki, erdera geroago ta geiago sartzen asi ziran. Idatzi, beti erderaz egiten zalako, bertan erabiltzen diran teknikako liburu guziak erderazkoak izan diralako. Lenengokoetan ikasleak ere oso gutxi zekiten erderaz, gerorunzkoak erderaz obeto egiten zutelako edo, apurka apurka, euskera baztertzen zijoala agiriñan zegoan, ikaskizunetan beintzat, naiz eta ortik kanpora irakasle ta ikasleak euskera utsean mintzatu. Gero, 1940'garrenean, gerra negargarri aren ostean, berriz iriki zutenean, euskera debekatua izan zan eta arrezkero erdera utsean egin izan dira ikaskizun guziak. Gaiñera irakasle berrien artean euskerarik etzekienetarikoak ere sartu ziran.

Nola orain "Escuela de Mecánica y Armería" dalako ikas-tetxe ortan erdera utsean jardutzen diran, bertatik ateratzen diran gazteak teknikako euskal itzak ez dituzte ezagutzen; bañan, lantegietara sartzen diranean izaten dute lenbiziko zarrekin artu-emanata eta orduan izaten dituzte aldakuntzak, ez bakarrik teknikako itzetan, baizik euskeraz geiago egitera biurtzen diranez bestelako berbo eta joskeretan ere, berez-berez zenbait zuzenketa izaten dituzte beren euskera nastu ortan.

Agiri agirian da euskerak iraungo badu, nai ta nai ez, era guzietako eskolak euskeraz izan bear luketela; batez ere aurren eskolak. Euskera, geroago ta laisterrago, maillaka maillaka ari da galtzen, ainbat eta gazteago, orduan eta gaizkiago mintzatzten dira. Ikusia dago euskeraren ondamendia, geien geien, aurren erdal-eskolak dakarrela.

Lenago ere nunbait esan nuen, bañan berriz ere esan beaurren arkitzen naiz: teknika gaietan idaztea oso erreza dala. Burdin-langintzako teknikari dagonionez, arlorik aundienak dibuju ta zenbakien bitartez erabagitzen dira, oiek mundu guzian berdin izanik, alde ortatik ez dugu zertan larritu. Teknikako alde au, ene ustez, berriz ere laister irabazi diteke euskerara. Orretarako erri-agintariak nai izatea besterik ez dago. Bañan, zorigaitzez, euskaltzaleok ez gera agintari.

Gazte jendeak lantegietan zarrekin artu-emanen ikasten dituzten euskal izenak ez dira naikoa, len adierazi dedanez, izen asko dira zarrak bakarrik erabiltzen dituztenak; eta or, ain zuzen ere, erderazko influentziaren ondorena nabaritzen dugu.

5.—Lantegietan zelan artzen diran teknikako izen berriak, eta zelan aukeratzen dituzten euskerara.

Eibartarrak, euskaldunik geienak bezela, ardura gabe jaso izan ditu erdal izenak, bere izkuntzan billatu ez dituanen beintzat, eta iñoiz, berean eukiarren ere bai.

Eskolak, egunkariak, zineak, radioak, guziak ditu euskerak bere aurka. Oso gutxi dira euskeraz zerbait irakurri duten euskaldunak eta irakurlerik ez dan errian oso gaitza da idazleak izatea. Irakurleak eta idazleak, bata besteari uztarturik joan bear dute. Gaitz guzien gaiñetik erri txiki bat besterik ez gera; eta orrez gaiñera, erri txiki bat izateakin bakarrik gaitz-erdi, arrain aundi artean dabillen arrain txiki bat baño ez gera, eta orrelako adiskideen artean arrain txikiari zer gertatzen zaion nik esan bearrik ez duzute.

Guzi auek, zuek dakizutenez, nai ta nai ez, gure izkuntza mordoillotzera bultzatzen dute. Eta erderazko itzak artzen bildurtzen diran uriak, edozer gaitan atzean gelditu dira, beren euskera baserritarrekin eta arrantzaleekin bakarrik mintzatzeko bezelakoa gelditzen zaie, eta orrela joka tuduten uriak euskera galdu dute.

Bein, nere adiskide bi, Kant'en teoriari buruz mintzatu ziran, gutxienez iru orduan bai, aien mingaiñak etzuen iñolazko eragozpenik izan dana euskeraz eramateko, ni agoa zabalik entzule nengoan eta bukatu zutenean esan nien: *Mutilak, zuek erabilli dozuen temia, seguru naok Eibar'tik kanpora, beste iñun, euskeraz erabiltzeko gauza eztirana*. Izan ere, zenbait euskaldunek idatzita erabiltzen ditu orrelako gaiak eta gaitzagoak ere, bañan idazterakoan obeto pentsatzeko eta zuzenketak egiteko aztia izaten dute, mintzatzen berriz izkuntza menderatu bear da, eta ori, beti mintzaira artan jardutzen diranak bakarrik egin dezakete. Gizon batek, asarretzen danean, bizkor ta sutsu itz egiten du, bañan geien menderatzen duen izkuntzan. Orduan azaltzen da nor dan bere bizitzan erabiltzen duen izkuntza: euskera ala erdera. Ze, asko ezagutu ditut euskaltzale sutsutzat agertzen diranak, bañan orrelako aserre-aldi batera eltzen diranean, berek igarri gabe erderara jotzen dutenak. Gañera, orrelakoak, geienetan euskera garbieren zaleak izaten dira.

Eibar'ko lantegietan erabiltzen diran euskerazko itz teknikoak, eztira garbizalekeriz, ez eta ere euskaltzaletasunak eraginik dabilzatenak, ez; berezko euskaldun izakeragaitik baño. Orregaitik iñork ez dio jarri mugarik erdal itzeri. Datorrena datorrela, diran moduan jasotzen dituzte, bañan beti belarriak edo agoak eskatzen dioten erara euskal kutsua emanaz, ta gaiñera bear dan tokian jarriaz.

Oien artekoak ditugu izen auek: *akabatzaile*, erderazko "acabar"tik datorkigu; *akabau* (*akabatu* nai du esan Eibar'ko euskeran); *arraspa*, "raspa"tik; *erremintxa*, "herramienta"tik; *kañu*, "caño"tik; *kulianda*, "culata"tik; *lima-auts*, "limadura"tik; *liz-papel* "papel de lija"tik; *matxino*, prantzeseko "machine"tik; *trepetxo*, "pertrecho"tik; *txantxilloi*, prantzeseko "échantillon"tik; eta orrela beste asko ere.

Zoritzarrez, bide ontatik, erderakadak ez dute laister euskeraren barrutian tokirik izango. Eibar'en ere aurrak erderaz mintzatzen dira eta "erderakaden" ordeztu "euskerakadak" entzuten dira beren izketan. Erderismoen ordeztu euskerismoak, eta ori da okerrena. Gaiñera aieri euskaltzalerik burrukatue-

nak ere ez diete ez barrerik eta ez burlarik egiten, beste eibartar euskalduneri egiten dieten bezela.

Orregaitik ez dugu euskaltzaleok etsipenik artu bear, bestela gureak egin du. Euskerarentzako garai obeak elduko diran itxaropenarekin lanean jarraitu bear ko dugu, Azkue zanak Euskaltzaindiari jarri zion goiburua: "EKIN ETA YARRAI", oñarritzat artuta, eta Etxepare'k bezela deadar egiñaz: "Heuskaldun den gizon orok altxa beza buruya!".

EIBAR'KO ITZ TEKNIKO GEIAGO

Eibar'ko izen teknikoen eboluziñoari buruzko itzaldia ger-tatzerakoan, zenbait aztarketa egin bearrean arkitu nintzan eta, uste gabe, beste izen zerrenda bat lortu nuen ta aurretiko EUSKERA'n 141'tik 158'garrenerako orrialdeetan eman nuen bezela, aren eraskin au ematen dut.

Emen ere, itz bakoitzak ondorean oar batzuek eramango ditu, Eibar'en zelan erabiltzen dan obeto adierazteko.

AKAZTU, mellar.

Akabautako piezi-au, konturatu barik akaztu juat. Uesabak jakitzen dabenian betozko (1) makala ipiñiko ok.

ARABAKIN, remiendo, petacho.

Au tanbor-au be beiñora (bein-orain) ezkeriokan baztartu laikek, orma (2) zarren moduan arabakiñez beteta daok eta.

ARRIKATZ, carbón, carbón mineral.

Arrikatza ugaritzen ezpok larri biakojau. Edurtzekin Asturias'tik trenak etorri ezinda ei dauaz ta itxasua barkuak ibiltzeko ez ei daok barri-ketazkua. Orreaitxik aspaldi dala eztok gramo bat arrikatz be sartu, da etxakixat zerekin ixotu biako-txuun (bearko ditugun) labok.

AUSPO, folle.

Arabakiñez betetaño auspuok baztartuta obe dok konpresor bat erostia. Da, konpresorari zeaitxik (zergaitik) etxetzau (ez diagu) auspua dei-tzen? Bestelan olaxen galtzen ditzuk euskerazko izen zarrak. Datozen gauza barrixerri baztartzera goiazenen izena ez emotiarren euskeria po-bretzen jolak.

(1) BETOZKO (Kopet-illun), ceñudo.

(2) ORMA, pared.

ATAL, pedazo, trozo.

Atalka-atalka eitzen ditxuk gauza aundixak.

Uesaba zeken da zitxalak (ruin) beretik ataltxo bat be ez lauekek emongo.

BANDIO, balanceo, ladeo. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute.)

Txapak karriatzerakuan bandiuakin kontuz ibilli akitx, ostara (3) bakotxian bape (batere) konturatu barik baztar guztiak urratuaz ibiltzen aix da; peorako (4) orma guztiak pe urratu ditxuk.

EGUR-IKATZ, carbón vegetal.

Ai, ai, ai!, paguakin eindako egur-ikatzak jua zitxuan pikutara; oin, ezertarako balio eztaben egur-ikatzak dabixak, sua artu orduko —bape inddar barik— fixt (5) juaten dok berotasunik pe barik.

IKATZ, carbón.

Aurrera'ko fundizifoko laba aundixak ikatza toneladaka bia-jok (bear dik).

An ikatz ugari ez-padaok, jai daok.

IRUTXUR, parte interna del triedro. (Itz au "diedro" bezela ere erabiltzen da. Ikusi EUSKERA (1958) 150'garren orri-aldea.)

Gure taillarreko irutxur zuluok beti txatarrez da zikiñez beterik dauaz.

KUNBO, embalse, pantano.

Orbea neko inddar-etxeke kunbua ez da kunbo aundixa baña amorrain asko eitzen da.

Elorria'ko kunboko albatak (compuertas) astero zabaltzen ditxue, kunbua ustu-ta garbitzeko.

Billareal'en da Ullibarri-Ganboa'an kunbo galantazkuak ein ditxue. Gu mutikuak giñanian Kunbo-estura juaten giñan igarixan ikastera, gero, bein ikasitxa gero, Kunbo-zabalian igari eitxeko.

(3) OSTERA, OSTARA (Joan-etorri), viaje de ida y vuelta. (Ostéra, «de nuevo» bezela erabiltzen dugu, eta óstera edo ostára, joan-etorri legez).

(4) PEORA, portal. (Beste toki batzuetan atai deitzen diote. Eibar'en, atai, atai-aurreari deitzen diogu.)

(5) FIXT (onomatopéyico), instantáneamente, huir en un instante.

MAILLATU, abollar.

Ori piezi-ori ikusi dotenian bildurtu nok, ze, maillaturen bat eukala begitxandu atak eta. Baña, nere begitxaziño (6) bat besterik eztoz izan.

MAZPIL, estrujón, aplastamiento, magullamiento.

Ardatz-nausixari takatekorik emon barik, bestela arixori mazpilduko jakok.

An irutxurrian lekua eitzeko, bertan daren txatarrak mazpil-mazpil eixak, ze, arro-arro einda dauaz leku asko artzen dabiela.

MAZPILDU (7), estrujar, aprensar, magullar.**MOTZ**, desafilado.

Onek materixal goorrok, laster mozten jitzuek erremintxak.

Moz-motz eindako barautsakin abil or zulatu naixan? Denporia galtzia nai ezpok (nai ez ba-dek) zorrozitik barauts-ori.

MOZTU, desafilat.

Autzaz (tenlos) barauts geixago, ze, materixal goorretarikua dok zulatzen abillen ori ta moztu-ala barauts-etxetikan aldatzeko.

NEURKATX, inmedible.

Au piezi-au, bere forma raruegaitxik neurkatxa dok.

NEURI, medida.

Orri piezi-orri ondo artu etetzaz neurrixak? Ze, i tartakin (8) txamarra aix da ez nok fixatzen irekin.

NEURRIZ-GAIN, que sobrepasa en medida, excesivo.

Arasak, trokelez neurriz-gain bete jitzuek eta ukat ein juek.

Izan be, orrek ol kaxkarrok zelan aguantauro juen ba, ainbeste pixatzen daben trokelekin neurriz-gain bete ezkerok.

NEURTU, medir.

Zeatz neurtu eike ardatza arixak emonten asi baño len.

(6) BEGITXAZIÑU, BEGITXAZIÑO, imaginar, hacerse visiones. (BEGITXANDU, presentarse ante los ojos, aparentar a simple vista o en un mirar.)

(7) MAZPILDU, «atarazar» bezela oso gutxi erabiltzen da Eibar'en.

Onek piezok estanpadorian pixkat mazpildu biarra jaukagu.

Pieza delikau askori berunakin obatu biar izaten jakok mazpildu eztein.

(8) TARTAKIN, disloco (a), inestable, impaciente.

NEURTZAILLE, medidor.

I be, ofizinsta peto-petua (9) izango aix, baña neurtzaille txarra.
Perdoi gutxiko gauzentzat, kalibria baño mikometrua (micrómetro)
neurtzaille obia dok; neurrixa ziurrao artu leikialako.

PERDOI, tolerancia.

Orri trankil ja-ekixio (jan eikio) beste pare bat milimetro geixao, ain-
beste perdoi ba-jaukak eta.

TROZKO, **TROXKO**, lingote en bruto, trozo de material en bruto.

Asi ari (adi) burdiña trozko oni zepilluan lau-aldiak bardintzen.
Trozko onek ba-aukak (ba-jaukak) nun biarra ein.

TUTU, tubo. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute.)

Txorrotik eztok taladrinarik jausten, tutua zikifiez beterik itxitxa edo
euki bia-jok (bear dik).

TXATAL, pedazo muy pequeño, partícula.

Atzo eskuan sartu jatan burdiña txatala ezin izan neban atara, ta gaur
inguru guztian aragixa ziero zolduta daukat.
Uleixak zebian-zelbez (10) zer ein be eztaki, txataltxo bat pe eztetza
(ez dio) ifñori opa.
Bai, bere zelibekeriz zitxalduta dago.

ZARA (Otzara), cesto (a).

Zariak jaukak antza (11); orrek errekadistiorrek nun edo zerekin era-
billi ete ok au zari-au olako antza eukitzeko.
Zara guztia beteta eruan ezinda ibilli barik, obe izango dok zara erdi-
kin ostara bi eitxia.

ZORROTZ, afilado.

Barautsak bixkor zulatzeko ao zorrotza bia-jok. Beti zorrotz-zorrotz
zainduko baeuke, biarra be askoz geixago eingo euke.

ZORROZTU, afilar.

Ori ortz-ori (cuchilla) motza darabik eta jan ezifnik biar gutxiago
eitxen diarduk; gaiñera, piezak pe latz-latz lagatzen jitzuk.

Juan San Martín.

(9) PETO-PETO, ejemplar, modelo. (Beste toki batzuetan EREDU era-
biltzen dan bezela.) Emen darabitzen euskera, Eibar'ko peto-petua da.

(10) ZELBE, impertinente.

(11) ANTZ, mal olor, hedor. (Eibar'en, USAIN «perfume» edo «buen olor»
bezela erabiltzen da.)

Juan San Martin-en itzaldia bukatuta berriketa bat dago Mitxelena, Altube ta bere artean, batez ere **matxino**, **txantxilloi**, **trepetxo** ta **perdoi** itzen gaitiean. Mitxelenak eztu uste **matxino** frantsesetik datorrenik, artara tx izan bearrean x izango bailuke.

Itzalditik itzaldira bost minutuko aldia uzten da eta Gabriel Aresti jaunari ematen zaio itza.

Pedro I. de Barrutia, Mondragoeko eskribauaren

GABONETAKO IKUSKIZUNA

57154 -

euskeraz eskribidutako lelengo teatruzku lana

Jaun-andrak :

Konferentzi oneik jakin eragiteko, ortik zabaldu eta partidu direan propagandazko papeletan, neureak titulu au eroian : "Barrutia eta bere sasoiá". Izenburu au, niri preguntau barik ifiñi dabe, eta eztago gauza urriñagorik orain trataduko ditudazan gaietatik, titulo ori baño. Lelengo, Barrutia bizi zan denporea estudietako istoriografu bat izan bear dalako, eta nik istoria-gaietan eztoz ezer entendietan, ez amazortzigarren eunurtetan ez beste bape denporatan, eta benetan esan bear deusuet bost piper siku inporta deustazala istoriak, bape gusetan etxatalako. Bigarren, txarto dago ifiñita titulu ori, esan bear deusuedalako Barrutiaren ganean ez nik ez beste iñok gaur egunean eztagigula ezer, Bakarrik bere sorterria, Mondragoe, antxiñako Arrasate, eta au ezta seguru ; gero zein urtetan bizi zan gitxi gora bera, zergaitik-ze Don Resurrección Maria de Azkuek bere Morfolojian dirauskun, Don Juan Karlos de Guerrak diñoala "Los Antiguos Cantares del Euskera" bere liburuan, liburu au nik ikusi eztoтена, eta pentsetan dotena inprentako tintarik ezautu eztauala, Barrutiak eskribania bat euki ebala Mondragoen, 1711-tik 52-ra ; esan dot lelengo teatruzku lana dala, euskeraz eskribidutakoa ; eztagigu nos eskribidu zan, baña Azkueren testigantzea ontzat artzean bardin badogu, konklusioñoe onetara allegau bear dogu, ondo dakigu-

lako nos emon zan inprentara orain arte lelengoa zala pentsau dana, Azkoitiko monja Sor Maria de la Miserikordiak eskribidutakoa, "Gabon-sariak", eta onek orain daukaz egiñ-egiñak berreun urteak, eta Azkuek dirausku komedia onetako bere ediziñoian, orain arte egin dan bakarrean, bere erre-bista "Euskaltzalen", 1898-an, orduan ia 200 urte eukazala, eta zelan berrogetamar urte pasau direan ordutik ona, bide erratuaren bildur barik esan geinke, orain ia berreun eta berrogetamar urte daukazala, eta Azkueren testimonio onek gure komediarik zarrena egiten dau Barrutiaren "Gabonetako Ikuskizuna".

Komedia au ostenduan gelditu da beti; badakizue Azkuek plubikadu egin ebala "Euskaltzale" errebistan, baña merezi eban arpegi ona eztau euki. Neuretzako komedia onek literaturazko balio andia dauko. Neuretzako ezta euskeraz eskribidu gauza baliosoagorik. Bere bertsoetako dotoretasuna, bere entramako edertasuna, bere *dramatis personae*, Gabonak ikusten direan maitegarritasuna, oneik gustiok emoten deutsez, nire iritzian, merezimentu andiak, esateko eztagoala euskeraz gauza fiñagorik eskribiduta.

Onegaitik da gauza arritzekoa, komedia oneri euskaltzaleak emon deuten atenziño e apurra. Len eneban entendietan, zergaitik jazo leitekean gure artean alango gauzarik. Baña onen errua eztauko Ikuskizunak, ezpada euskaldunak daukagun aurrera-irritzi batek, zeñen ganean Don Luis Mitxelena gure maisuak berba egiten deuskun Landuchioren berbategiari ifiñitako prologuan: "...El prejuicio que sin cuidarse de los hechos, sólo se preocupa del *qué dirán* de los extraños, prejuicio que ha llevado más de una vez a desconocer no sólo el valor científico de los textos vascos antiguos, sino incluso sus mismos valores literarios". Jaun orrek esan eustan Barrutiaren ganean preguntadu neutsanean, Ormaetxea jaunak euskal literaturearen ganean egin eban estudioan eztauala bein bere aitatuten, ez eta Don Julio de Urquijok bere euskerazko teatruaren asikerearen ganean egindako artikuluetan. Orixeri eta Urquijori ezin esan gineio estranjeruen iritziagaitik arduratuten zireala, baña nik ondo entendietan dot arein iñorantzia, zergaitik-zego ondo konturatu nasan autore ori eztauala iñok kontsideratu, Azkuek berak baño, eta danok dakigu gure presidentea zanak literatura-gaietan ezebala gauza andirik entendietan. Azkuek lan andia egin eban euskerearen ganean; bere berbategia, bere Morfologia, bere kantategia, liburu erraldoiak diraz, baña literatura-kontuetan eztau gaur egunean defentsorerik eukiko. Onegaitik, Don Juan Carlos de Guerrak bialdu eutsanean, Mon-

dragoetik, berak eskuz egindako kopia bat, orain Akademia onetako liburutegian dagoana, ezeutsan meritu andirik topadu, eta ganera gauza zantarra iduridu jakon, erderazko gauza asko cukalako. Gerrak topadu eban, eztakigu non, Barrutiaren orijinala, eta ordutik ona orijinal orren beste barririk eztogu euki. Akaso oraingo galduta egongo da. Jangoikoak eztezala nai. Don Juan Karlosek ezaban kopia literal bat egin, ezpada modismu eta berba gustiak errespetadurik (alan dirudi), ortografia kanbiau eutsan, "Euskal Erria" Donostiñako errebistan orduan usuan egoana erabilliaz. Don Resurreccionek errezebidu ebanean, bere errebistan argitaratutea erabagi eban, eta alan egiteko, eskuz egindako kopiea inprentara bialdu eban, lapizeroz gauza batzuk geituaz, zelan dan euskeraz ipiñi eutsan izenburua "Gabonetako Ikuskizuna", esplikaduteko-edo Barrutiak erderaz jarri eutsana: "Acto para la Noche Buena". Lelengo orrialdean azpiko nota au inprimidu eragin eban, erakusten deuskuna zein izan zan errazoia zeñagatik argitaratu eban: "Mondragoi-ko gure adiskide batzuk lortu eta eskuratu dauskue irakurkizun au. Erderazko gauza asko eta erderaka geiago eukiarren, gutzia agertu nai izango dogu, azaldariak (Mondragoiko bertako *eskribau* Pedro Ignacio Barrutia-tarrak) orain IA BERREUN URTE egin eban erara". Azkuek ezaban literaturazko meriturik ikusi, bakarrik gauza bat, erderatik artuta egoan gauzea, erderazko titulua, erderaz esaten direan gauzak, eta erdera euskera arteko mordolloa. Gauza zar bat zalako publikau eban, eta arkaismo asko daukalako, batez bere berboan, aditzean. Ordutik ona ezteutsa iñok kasurik egin. Ezta aitaturten, ezta errerepresentaduten, ezta inprimietan, ezta leituden, badirudi galerazota dagoala berenu bat balitz bezela, agaz kutsaturten direan eskuak pozoatuko leukezana. Orregaitik urtetan dogu aren defentsan, mundu gustiak autortu daian guk aren ganean pentsetan doguna, probadurik dagoalako, eztot gaur zelan esango, baña ezin ukatu leikian moduan, zelan printzipe a, bein kalera esklaboz jantzita urten ebana bere erregetasuna probetako, eta erriko plaza nausian jente gustiak ezautu eban, zerren anditasuna derrigorrean ikusi bear da, itsu ezpagara, eta alan pasadu da Barrutiagaz, egun baten baso erdiko bere gaztelu ostendua abandonau eban, eta disfraz bat artu eban, eta lagun artetik ibilli zan, eta begi batzuk ikusi eta ezautu egin eben, nireak eta nire adiskide batzurenak, eta esan geuntsan: "Barrutia, i andie as, disfraz ori artuok, baña alan be ezagun as, ezin ukatu leiteke i azala gure printzipea, gaztelu bedarrean ainbeste denporatan ezkutuen egon dana!"

Komedia au eskribidu zan teatruan emoteko, eta akaso emon egin zan, baña ez edonos emoteko, ezpada alango egunean eta alango tokitan, Mondragoen, emoteko, eta aktore jakin batzukaz, zeñen izenak badakiguzan, Barrutiak berak dirauskuzalako. Izan zirean, beste batzuren artean: bertsolari bat, Txarles izenez eta Tripazabal ezizenez, Bergarakoa bera, kazadorea; Tomas, Txato eta Lorentzo, zeñen barririk eztakigun; Beltran elexako esaminadorea; Aritxabal torerua edo Barrutiak diñoan legez zezen-toreadorea; Beistegiko Gabriel taberneru edo taberna baten kriadua; eta Peru kalbua, Oñatikoa eta sakristaua, Durangon errementari izandakoa. Azkenengo onek angeruaren papela egin eban, eta lelengoak barrengarriarena, erderaz *gracioso* diño Barrutiak, eta besteak Belengo pastoreen papelak. Gero badagoz beste papela batzuk bere, nortzuk egin ebezan eztakigunak. Ama Birjiñea, San Josepe, Luzifer, Asmodeo, eta Bertzebu, iru deabruak, Zesarren ministroa, eta Mari Gabon, gizon erdaldun baten emazte euskalduna. Tomasek eta Txatok beste papela bana be egiten dabe, lelengoak Belengo ostatulariarena, Famelia Santuari ostatua ukatuten deusana, eta bigarrenak aren kriaduarena. Txarlesek, Bergarako koplariak, barrengarriarena (obeto esango neuke nik *euskaldun arlekiña*) egin da gero, beste bat egiten dau, pertsona bizi batena, denpora aretan Mondragoen edo aldamean bizi zana, len esandako Mari Gabonen gizona. Lelengo, estudia daigun komediaren aria, eta gero bere karakterrak edo *dramatis personae*.

Emeretzi zatitan dago partidurik: lelengoa da Birjiñearen eta San Joseperen esposetea, agertuten diraz esposo biak, poz-tuten diraz eta eskerrak emoten deutsez Jangoikoari, eta ain dontsuak zergaitik direan preguntetan dabenean angeruak erantzuten deutse alan agindu dauala Goikoak. Bigarrena da anuntziaziñoia: angeruagi sarrerea emoteko bertso batzuk egiten dautz Ama Birjiñeak, Mesiaseri deituz.

Irugarrena da San Joseperen turbaziñoia. Laugarrena Zesarren editoa: Zesarren ministroa eta barrengarria agertuten diraz, eta Ministroaren aginduak neska zarreri burla egiteko okasiñoa emoten deutso barrengarriari. Jantza bategaz amaituten da zati au (Barrutiak erderaz *un villano* diño). Boskarrena eta seigarrena Famelia Santuaren Belenera joerea, Zaspigarrena da ostatuaren ukaerea. Ostatulari bat eta bere morroia agertuten diraz, eta bien artean eztabaida polita dago. Zortzigarrena da Natibitatea edo Jesusen jaiotzea, gauza fiña, kantu bat dalako, ori bakarrik, amar puntukoa. Bederatziga-

rrena demoniñoiaren kexetea, Mesias prometidua jaio dalako. Amargarrenean Asmodeo eta Bertzebu datos Luziferreri laguntasuna emoten. Amaikagarrena eta amabigarrena zatirik ikusgarrienak diraz, zergaitik-ze gauza bakar bat direan mundu gustiko literaturan, euskaldun frantzesak "tobera-mustra" esaten daben orreitatik bat. Barregarriak beste papel bat artzean dau, Mondragoeko auzo bateri burla egiteko. Jaun orrek Matxi Frisa dauko izena edo Matxi Ardantza, eztakigu segurutik, egun gustietako mozkortia, bere andreak jo egiten dau bein ezinbestean, eta senarraren etsea itziten dau. Au gusti au erreztasun andiagaz daroia Barrutiak teatrura, modu onetan: agertuten da Barregaria (edo Machi) paseo bat emoten, sano afaldu daualako, pozik dator, ederra iduriduten jako bizia, eta gaubea alegerea. Jan ditu amar libra okela, bisigua saltsatan (intxusaltea egiñaz iru motrallu apurtu zirean), eunda geiago kaztaña, sagarrak eta mesperu ustelak, amabi libra ogi eta zaspki otxaba txakolin, eta edertoen dagoanean iru deabru agertuten jakoz. Amenazuz joateko esaten deutse, baña deabruak emotekoak emoten deutsez ukabilka eta makillaka. Gero, besterik ezin dauanean, lurrean trinka barik atiñik, bere emazteari deketan deutso, baña onek demoniñoiak osorik itzi eutsezan azur apurrak apurtu egiten deutzaz. Aurrerantzean aregaz zer-ikusirik euki gura eztauala diñotsa eta toberatu gaxoa lurrean geratutenda, kexaka eta aieneka, zergaitik-ze topadu zan Araisteko jentegaz.

Amairugarrenean, pastoreak agertuten diraz, eta Txarlesegaz topo egin. Amalagarren zatian angerua dator *Gloria in excelsis Deo* kantatuaz. Zati onek bere eztauko bere parerik iñongo litreaturan. Angeruak gloria kantadu ezketiño, pastoreak turbadu egiten diraz, miraturik geratuta angeruaren eta aren kantuaren edertasunagaitik, eta pastoreak, Belengo pastoreak, barruan sortu jakezan kezka eta zirradak azaldu gura dabez. Batek diño: "Ene lagunak, zer ete dogu arako misterioa? Txoriak legez egoak dakar, dultzea bere aoa". Beste batek: "Angerua dok, eztok gizona, aren abegi ederrak duda baga bentzitzen ditu kanpoetako eperrak". Olan alabetan dabe angeruaren goikotasuna, eta besteeri, damuak jorik, sentimendu mistiku bat sortuten jake. Ikusi daigun zer diñoan batek: "Berau ikusi neban ezkerro da ene pentsamentua, zeruetako gloriagaiti irizteari mundua. Desiertura joango naiz ni egiten penitentzia, etc.". Baña euskaldun arlekiñak, Txarles barregarri koplariak, bere fameari amore emotearren, koplak eta bertsoak etaraten deutsez pastoreeri, baña ez Belengo pastoreeri, ezpada arein erropak jantzi dituezan euskaldun gizoneri;

Txarlesen ganean demoniñoiak zer esan eban akordetan garaz orain: "Mundu gustia koplatzeko etxako falta grazia". Bakotxari bere ziria sartzean deutso: Entzun deiogun: "Beltran-ikotxo... *no se hizo para los asnos* eztimakatz dultzea". Beste bateri: "Gure mutil au izango jaku santu gustiz aundia, alboan falta dakionean kuartiloko ontzia". Au Aritxabaleri toreruari esan eutsan. Taberneruari barriz: "Beistegiko Gabriel, kañaberan kaskabel, *lindo mozo* despatxatzeko *de vino blanco un pichel*". Baña ezta emen geratuten, aurrera doia, angeruagaz beragaz sartuten da, baña ez Zeruko angeruagaz, ezpada teatruan, amen beian lurrean, aren irudia artu dauan gizonagaz, aktoreagaz, Oñatiko kantore sakristaua, buruan ullerik eztaukana; barregarriarentzako, zati onetan, pastoreak eztiraz pastore, ezpada egun gustietako lagun Mondrautarrak, eta komedia bat egiten dabela ezta konturatuten, eta orregaitik, angerua agertuten danean, arriturik geratuten da, zergaitik-ze diñoen lagunak ori ez tala gizon bat, ezpada Zeru altuko mandataria, eta euren errakuntzatik etara nai dituz, eta diño: "Sekula iñok eztau ikusi onereango konturik. Ezta posible eztaodela ene lagunak ordirik. Ezaldezu dijeredu arratsaldeko saltsea? Txakolin orrek turbadu deutsu begietako biste? Sermonadore barri orri egon naitzaio begira. Ori da Peru..." Pentsau egizue zelango algarak eta barreak esirean onegaz entzun. Birjiñearen eta Gabonen ganean zerbait entzuten eta ikusten joan zan jentea ara, eta len esan dogun tobereagaz arkitu zan lelengo, eta orain parodia onegaz. Baña dana dala, konturatu egiten da Barrutia Gabonetako Ikuskizun bat egiten dauala eta berba oneik ipinten dituz Txarlesen aoan: "Gure burloi itxita, orain biur gaitezen atzera. Zertara jakin gura genduke zatozan gure artera". Orain Angeruari berba egiten deutso eta ezta koplari sonatua, ezpada Belengo pastore bat, eta angeruak zergaitik bajatu dan mundura diño, eta amaboskarren zatian espliketan dau bertso eder eder batzutan, gaur egunean be euskaldun baserritarrak oraindikarren kantetan dabezanak, asko kanbiadurik klaro, eta diraz gaur egunean Gernika inguruan kantetan direan Mari-jesiak. Orain parentesis bat egin gura dot berbaldi onetan, espliketako zergaitik dan ori nire iritzia. Egia da berbaz berba eztagoala bertso bapere igual danik, baña espiritua berbera da, Barrutiaren zati onetan datosan amabiak Mari-jesietan bere agertuten diraz. Esku artean euki dot egun oneitan, Mari-jesietako iyeki bat, Don Sebero de Altubek aspaldi onetan Akademiako librotegiari erregalau deutsana; onetan 75 bertso datos; argiro ikusten da zelan egin zan ediziño ori, bada danek dakigu zelango bertso zertzelada luzeak dakiezan buruz

gure baserritarrak, eta zelan bertso askogaz eztirean ondo akordetan, eta bertso orreitan utsune asko agertuten dira. Au pasetan da Mari-jesietako liburutxu orregaz. Bapere dudarik eztago baserritar batek kantau ebazala, eta Gernikako inprimeruak peserritar batek kantau ebazlaa, eta Gernikako inprimeruak papelean arturik, inprentara emon ebazala gero. Atzen bertsoan argiro diñosku zein zan bertsoak egin ebazana: Pedro Garraza. Olango apellidurik eztot pentsetan Bizkaian dagoanik. Ezta ezizen bat izango, eta Pedro ori gure Pedro Ignacio de Barrutia? Gero beste gauza bat dago: Mari-jesietan eta Barrutiaren komedian gauza bat diño Birjiñeak, gaurko euskerearena eztana: "Esi negar ene laztana". Barrutiak j-gaz eta Mari-jesietan s-gaz. Onek gustiok emoten deust pentsetan, Barrutiaren beste obra bat dogula Mari-jesietan. Dana dala, zati au zelan dan jakiteko, akorda bitez gernikarrak, zer kantetan dan an Gabonetan.

Amaseigarren zatia da Jesusen adoraziñoia, Birjiñearena eta San Joseperena. Amazaspigarrerean, pastoreak adoratu egiten dabe Jesus. Barregarriak be damu dau bere bekatuakaitik. Jesuseri billantziko bat kantetan deutso, eta Jaunari, mundura etorri dalako eskerrak emoteko. akaberea dator, eta au da amazortzigarren zatia. Famelia Santuaren inguruan ariñ-ariñ bat jantzan egiten dabe pastoreak, barruan koruak kantetan dauan artean. Gero bertso bat dator, azkenengo zatia, Errege Magoak akordura ekarteko.

Estudia daiguzan orain *dramatis personae*. Personaje inportantenaren ganean naiko esan dogu. Bertsolari bat, grazia andikoa, tripa zabal andia, alan dauko birrizena, azkenean damu dau. Gogoratzen garaz James Jovcen Ulisesegaz, zelan berba egiten dauan urkatu batek. sokeak bizia kenduten deustan artean, eta berba batzuk diñoz bere amaren akorduan. Joycek berba orreik eskribidu ebazan. urkatuak esango ebazan moduan. Orreri gaur errealismua deituten jako. Gure Barrutia bere errealisteza izan zan: Txarlesen aroan berba oneik paretan dituz, onek demoniñoiak ikusten dituanean: "Lotsanaño, Bildurragoñok, ikaratu naiok". Bildurrak Txarles gaxoari ezteutso berba egiten izten. Gerotxuago ain estualdi andia sartzean jako korputzean. eze bertsotan berba egiten bere aztu egiten jakon. Asmodeok itaunduten deustanean zein dan bere izena, eta berak erantzuten dauan Jaun Machi Frisa dala, orrein mesediori serbitzeko...

Pastoreak badakigu zelan direan. Orain karakter santuak baño etxakuz geratuten Biriñea. San Josepe, angerua eta deabruak. Barrutiak alan ikusten dituz: Demonioiak iru diraz:

Luzifer: "Izanik inpernuko printzipe andia, demonio guztien agintaria". Kexaka dabil Jesus jaio dalako: "Ni orain indar bagea, ni orain loturik, sein bat baster baten jaiogaitik". Gal-duta ikusten da, argiro ikusten dau mundu ganean orain arte euki dauan poderea amaitu dala: "Luzifer altibo soberbioa, non da antxiñako ire bríoa?" Askok sufrietan dau bere arrotasunean eta urgulluan: "Pena garratz, rabia, tromentu andiak, abrasatzen deust errai guztiak". Eztauko esperantzarik: "Idigi bidi lurra, iruntsi nagi, sekula ainbat pena eztoz eugi". Esposo santu biak ikusten dituz eta Gaistoa bera bada bere txarto esaten ezta azartuten: "Señora virtuosa, ay ene trístea! Andra gustien artean kulpa bagea". Gauza oneik ikusteko kostunbrea eztauko, bere kontrarioak beti izan diraz gizon flakoak: "Don-tzella dagoala semea egin dau: Nik ezin aditu dot misterio au". Eta: "Gizonak ene kontra ainbat podere, gizona izatea ezta posible". Baña demoniñoia ezta deabru gaxo bat, ez, bere suertea eztau ontzat artzean: "Orain portalean jaio dan orri, auzia emongo deustat sekula beti". Eta ori egiteko infernuaren faborea eskatuten dau, esanik: "Nun aiz Asmodeo, nun aiz Bertzebu? Okasino onetan fabore indazu!" Bere monologua akabetako españolen gerra-dedarra erabilten dau, Santiago y cierra España, esanik: "Gerra, gerra, zierra, zierra". Luzifer andi eta balerosoaren fabore etorri diraz infernutik Asmodeo, eta Bertzebu; Baal, Belial, Lebiatan eta beste ganeko jentea atzean datos, gerra eskatuten dabe, profetak diraz, aurretik ikusten dabelako Golgota-mendiko Jesukristoren pasiñoia. Alangoak diraz deabruak.

San Josepe ezta kristiñau ajiografiatzko karakterolojia gustian agertuten dan bigarren planoko personajea. Emen bere biziko indarra dauko, eta amataturik geratuten Birjiñea, Jesus jaio dan arte. Dontsua eta zorionekoa da: "Benturosoa milla bider ni, zerren juntadu naizazun zeuri". Bere esposea katigu dala konturatuten danean, barruko peneak jaten deutso biotza, baña alan bere umildu egiten da: "Eztoz nik merezitzen zeugaz gelditzea". Belenera joan bear dabenean, bildur da ezteion bide luzeak Birjiñearen katigutasunari kalterik egin: "Emetik Belenera dago bide luzea. Zure trabajua da ene penea". *Pater familias* da, egiazko etseko jauna. Eta Jesus jaio daiten tellatupe bat arkituten eztauanean, au diño: "Belenen ostaturik geuretzat ezpada, arren erakuskuzu non igaro gaba". Jesus jaioten danean, Jangoikoa ikusten dau, baña Jangoiko txiki bat, ondikarren berba egiten eztakiana.

Eta Birjiñea, katigu egon baño len, erriko neskatxa bat da, galanta bai, baña ez adimentu andikoa. San Joseperen es-

pillu bat da. Gero bere barruan bizia sentitzen dauanean, mundu onetako enbra bat da, sufrietan eta gozetan dakiana, zentzunduna. Ak, emen diño euskeraz eskribidu dan bertsorik onena: "Kontenturik biotz au kabidu ezin jat. Nik sentitzen dot paradisu bat". Gero, ama egiten danean, gure altaretan ikusten dogun abokaziñoietako Birjiñea da, persona zerutar bat, eztauko umanidaderik, bakarrik da irudi bat, guk egun gustietan errosario bat errezetan deutsalaguna. Barrutia, bere jenialidadean, bein bakarrik libretan da errespetu neurri-bako eta larregi onetatik, mundura ekarteko barriz Birjiñea, gure arteko emakume bat, gure sentimentuakaz, bere besartean daukanean jaio barriko bere erraietako zati maitatu a, eta kanta bat egiten deutso, kuma-kanta bat: "Adoratzen zaitut Jangoikoa legez, laztan egiten deustut semeari legez".

Parentesis bat zabaltutearren, esan gura dot zelango edertasunagaz erabilten dituan Barrutiak erlijioezko terminu gustiak. San Josepe eta Birjiñea ezirean senar-emazteak, ezpada esposoak, ezirealako ezkondu egin, ezpada esposadu. Esposadu abade aurrean egiten da, eta ezkondu, abadearen bendiziñoia akabaduteagaz egiten da.

Beste personaje bat agertuten da, teatru ganean ikusten eztana. Au da kantore-taldea, korua. Barrutiaren eskuetan tresna abilla da, zatiak juntetan ditualako. Erderazko kanta batzuk kantetan dituz, bertsoak politak diraz, Esposo Santueri sarrerea emoteko, eta zati bi oso-osoak, komediaren arian inportantenetatikoak, Jesusen jaiotzea eta akaberea.

Akabetako, estiloaren ganean zerbait esatea geratuten jat bakarrik. Estilo au izan da komedia gordean euki dauana. Egilleak eskribidu egiten dau, eta ezta konturatuten zelango berbak erabilten dituan. Euskaldunak beti ibilli garaz erdal usañetik igeska, iduridu jaku itsusitu egiten dituala gure obrak, baña Barrutiagan aldrebes pasetan da, erdereia eta erdal usañeko esakerak, eta baita euskera erdera arteko mordo-lloa bere, tresnak diraz Barrutiaren plumaren puntan, bere bertsoak edertuteko eta prestantzia emoteko, bertso oneik gaur egunean gure bertsolariak erabilten dabezanen parekoak diraz, Barrutiak laburtu edo luzetu egiten dituanak bere puntuetan, segun zer emon bear deuten bertsoeri, indarra edo dotoretasuna, según zer eragin gura dauan, barre edo negar.

Badaukagu non ikasi, nondik jo, guretzat batez bere, poetentzat, badago eredu bat, nori segidu. Eta batez bere, niri asmo bat itzi deust pentsamentuan eta borondatean: eskatu gura dot euskal idazleentzako libertadea eta naturaltasuna, urrundu bitez bein eta betiko gure artetik aurrera-iritzi oneik

guztio, katea batzuk legezkoak izan direanak gure euskerea eroateko berbakuntza batek lortu leikian mendi gallur gorenera, literaturazko edertasunera.

Seguru nago, jaunak, egunen baten, gure plumak lotu da-bezan katea pisu orreik apurtuten direanean, izaten ezteanean gure euskerea politikazko instrumentu bat, ezpada berbakuntza bizi bat, bere gexoakaz eta atxakiakaz, bere sendotasunagaz eta naturaltasunagaz, orduan, Mondragoeko plaza nagusian monumentu bat altzatuko dala Barrutiaren memorian. Baña beste monumentu bat altzau bear deutzagu Barrutiari arenganean estudioak egiñagaz, bere obrak ezaututen eztoguzanak arkituaz, bere bizitzearen goraberak jakiñaz. Izan bedi, jaun-andrak, nire berbaldi trope au, monumentu orretako lelengo arria.

Eskerrik asko.

G. Aresti.

Mitxelena ta Altube-k itz egiten dute, batez ere berriketa modura, dakizkiten argibideak emanik liburu batez. Altube-k Garraza aipatuz.

Zugasti jaunak dio **ezkondu** esatean, kasu artan eztagoela biraorik.

Etxaide-k dio Gipuzkoako Goierrin **ezkondu** esaten dutela eta **esposatu** itza orain sartzen ari dala. Beterrin ez, bereizkuntza ori egiten dute. **Esposatu** eleiz-alkartzea eta **ezkondu** aragiz alkartzea.

Aresti-k dio berak esan duena erlijio kontuetan dala, eta oraingo literatura baiño len idatzi duten apaizak ola erabilli dutela itz ori. **Esposadu** da apaizaren aurrean eta esposatze orrek eztu balio, guziak dakitenez, akabatzen ezpaldin bada.

Altube: Nire ustez jaun onek esan nai izan du **ezkontzea** ta **esposatzea** gauza bi bezela erabiltzen zala len teologiako idearen bategatik edo ez. Baiña len beintzat Barrutia-k ori egiten zuela. Barrutiak bazekian ezkontza zer zan, eztago dudarik ere or. Baiña **esposatu** itzari eman zion beste sentidu bat. Ala egin bazuen aberastasun bat baiño elitzake izango.

Aresti: Eta ori, jauna, len eskribitu duten apaizak ere egin dute.

Altube: Orregatik, ori ontzat artuko da edo ezta, baiña aberastasun bide bat zan.

Aresti: Gure literatura klasikoan euskeraz eztu inork esan Birjina ta San Josepe senar-emazteak izan ziranik, beti izan ziran esposoak. Barrutia-k ere ala dio, eta gero matrimonio bat dakar eta auek ez dira esposoak, senar emazteak baizik.

Etxaide-k diotsa nola berak errian zer ikusten duen ortaz aipatu duela, eta Aresti liburuak literatura zarrean diotenaz mintzaten dala. Orain sartzen ari dan itza omen da, ez tala itz zarra errian.

Aresti: Errian ezta izango itz zarra, baiña nik ez tet esan olakorik. Esan det erlijio kontuetan, lege koneutan ala dala. Danok dakigu, eta batez ere ezkonduak jakingo dute zer dan, eta pentsatzen det euskeran diferentziazio ori egiteko bide ona ematen digutela antziñako idazleak eta eztaukagu ori euskeratik zertan kendu bearrik.

Zugasti: Ezta gertatu ere, batez ere gaiñera, apaizak erdal-itza ez sartzeagatik, **esposatu** ez esateagatik erabiltzen dutela? Baiña ni errikoa naiz et nik **ezkondu** esango det biraorikan gabe.

Mitxelena: Nolanai ere nik uste dut emen biraok eta elizgizonak bazterturik badagoela gauza bat **de facto** eta momentu ontan ezin dezake inork egizta. Egia esan Errenterian, esate baterako, **esposatu** ta **ezkondu** berdin erabiltzen dira. Batzuetan **esposatu** ta beste batzuetan **ezkondu**. Ori da egia. **Ezkontza** esaten dute bakarrik. Baiña kontu au begiratu egin bear gendüke, naiz errikoa, naiz textuak. Lekukoak bear genituzke erabakitzeke bereizkuntza non egiten dan.

Norbaitek aipatzen du badagoela ori esateko **senar-garbi** itza.

Altube-k dio **ezkondu**-ren orde **esposatu** esatea, bardin bardin, gauza berbera adierazi nai dutela, beretzat atzerapen aundi bat dala. Euskeraren kontrako gauza bat.

Oleaga: Esposoak dira «los prometidos de futuro matrimonio» ta ezkonduen direanean esposo izateari itxi egin deusie. Ezkonduen dan egunean esposoa galdu da.

Norbaitek diño Maria ta San Josepe-n ezkontza benetako ezkontza izan zala.

Ebagi egiten da arazo au. Nola beste itzaldi bat dagoen erabakitzeke uzten da. Estudiatu bedi.

Eta Jose Luis Alvarez jaunari ematen zaio itza.

BATASUNAREN BIDEA

ALDEZ AURREKO PUNTU

Batasunik ez daukagu euskaltzaleok: danak ikusten dute au. Iñork ez du ukatzen. Amaika talde dago gure artean, amaika istillu, amaika etsaigo. Agirian dago au, eta danok aitortzen.

Gure anarkia ori buka dedin nai dutenak, berriz, gutxiago dira. Itzai begiratu ezkerro, besterik ematen du: esan egiten dugu danok-eta batasuna billatu bear dala, gure ontan deus onik egiterik ez daukagula, eta abar. Baña egin, ez dugu ezer sendorik egiten egiazko batasun orren alde. Orrela jokatzuz, gezurtiak dirudigu, edo zozoak, gure esanak geronen egiñak ukatzen baitituzte. Ahatik: bateko, anarkia guzizkoan gaudela-ta, ao batez aitortzen; baña, besteko, baietz esan arren, guk ez dugu batasuna nai. Ikus egiñak: egin diran astakeriarik geienak barkazorik ez dute inolaz ere.

Eta are gutxiago azken bolada ontan, euskera ondo ikas-teko bide geiago izanik. Alere, orain modan jarri bide da euskaltzaleen artean "pakezale" izatea: badakizute zertaz ari naitzen. Alegia, "pakea" egin bear omen dugu gure artean, pakea bakarrik; baña, orrez gañera, nork bere bidetik segi dezala, besteai kasorik egin gabe; eta gure "misterioak" gero denborak garbi ditzala: ots, urteak pasa-ta ikusiko omen da zeñek zuen arrazoia. Berak esan beza; ez guk. Eta bitartean pakea egin, eta egon.

Nik ordea, pake ori ba litz lortu bear dugun pakea, gerra naiago nuke, eta erra, eta gorrotoa. Zeren auek diranean beintzat, zerbait gaizki dijoala ikus dezakegu, eta senda. Baña beste era ortara, "sasi-pakeak" irents, eta kitto: akabatzen gaituen minbiziaz ahazturik biziko giñake, eta azkenean, urteak igarota, euskera illa arkituko genuke, eta erdera gailen. Eta, jakina, au elitzake arritzekoa izango: sasi-pakearen bide ortatik abiatu ezkerro, arrazoi guzia bailuteke gure etsaiak, ots, euskeraren eriotza nai dutenak... Pakezaleai segi ezkerro, orixe izan-go litzake denboraren epaia.

Ez, jaunak. Anarkia sendatzeko erremediorik segurena denbora dala, nork esan du? Zalaparta gorri bat ikusita, eta ura

tajutu naiean, nork esango luke: “utz, utz: zeñek duen arrazoa geroak esanen”? Inork ez. Gure artean, orden, askok.

“Utz ditzagun” —esaten dute— “gure arteko liferentziak, eta dezagun pakea egin”. Eta gure setai ez uzteko aitzekia bat dalako, bereala onartzen dute askok zozokeria bat besterik ez dana. Ezen ori ez da batasunaren bidea, beste au baizik: “Ken ditzagun gure liferentziak; erauz ditzagun, gaitzaren errora gaitzen”.

Onatx kakoa: ahaztu ez, erauzi baizik; nor bere setari jarraitu ez, baña danok, asko ikasi ondoren, bideari, euskararen bideari. Bideari? Bai, jaunak. Bideari diot. Bide bat bakarra eta ezagugarria baitago: ez pentsa au izkutuko gauza danik. Arlo ontan kulturak agintzen du, eta zentzuak; ez misterioak. Orain arte etzirudien orrela; baña emendik aurrera burubidea egin bearko genuke errege, eta ez txorakeria; jakinduria, eta ez jakiñezaren ausarkeria. Bigarren onen ondorioak bistan ditugu; poroga ditzagun orain lehenengoarenak.

Eta ez esan gure arteko istillu auek baño gogorragorik ere badugula. Guziok dakigu gure etsaiak zein diran. Baña geure arteko batasuna lortzen ez ba dugu, etsairik izan edo ez izan, kalte besterik ez diogu geronek emango gure euskera aulduari, eta alperrik izango da gure etsaiak aipatzea. Esaera zaharrak ez digu esaten: “etsaiak erasotzen dituzten erreñuak oro, desegiñak izango dira”; ondorengo au baizik: “beren buruaren aurka zatitutako erreñuak oro, desegiñak izango dira”. Eta auxe bai egia: gaixtoago da geronen anarkia, segurik, gure etsaiak baño. Euskaldunak galdu ba gera, geure anarkiaren gatik galdu gera batipat, geure burua defenditzeko ere ezpaker bat.

Beraz geure batasunetik asi bear. Eta batasun au gaurdanik inguratzen saiatu bear dugu, ahalik eta azkarren etor dedin.

Ontarako erauzi egin bear da gure anarkia. Eta erauzi ahal izateko itz legunak eta sasi-pakea ez dira aski: erroeta-raño iritxi bear dugu, kosta ala kostarik, eta mingarri izanik ere; eta ara ezkerro sustraitik atera gure minbizia.

Denborak ez. Geronek egin bear dugu dana.

Guk egin bear dugun lana denborari utz? Asmutsua da gero askoren alperkeria...

GURE ANARKIAREN SUSTRAIA

Auxe da nere usted: kanpoko gauzak eta egiak, eta geure burutazioak nahastea. Eskizofrenia-molde bat, agian. Mun-

duan gertatzen dana eta geronen barruan ikusten duguna ezin bereiztea. Eta frase politak egiteagatik ez dut esaten: orixe baita egia. Euskaltzaleok ez ditugu gure setak egietatik bereizten. Burutik egiñik bide gaude.

Ejemplo asko aipa litezke emen; eta danetan klasikoena gogoraziko dizuet bakarrik. "Euskera" da itza, ala "euzkera"?

Betidanik eta euskalki guzietan, euskera esan da, "s"-kin: "heuskara", "euskara", "euskera", "eskara", "eskuara", "uskara", "üxka"; sekulan ez, ordea, "euzkera". Eta, alere, "euzkera" izkribatu da azken urte auetan, eta euzkalerria, eta euzkaldun, eta abar. Zergatik? "Euzko" ori, "eguzki"tik datorrelakoan!!! Alere "euzko" oraindik izkribatzen dutenak edo defenditzen, batasunaren alde daudela esango digute! Baña tontoak bakarrik siñes dizaieteke... Gaur, "euzko" defenditzen dutenak ez dute batasuna nai: beren setak eta egiak nahastuz, setak naiago dituzte aurrera eraman, euskera bera baño.

Eta auetxek dira gure anarkian errudunenak. Beti "euskera" esan baldin ba da, arorkeria gogorra da orri kasorik egin ez eta "eguzki"-aren "teoria" (?) orri lotzea. Zer da jokabide ori? Seta bati inportantzia aundiagoa ematea, euskaldun eta euskalki guziaz baño.

Eta au guzia batasuna lortzeko? Ez jaunak. Iñola ere ez.

Ejemplo ori jarri dizuet, eta au ez luzatzeko ez ditut geiago aipatuko. Baña, or joera bat ikusten da, eskizofreniak jota daudenak artzen duten joera ain zuzen: burutazioak eta egiak nahastea.

Berrizaleak alere, ots, "euzkera"-ren aldekoak, "teoria"tzat daukate beren seta; eta ohea iruditzen zaie gañera "teoria" ori, "eusko" defenditzen duten "teoria" baño. Orra or beste gauza bat: bi "teoria" dirala... Eta biak "teoria" diran ezker, itxogin egin bear dugu: denborak esanen zeñek zuen arrazoia...

Eta jaunak: zer da au guzia? Zer da au guzia txorakeria besterik? Nola nai dute batzuk zozokeriak irizpidetzat ar ditzagun?

Gure artean au gertatzen da: arriak erortzean, goruntz dijoazela esan dute batzuk, beste batzuk berriz ezkerretara egiten dutela, eta beste zenbaitek lurrera. Ots... iru "teoria" omen ditugu arrien erortzeari buruz... Arriak, ordea, lurrera erortzen dira beti eta betidanik, eta goitik behera. Au ez da "teoria" bat; begiak idekitzea besterik ez da.

Baña arriak goruntz erortzen dirala diotenak, eta ezkerretarakoak au erantzuten dute: "bada, arriak dira gaizki erortzen diranak"... Lehengo adibidera itzulita, "euskera" "s"kin

esaten ba da, "gaizki esaten da". Zergatik? Neri "eguzkiaren" seta ori buruan finkatu zaidalako... Oso ondo.

Bestalde, noski, lurrera erortzen diran "teoriaren" defendatzaileak oker omen daude, eta beren "teoria" orrek ez omen du deus balio.

Auxe da gure anarkiaren kakoa. Egiak "teoria"tzat euki, eta setak eta txorakeriak egiazat. Ortik etorri zaizkigu gero "garakoak", "garbizaleak" "mordollozaleak", eta gañerako guziak, gure euskera zearo ondatuz. Izkuntzaren aldetik, jaunak, gure eskizofrenia orri eskerrak, kalte besterik ez dugu egin azken urte auetan. Danok izan ditugu gure eskizofrenia-aldiak; danok izan gera garbizale, noizpait bederen; danok aldrebestu dugu bein edo bein izkuntza. Beraz, danok kolpatu dugu, danok saiatu gera izkuntzaren ondamendian. Eta bistan dago fruitua: euskeraren aldetik, eta Euskalerra alde ontan, berrogei ta amar urte ontan izkribatu dan geien geiena, txarra da, oso txarra, euskerarentzako kaltegarria obe. Gure sasi-teoria oietan finkaturik, ondatu egin dugu alde ontako euskera; eta argitara diran liburu eta idazki geienak, munstrokeriak dira, eta (auxe bai farragarria!) erdera utsa. Erderaz esateko: "erdera de signo menos". Besterik ez.

IRIZPIDE BAKARRA

Arrien erortzea ez da teoria bat. Teoria bat egin diteke orri buruz, au bai; eta teoria ori, noski, arrien erortzearen legeakin bat ez ba dator, teoria txarra dateke, eta ez duke ezertarako ere balio. Arriak erortzen ikusi bear da, eta oni lotu.

Euskeran ere berdin. Izkuntza batean usadioa da azken erabakitzailea. Erabiltzen al da? Ez al da erabiltzen? Izkuntzetan lojika aundia dago; baña izkuntzak, alere, ez dira lojika utsa. Teoria bat, beraz, lojika utsa eta guzizkoa baldin ba da ere, usadioak epaitu bear du; eta ez teoriak usadioa.

Alere, erabiltzen dan guzia ez da jatorra. Donostia'n, esate baterako, sarri entzuten dira: "atzo ez nizun ezagutu", "bi dendan egon gera", "otz bat daukat", eta alakoak. Entzun egiten dira orrelakoak; eta esaten ba dira ere, orren aurka gaudede. Zergatik? Esaera jatorrak ez diralako, erdera utsa diralako.

Erabilli egiten dira gaur alabaña. Nola jakin beraz, jatorrak ez dirala? Usadioaren irizpide ortan ere mallak diralako. Azter ditzagun.

Asi baño lehenago jorra dezagun pittin bat azterkizuna. Bazter askotan, geienetan gaur zoritxarrez, obeto dakite euskaldunak berak erderaz, euskeraz baño. Emen gauden guziok,

eskolatuak izanik, obeto mintzatzen gera erderaz, euskeraz baño; ez alere gu bakarrik: Durango aldean, gonbazio baterako, edo Eibar aldean, edo Tolosa'n, erderaz bizi dira euskaldunak berak: zenbat ofiziñatan egiten da gaur euskeraz erderaz aña? Zenbat fabrikatan gertatzen da ori? Bereizkuntza bat edo beste egiñik, iñun ere gertatzen ez dala nago. Gaur, milla bederatzireun eta berrogei ta emezortzian, orixe da legea erri-rik geienetan. Eta baserrietan beretan ere, guk uste baño sartuago dago erdera, eta erderaren kutsua.

Beraz, euskera bizi-bizia arkitzea ez da gaur oso normala. Eta ez dezagun esan au beti gertatu danik: orain dala eun urte, esate baterako, etzegoen ez industriarik, ez kanpotarrik, ez erdal ziñe, prentsa eta erradiorik, ez orrelako beste gauzarik asko ere; euskalduna zan Euskal-erri geiena (kaletarrak berak alakoak izaki), eta Lizarra'tik eta Garetz'tik Mithikile eta Bilbo'raño euskeraz mintzatzen ziran geien geienak, eta erderaz oso gutxi zekitelarik.

Gaur alderantziz gertatzen da: alperrik da ukatzea.

Beraz eta onengatixek, entzuten dan guzia, edo erabiltzen, ez da argatik jatorra. Irizpide sendo eta zorrotz batez baliatu bear dugu, esaera bat, gaur erabiltzen dalarik ere, jator ote danentz jakiteko. Onetzatz, pentsa dezakezutenez, ez dut gaur iritxi berririk emango. Betikoan nago: euskera BIZIAN jeneralean erabiltzen dana, jatorra dala uste dut; eta alderantziz. Beraz gaur kaletarrak esaten dituzten joskera eta itz asko, itzez itz itzulitako erdera dira, eta ezin onar ditezke.

EUSKAL JENIOAZ

Izkuntza guzietan badago zerbait komunik, eta zerbait bezirik. Adibidez: "Orduan ispilluan ikusi zuen bere burua". Itzez itz itzuli ezker, au entzungo genuke: "entonces vió su cabeza en el espejo". "Bere buru" ori, ezin itzul diteke beraz itzez itz, erderaz ideia ori bera adierazteko beste joskera bat dugulako. Gañerantzeko guzia bai. Ez guziz alere. "Pedro'ren etxe ura", ez da "Pedro-de casa-aquella". Etzaitzuet puntu ontan nekatuko. Gauza bat esan nai dut: itzez itz itzultzen ba dira fraseak, zerbait okerrik gelditzen zaigula beti: itzen illara edo segida, esakunen bat, zerbait gaizki gelditzen da geienetan. Beraz, ezin itzul diteke itzez itz. Zergatik? Euskal jenioarengatik, ain zuzen.

Eta orixe da izkuntza baten jenioa: itzez itz ezin itzultze orixe, joskera berezi orixe. Bereizitasun aundiago, sena eta jenio aundiago ere. Soñuakin ere berdin gertatzen da: gure

“z”ak edo “r”ak, ez dute erderarenen soñu eta balio berbera; eta “tse” soñuak ez du kiderik. Beste zerbait dago danetan; eta zerbait orretzek osatzen du euskal sena eta gogoia.

“Nere burua”, “iru etxetan”, “ikus zenezake”, “gure” eta “geronen”en aldea, eta abar, eta abar, “zerbait” ori dute.

Ez oietan bakarrik; erderatik artutako itz askok ere (“okasio”, “gatza”, “sesio”, “arregura”, eta beste asko) badute ere “zerbait” ori: okasio, ez da “okasio”; eta sesio, “sesión”; ezta arregura, “rencor” ere. ZERBAIT badute danak.

Beraz itzetan, joskeretan, soñuetan agertzen dan berezitasun ortantxe datza euskeraren sena. Eta, au, jakiña, nabarren dago euskera bizian, eta itzaltzeko zorian auldutako eta eskastutako euskeran.

Bi esaeratan, beraz, jatorragoa da geienetan BEREZITASUN GEIEN duena: erderatik urrutien dagoena. Adibidez: “ikus dezagun” eta “ikusi dezagun”. Zein da jatorrena? Geiago pentsatu gabe: erderatik geien urruntzen dana. Erderaz, “he visto”, eta “puedo ver”, edo “veamos”, danak zaizkigu “ver”. Euskeraz ez: jakiña da zertan dan liferentzia, eta ez diot ekingo. “Ikus dezagun”, beraz, jatorragoa da “ikusi dezagun” baño. Erdaldunak “ikusi dezagun” esateko joera daramate barruan, erderaz pentsatzen dutelako. “Ikusi dezagun” urbillago dago erderatik “ikus dezagun” baño. Beraz jatorragoa da bigarrena.

Eta, ain zuzen ere, euskal literatura eta gaurko euskalkiak aztertu ta gero, euskera eskastu eta pobretu ala, “ikus” formatik “ikusi” ortara goazela arkitzen da. Azter beza euskal literatura, au ez dakienak, edo egungo aozko euskera, eta be-reala arkituko du.

Euskera bizia galdu ala, beraz, esaera jatorrak ere galtzen dirala esan nai dut, eta aiekin batera berezitasun edo jenio ori. Eta bi eta iru esaeratik jatorren zein dan jakiteko, au dala irizpide bat: bietatik edo iruetatik zeñek du itzul-ezin ditekean zerbait edo berezitasun ori nabarmenenik? Eta uraxe izaten da geienetan formarik jatorrena.

JATORTASUN ONI BURUZ ZENBAIT OAR

Atzera jo ezker, agirian azaltzen da fenomenu bat: atzera go eta geiago nabaritzen dala berezitasun ori. Ots, euskera zaharra biziago zala gaurkoa baño.

Eta onetaz, arren, beste “teoria” bat danik ez esan. Au ezin uka diteke-ta. Au esatea arriak erortzean goitik behera erortzen dirala esatea baita. Itzen egokitasuna, itzul ezin ditekean sena edo jenio ori, berboaren aberastasuna, dana, bi-

ziago dago zalantzarik gabe. Au ukatzea, euskerari buruz pikuano egotea da.

Denboran zear, beraz, jatorragoa da euskera zaharra gaurkoa baño. Eta mirestekoa eta arritzekoa ez da, lehen aipatu baititut, gaingiroki beintzat, euskeraren galeraren kariak.

Berebat ere, berezitasun eta sena ori gaurko euskera biziari billatzen asten baldin ba gera, ugariago eta biziago arkituko dugu ori Nafarroa'n Bizkaia'n baño eta Xuberoan Nafarroan baiño. Au ere, arren, ez da "teoria" bat. Euskal sena edo jenioa esandako berezitasun ortan baldin ba datza (eta au da izkuntzalarien iritzia), orduan biziago dago xuberoera bizkaiera baño (eta au topatzen dana besterik ez da).

Beraz, bi irizpide arkitu uste ditut nik, jeneralean beñipein, betetzen diranak:

- 1) jatorragoa da euskera ZAHARRA gaurkoa baño;
- 2) jatorragoa da Zuberoko, eta EKALDEKO eskualdetako euskera, beste edozein euskalki baño.

Gero biurtuko naiz berriz puntu nagusi auetara. Beraz, jarrai nakion ariari.

JATORTASUNA ETA EUSKERAREN BATASUNA

Mallak ikusten dira, beraz, jatortasunean eta usadioan:

1) Esaera bat edo itz bat euskalki GUZIETAN esaten baldin ba da, eta betidanik gañera, esaera ortaz zalantzarik ezin diteke izan: esaera ori jatorra da. "Familia" itza, esate baterako, edo "ar tzak" forma (ez "artu zak), jatorrak dira.

2) Esaera bat edo itz bat gaurko euskaldi GEIENETAN erabiltzen baldin ba da ere, ontzat eman diteke: "etorri" itza adibidez. "Jin" itza, berriz, ez dago "etorri" bezin zabaldurik, eta jatorra ba da ere, obe dugu besteari eutsi, au bigarren plaeuan utziz.

3) Gaur toki gutxitan esaten dan zerbait, baña lehen zabalduego izan zana, ohea da, nere ustez, beste esaera edo itz BERRI guziak baño. Naiago bear ditugu izan "kamiñu" edo "galtzara" itzak, "bitzabal" edo oiek guziak baño.

Beraz naiago bear dugu izan gaur denak erabiltzen dutena, berria baño; eta noizpait euskaldunak erabilli zutena, berria baño. Beraz au da nere illara:

1) Gaur erabiltzen dana; 2) atzo erabiltzen zana; 3) gaur toki batzutan oraindik erabiltzen dana, eta ezkenean; 4) sekulan erabili ez dana. Beraz, oiturak agintzen.

Istillua, alaz ere, ez da onen bidez zearo garbitzen; eta geiago zehatuko dut beherago.

ARKAISMOAK

Ori esanda, batek baño geiagok pentsatuko du nunbait: "au arkaista duk". Eta, ez nuke nai beintzat.

Kaletarrak arkaikotzat dituzten esaera asko, bizirik daude oraindik baserrietan; eta Gipuzkoa'n eta Bizkaia'n erabiltzen ez diran asko ere, tinko daude Frantzia'ko Euskalerrria'n. "Ika" ko konjugazioa, gonbazio baterako, Bizkaia'n il da toki batzuetan baña ez da iñundik ere arkaismo bat. Batzuk esan zitaten neri "makilla" ere arkaismo dala, eta "makil" esaten dutela gaur danak. Eta ori kalean orrela ba da, ots, erdaldu-nen artean, baserrian ez da gertatzen. Neronek entzun ditut "presa, denbora, aitona, arbola, gauza, neskatxa"; eta beste olakorik asko ere, "a"-kin esanik; baita "makilla" ere, jakiña. (Zuek emen "makillea" noski, eta "makillaka", eta abar.)

Beraz, lot gakizkien baserritarrai, ez kaletarrai. Auekiko erdera euskeratua ez dan guzia, arkaismo bat da ta...

Eta arkaismo zer dan erabakitzean, gogora gaitezen beti Nafarroa'z, Lapurdi'z, Baxenabarre'z eta Zuberoa'z. Eta orrela guk uste baño askoz ere biziago arkituko ditugu euskeraren berezitasuna eta jenioa, ezen ez Gipuzkoa eta Bizkaia bakarrik aztertzen ba ditugu.

IDAZLEEN ASMAKETAK ETA EGIAZKO EBOLUZIOA

Eboluzioaren aitzekia ere, modan jarri da: billakatu egiten omen dira izkuntzak. Beraz ontzat eman omen ditezke aldrebestutze guziak.

Ez, alere. Izkuntza baten billakaera gauza bat da, eta gure setak beste bat. Batek idazten ba du "antola du", "antolatu du" bearrean, ori ez da euskeraren eboluzio bat. Zergatik? Nik "he comido" esan bearrean, "he comi" esaten ba dut ere, zer deritzazute aldaketa orri? Eboluzio dala? Ala nere kasketa ero bat? Zuei erantzuna.

Bada, siñistuta nago: gure arteko askok "he comi" esaten digute egunero; eta guretako batzuk aintzakotzat ematen beren xeblebrekeria... Zergatik? Euskeraren "eboluzioa" dalakoan... Bapo!

IRAKASLEEN IKASBIDEAK

Zelebreak gertatzen dira emen ere. Euskaldun berrientzako errezena dana artzen da ontzat; eta, jakiña, jeometria erre-zago baita izkuntza bizia baño, jeometria irakasten da: kua-dro, erregla eta abar. Eta auek ondo daude ASTEKO, baña ez bukatzeko. Lehenengo pausuak emateko ongi daude errazpi-deak. Ikasleari ondo datorchio erregularitasuna; eta lehenengo aprosimazio bezela kuadruak eta zerak txalogarriak dira. Baña euskera egiazkoa, EUSKERA beraz, ez da aixago irakaste arren kuadrutan eta eskematan sar ditekeana, ERABILTZEN dana bai-zik. “Yo teno, tú tenes, él tene” erregularrago da, “Yo tengo, tú tienes, él tiene” baño; auek ezin sar ditezke kuadro batean, eta aiek bai. Alere, iñork ez dizue erderaz idatziko: “Yo teno un lápiz”. Gure artean, berriz, bai: erregularitasunaren seta sartu digute euskera irakasten dutenak, eta ontzat ematen asiak gera. “Yo tengo” gaizki esana dagoela, eta “Yo teno” esan bear dala diote batzuek. Betikoa: arriak gaizki eror-tzen dria.

GARBIZALEKERIA ETA MORDOLLOZALEKERIA

Maiz itzegin dut auetzaz. Beraz, enaiz luzatuko. Auek oitu-rari begiratu bearrean, beren setai begirutzen diete geienetan. “Familia” gaizki omen dago, erderaz ere familia dalako. Arri au gaizki erortzen da, nere auzokoaren arria bezela erortzen dalako... Arrazoi eskasa alafede.

Bide ortatik garbizaleak ekarri diguten kaltea, ezin neur diteke. Zeren bizi diran sorkari guziak jan egiten duten, eta izkuntzak ere berdin. Euskerari itz arrotzak artzen debekatzea, beraz, euskerari elikatzen debekatzea da; ots, goseak illeraz-tea. Alimaliak jatea normala duten bezelaxe, itz arrotzak eus-keraratzea ere normala dugu: bizi diran izkuntza guziak egi-ten dute, eta euskerak ere orixe egin bear du, lasai, batere bil-durrik eta lotsarik gabe; eta izkuntzaren sustraira begiratu-z, eta ez azalari.

* * *

Puntu nagusi auek orrela finkaturik, pasa nadin orain bi-garren partera; alegia, zein dateke gure bidea?

* * *

NERE PROPOSIZIOAK

Goiago esandako iritzietan finkaturik, usadioari lotuko natzaio ni; eta, bear ez danean, ezer berririk ez sortzea eskatuko. Gure anarkia bukatzeko ontatik asi bear dugula deritzat: bear ez danetan, ez asmatzea; bear danetan ere, ahalik eta gutxien asmatzea. Eta euskera **IKASTEA**. Orrela jokatzuz anarkiaren iturria agortuko dugu, nere ustez, eta batasuna agertzan asiko da.

LITERATURAKO EUSKALKIA

Au da gure istillurik gaitzena. Onengatik bi oar egingo ditut:

a) Aita Villasante'kin guztiz bat natorrela, eta beronen itzak aipatuz, "bi gauza bear ditugu: 1) euskera biziari eutsi: ortarako erri-euskeratik urbil dabillen literatura sortu. Baña, artaz gañera, eta denpora berean, 2) euskaldun ikasientzat, euskeraz eta ikasien gisa idatzi: kultur-maillako idaztiak". Ortantxe nago ni ere. Beraz kultur-maillako izkuntzaz mintzatuko natzaizue aurrenik.

b) Literaturako euskalkia aukeratzean bi irizpide artu bear ditugu kontuan. Alde batetik euskalkirik jatorrenari begiratu bear diogula euskeraren sena salbatzeko. Baña ori ala izanik ere, gure egoerak jasan dezakeanari begiratzuz. Xuberoera euskalkirik jatorrena da, dudarik gabe; baña literatura-izkeratzat xuberoera garbia eta utsa artzea elitzake praktikua izango, oso gutxik uler baitezateke gaur euskalki ori. Orrengatik **OIARTZUN**, **SARA** eta **ELIZONDO**'ko euskera artzen dut eredutzat.

Auei begiratuta saiatuko natzaizue ni, beraz, nere ontan. Ez da erraza guziz asmatzea; baña oñarrietan beintzat bide ona ikus ditekealakoan nago. Duvoisin'en eta Mendiburu'ren artean mugituko naiz, nik uste: Axular aukeratuko nuke gogoz, bere euskera bezelakorik ezpaitago iñundik ere. Baña, zaharregia dala-ta, Duvoisin artu dut bere ordeaz, eta Mendiburu oiartzuarra.

Deklinazioaz

Alderdi ontan ez dago **EZER** asmatu bearrik: nik dakidala ideiak adierazteko, ez dago deklinazioa berritzeko bearrik bature. Oiturari lotu bear guziz **EZER** ere asmatu gabe.

Baña zein euskalkitako deklinazioa artuko? Ona emen koska.

Alde batetik lehen esan dudana, jatorrena artu bear; bestetik praktikuari begiratu bear ere.

Gramatika batzuk esaten dituzten txorakeriak arbuizate-tik asi bearrean gera. Zera da "iru mendin egon naiz?" Zer da "lurran dago"? Oiek ez dira "estar en cas", edo "voy a com" baño bidezkoagoak. Beraz, alde aurretik kondenatu bear ditugu orrelako txatxukeriak, eta jarraitzen zaizkienai, euskeraren etsai deitu. Beren kuadroetan "mendin" eta "lurran" formak ateratzen ba dira, obe dute oiek kuadroak erre, eta euskeraren eginkizunari utzi. Orrelako zozokeriak ez ditugu bear.

Baña bada besterik. Nola idatzi bear da? "Euskaldunak joan dira", eta "euskaldunek jan dute" bereizten dute danak, gipuzkoarrak eta bizkaitarrak kenduta. Nere ustez guri nekeza egingo ba zaigu ere lapurteraren sufijoak ar ditezke arautzat "caso agente plural" ortan; eta ez gipuzkerarenak. Gorago aipatutako irizpideak ditut aurrean au pentsatzeko, eta ez dut geiago zehatuko. "Euskaldunek joan ditezke" eta olakoak esaten dituztenez, noski, ez dut ezer esango. Luma artu baño lehenago ikasi egin bearko luteke.

"Etxerat", ala "etxera"? Alde txiki bat dago auen artean, dakizuten bezela. Etxean gelditzeko baldin ba da, "etxerat" obeto omen dago "etxera" baño. Baña, nik dakidala, bereizkuntza ori lokalismo bat da gaur, eta Baxenabarren eta Xuberoan bakarrik gordetzen da. "Etxera", "etxetara", eta "etxetara" artuko nitzuke nik, beraz.

"Indefinido" edo "indeterminado" ortan, Duvoisin'en alde nago guziz. Orobat ere "a" organikari buruz. Ortaz eredu ohea da Duvoisin Mendiburu baño. Azken urte auetan izugarrizko okerrak egin dira onetzaz. Orain dala oso gutxi argitaratutako liburu batean, esate baterako, irutatik bitan gutxienez erderatik gaizki itzultitako forma jartzen du egilleak euskeraren sena zearo ondatuz.

Eta "bat" danean, nola? "Indefinido" da berez: etxe batetan, erri batetara, eta abar. Ala esaten da oraindik Xuberoa'n, Lapurdi'n eta Baxenabarre'n gutxienez. Zer egingo? Nik "indefinidoa" artuko nuke jatorrago dalako, eta lehen zabalduago egon zalako. (Ikus Axular esate baterako.)

Beraz itz gutxitan esateko:

- 1) Mendiburu'ren deklinazioa artuko nuke oñarritzat.
- 2) Indeterminadoa guztiz artuko nuke, Duvoisin'enean, eta beste aldeko euskaldunen artean erabiltzen dan bezelaxe.

Mendiburuk ongi xamar darabil, eta emen ere obeto erabiltzen dute gaur baserritarrak, kaletarrak uste degun baño.

3) Pluralean “ak” eta “ek” artuko nituzke, Duvoisin'ek eta Auñamendiz arako euskaldunak erabiltzen dituzten bezela.

4) Gañerantzean Mendiburu'k darabilen deklinazioa arauztat artzean, Gipuzkoa, Nafarroa eta Laburdi'n artean dagoen eskualdeko deklinazioa artu uste dut, ots, erdikoena eta jator xamarra.

Asmaketa eta berritze guziak, eta oker erabiltzeak oro noski, arbuigarriak dira, eta kaltegarritzat dauzkat.

Berboaz

Alde ontan ere ez dago EZER asmatu bearrik. “Gakio” “Zesaion” “Zesaidakekan” “dasat”, eta abar, ez dira ezer euskeraz. “Ika” ere gero eta okerrago idazten da. Oiturari lotu bear, ordea.

Beraz, lehen bezela, au dateke eztabaida bakarra: zein euskalkitako konjugazioa artuko?

Mendiburuk darabilen berboa aberats xamarra da, eta baze beste, oñarritzat bera artuko nuke.

“Indeterminazioari” buruz ongi xamar dago Mendiburu, baña estuago jokatu bearko genuke. Duvoisin, esate baterako, eredu ohea izan diteke Mendiburu baiño, naiz eta onek askotan jator erabiltzen ba du indeterminazioa: geldi diteke, bataia dezaten, ar nazazu, eta abar.

Bere “dezu” alere, “duzu” ar diteke, Duvoisin'ek esaten duen bezela. Guztiz zehatzerik ez dago emen; baña mugak ortan egon ditezkeala uste dut.

“Duket” eta “dateke”, eta abar (ots, futuro arkaikoarenak) bizirik daude Xuberoa'n; eta noizpait zabalduago izan ziran (Haraneder, Axular, Duvoisin bera, eta abar) eta beren alde nago ni.

“Ika”ko formak Oiartzun aldekoak artuko nituzke. Beti Mendiburu oñarritzat arturik, beraz, eta Duvoisin alde batera beñere utzi gabe.

Joskera

Emen ere ez dago EZER asmatu bearrik. Alere, ez bide da erraza jakiten euskeraren joskera jatorra zein dan.

Frase laburretan Altube'ren iritzia ontzat eman bide diteke. (Ikus “Erderismos” liburu famatua.)

Baña luzeetan eta joskera jeneralean, estuegi dalakoan nago. "Zeren" esate baterako literatura guztian zear arkitzen da: Mendiburu'k eta Duvoisin'ek (nik aztertutako gidariak) biak erruz erabiltzen dute. Berdin ere gaur arterañoeko bertso-lariak oro. Gaurko "ze", "zeren", "zeren-eta", "zein-da", eta abar, antziñako "zeren" orren aztarnak dira. Nafarroa'n, Lapurdi'n, Baxenabarre'n eta Xuberoa'n bizirik dugu itz ori. Beraz, ni "zeren"en alde nago guziz.

Berdin ere, "ezen", "bada" eta "baldin"en alde. Auek arbuizatzen ba dira, literatura guzia, eta euskalkirik bizienak batez ere (baxenabarrera eta xuberoera), alde batera utzi bearko genituzke. Eta au geiegi iruditzen zait.

"Zeña", "zeñetan", eta abar, ez dakit nik, egia esan, orren gaizki dauden. Lardizabal'ek, oker ez ba nago, olakoen doñuaz diardu; beraz, entzun egin zituen. Zuberoa'n bizirik daude oraindik era ortako erlatibuak, eta antziñako literaturan guztiz edatuak. Ez dakit nik zer esan oietzaz. Baña, kontra beintzat enauzute.

Beraz, ontzat daukat Altube'ren iritzia frase laburretarako; baña, gañerantzean, berriz ere, Mendiburu eta Duvoisin artuko nituzke eredutzat.

Sufijazioaz

Bi zatitan egingo dut azterketa:

a) Sufijo zaharrak. Emen ezin dagoke dudarik. Ez dago EZER asmatu bearrik; eta oituraren arauz egin bear dira itz berriak. Eta, alere, ahalik eta gutxienetan sortu bear dugu itz berririk. Ontarako, ikasi egin bear da aurrena sufijoak nola eta noiz erabilli diran orain arte, eta, bigarren, itz berria asmatzea bearrezkoa ote dan. Erderaz "comedor" atera dugu "comer" itzetik; ez, alere, "cenador" edo "desayunador". Asmatzea beti da arriskuko gauza, eta bear ez danean ez da egin bear. Gero ekingo diot oni sakonkiago.

b) Sufijo berriak. "Ismo" eta "ista", esate baterako, gure ondoko izkuntza guzietan erabiltzen dira, eta euskeran ere sartu bear diralakoan nago. Orrelako beste zenbait ere ar dituzke nere uste.

"Aldu" ("goraldu", "aintzaldu", eta abar) "no" ("Jainkono", "jainkosa" bearrean) eta tankera ortan sortu diran sufijo guziak, oñarririk batere ez dute, eta alde batera utzi bear dira.

Itz berri

Ona emen beste oiek baño gogorrago dan istillua. Orain arte auxe izan dut legetzat: usadioari eldu, eta deus ere asma-tu ez. Eta aurrera.

Orain ez da ori aski. Ezen, itz berri bear dugu, anitz ga-ñera. Euskera, bere ortan, ez da gai, ez da gauza, gaurko mun-duan barna mintzabide izateko. Gaitu egin bear da, osatu, apaindu, zorrotzu. Au dato bat da. Nola, ordea? Ona emen kos-karik aundiena. Deklinazioáz, konjugazioaz, eta sufijazioaz egin diran aldaketak, ez dute barkazorik: txorakeria utsak izan dira. Itz berrien moldatze ontan, ordea, oker aundiak egin ba dira, izugarriak, eta geienak barkagarriak ez ba dira ere, xedea txalogarri izan da beti: euskera bere zarpailtasun orta-tik ateratzekoa.

Orain arte aixa ikus zitekean bidea. Saia nadin aurreruntz ere bidea billatzen, orren erraza izango ez ba zait ere.

a) *Itz zaharrak.*

Ideia zaharrak, ots, euskaldunak mendeetan zear erabilli dituztenak, itz egokiak dituzte, eta emen ez dago EZER asmatu bearrik. Barkatu, "arima", "pekatu", eta olakoak, latinetik da-tozela bide, euskeratik kendu nai izatea, zorakeria bat izan da. Euskerarik bizienean eta jatorrenean oietxek erabilli dituzte beti euskaldunak. Baserriko tresnak, abereak, landareak, arran-tzaleen gauzak, erlijioaren gora beherak, burniari buruzko xe-hetasun asko, errotak, eta abar, itz egokiak dituzte aspaldi danik. Ale ontan beraz ez da EZER asmatu bearrik. Ikasi egin bear da bakarrik, beti ere ikasi.

b) *Ideia berriak.*

Euskerak noizpait guk opa diogun malla eta kategoria in-gura ba leza, bide ontatik lor lezake: egokitasunean aurrera. Erderaz, "propiedad del lenguaje". Ideiak adierazteko tresna dira itzak. Beraz, zorrotzago jakin danok itzen adiera, balio-sago ere izkuntza. Au ala da zalantzarik gabe.

Iru bide ditugu, nere ustez, ideia berriak azaltzeko.

1.—Antziñako itzak aztertu, eta adiera berri eman. *Ildo*, esate baterako ("surco" erderaz) "estilo" biurtu nai du Orixe'k. Batzutan, eta Orixe ontan oso trebea izan da, oso gutxi bor-txatu gabe aberas diteke euskera. Baña au ezin diteke ar bide nagusitzat. *Ildo* "estilo" uler diteke agian; baña beste askotan

ez da ori gertatzen, eta egokitasuna gal diteke bereala bide labain eta sujetibo ortatik abiatu ezkerero.

2.—Euskal itzez eta sufijoez baliaturik, itz barriak eratu, euskeraren sena aldrebestu gabe. Auxe izan da ere Orixe'ren beste bide bat, eta bestea baño segurago iruditzen zait, euskeratik beretik irten gabe, itz asko sor diteke. Baña sortutako itz oiek adiera edo sentidu berezirik ez ba dute, eta geienak onartuta, ez dugu ezer aurreratu. Ideiak zorrozki eta zeatz azaltzeko tresna ez ba dira itzak, ez dira deus. "Igarobide", gonbazio baterako, ez da, nereko, "método de paso" besterik. Ez da "pasaporte" bakarrik; berdin uler diteke, nik uste, "zubi", "zulo", edo beste zenbait gauza, toki batetik bestera pasatzeko bide bat ba dira.

Enago, bada, euskera beretik itz berriak sortzeko joeraren kontra. Alde nago. Baña auxe dakusat baldintzat: moldatutako itzak garbi, eta zalantzarik gabe, ideia zorrozki adierazten ez ba du, itz orrek ez duela nahasteko baño balio

3.—Erderatiko itzak. Ona beste bide bat; eta, egia esan, iruetan segurena. Zer ajola guri itz kultoen jatorria? Aita Villasante'ren itzak berriz aipatuz "bada gauza bat gure euskaltzaleak agi danez jakin nai ez dutena: izkuntza landu baten iztegian, gazteleran adibidez, badirela maillak, jeolojiak lurrean arkitzen dituen lur-mailla oien iduriko. Azpi-azpiko maillan dira gaztelera jatorraren itzak, Gaztelako erriarenak; baiña oien gainetik eldu dira gain-maillakoak, gizon eskolatuek kultur-bidez (por vía culta) sartu dituztenak, eta oiek maizenik griego eta latinetik artuak izan dira". Zergatik ez euskeraren iztegian?

Ni, beintzat, onen alde nago zearo. Nere ustez, euskera utsez ideia bat zeatz adieraz ezin ditekanean, erderara jo bear da batere bildurrik gabe. Nola ar itza ordea? Onatx nere iritzia.

ERDERATIKO ITZAK EUSKERA BIZIAN

Erderatik itzak artu bearrean gera, beraz. Ots, nolatan egingo erabaki bear dugu bakarrik. Eta oraindik beretik itz berri oiek bear ditugun ezkerero dagozkien ideiak ezagutzen ditugulako ORAIN BEREON ere erabaki bearko genuke itz oiek nola erabil edo ekar.

Bi bide dira, nik uste: Leizarraga'k orain dala laureun urte irakatsi ziguna, eta Axular'ek artu zuena. Lehenengoak, zuek dakizuten bezela, kulturaren itzak aldatu gabe erabiltzen zituen euskeraz; bigarrenak berriz, askotan beintzat, euskera-

ren senaren arabera aldatuak. Bereala azalduko dizuet zergatik naiago dudan nik Axular'en bidea.

“Diputación, ilusión, sesión, ocasión, vacación”, eta abar euskeratzen ditugunean, onela esaten ditugu gipuzkeraz: diputazio, ilusio, sesio, okasio, eta bakazio (edo barkazio: au etzaigu orain ajola). Bizkaitarrak berriz, diputaziño, sesiño, eta abar. Eta nafarrak, diputazione, sesione, eta abar. Beraz, oker ez ba nago beintzat, iñork ez du esaten: “diputaziona, sesiona”, eta abar. Gauza bat erakusten digu onek: sufijo ontan, edo soñu ontan, bizirik dugula oraindik euskal fonetika, eta orren-gatik, euskal jenioak ortan bizirik dirauelako, aldatu egiten ditugula orrelako itzak, euskeratzean.

Erderaz ere iñork ez du esan “meeting” edo “foot ball” inglesak bezala. Ez. Gaztelaren arabera aldatu da itza, eta beste bat eratu.

Orain dala gutxi beste izkuntza batean gertatutako ejemplo gogoangarri bat esaten zidan Mitxelena jaunak: “propaganda” itza, “ropakanta” biurtu omen da finlanderaz. Zergatik? Ango fonetikaern arabera aldatu dutelako.

Orixe da izkuntza bizien jokaera: bestetatik artu, bai, baña bere erara aldatuz.

Eta emen legeak dira; eta gure euskeran ez dira falta. Adibide batzuk aipatuko dizkitzuet.

ERDERAZ

EUSKERAZ

cañamo	galamu, kalamua
canónigo	kalonje
anima	arima
animla	alimalia, aliamale
número	lumero
naranja	laranja
nombrar	lonbratu, izelonbre
Jerónimo	Jeolimo
ganancia	galanzia
fundamento	fuldamentu, pulamentu
cariñena	kariñela (ardo mota bat)

Or lege bat azaltzen da zalantzarik gabe; eta bizirik da-goen legea ain zuzen (ikus Xenpelar, Txirrita, eta bese bertso-lari). Zergatik joan bear du literaturako euskerak fonetika ja-torraren legeen kontra? Zeñek ez du entenditzen “galantzia-ren” esanaia?

Badakit batzuek neri ala erantzunik: Ori "arruntkeria" da. Ori ez da "kultoen" jokabidea...

Baña ni enator oiekin bat: zergatik dago ba gaizki? Baserritarrak kaletarrak baño obeto itz egiten dutelako? Euskal-erriko nekazariak eta arrantzaleak euskeraren sena ori burgesak baño biziago gorde dutelako, gaizki egietn dutela esango al dugu? Baserritarrak "galantzia" esaten dutenean, euskeraren arabera esaten dute, aspaldiko legeak ondo betetzen dituztela. Guk, berriz, ganantzia esatean, erderaren fonetikaz esaten dugu, ez euskerarenaz. Beraz, jatorragotzat daukat "galantzia".

Zergatik ez artuko, beraz, "polentzia" (eta ez ponenzia), eta "aluntzio" (eta ez anuntzio)? Zergatik ez? Onela egiñaz lotuago gagozke euskal senari eta oiturari, bestela esanez baiño.

Beste adibide bat jarriko dizuet:

ERDERAZ	EUSKERAZ
castellum	gaztelu
corpus	gorputz
causa, cosa	gauza
casam	gatza
catum	katu, gathu(s)
cruz	gurutze
cadena	kate, gathea(s)
colada	gobara
codicia	gutizia
cambiar	ganbiatu
cautivo	gatibu
costo	gostu
carnada	garnata
calza	galtza
calzada	galtzara
corbata	gorbata
convite	gomita, gonbita

Beste amaika aipa diteke; bañan etzaituet nekatuko. Orra or beste lege bat. Lege au, noski, askoz ere obeto eta biziago betetzen da Zuberoa'n beste iñun baño, geienetan gertatzen dan bezela. Zergatik joan bear dugu orain, erderatik itz berriak artzean, lege onen kontra?

Beste bat oraindik. Azkena :

ERDERAZ	EUSKERAZ
sabanum	zamau
planum	lau
ánade	ahate, aate
cadena	gathea
ballena	balea, bale
corona	khoroa, koro
dinero	diharu, diru
moneda	mueta, mota
mina	mia
arena	area
lino	liho, lio
don	doe, doiak
honor	ohore
menacer (fr.)	mehatxatu

eta erderaz "on"-ez bukatzen diran guztiak :

razón	arrazone-arrazoe-arrazoi
ratón	arratone-arratoe-arratoi
ilusión	ilusione-ilusioe-ilusio.

Or ere, nola uka diteke nabarmen gelditzen dan legea? Eta, zergatik joango bere kontra?

Ez dezagun egin "ika" konjugazioaz bezala : Ika ori arrunta omen da, baldresa, eta abar. Dotoreago omen da zuka itzegitea. Nork ez du noiz edo bein orrelakorik entzun? Alere jatorrena uraxe da, ain zuzen ; baña kaletarrak ika etzekitela-ta, txartzat artu zuten azkenean ika itzegitea.

Berdin jokatuko al dugu orain itz arrotzai buruz? Enuke nai beintzat. Erderatiko itzak artu bear ditugun ezkerro, ar ditzagun euskaldun jatorrak bezela, ots, euskera bizian artu izan diran eran. Ontarako irizpide sendo bat bear dugu. Mitxelena jaunak zerbait egiña du onetzaz. Eta nik au eskatuko dut : Euskaltzaindiak ofizialki lan oiek osatuz, irizpide oso eta zentzuzko bat bereala argitara dezan. Ontaz ere, anarkia (edo aharkia) etzaigu komeni ; eta artzeko bearra bistan baita, gaitezen bereala egiñetara.

ITZEN EGOKITASUNAZ

Iztegi bat bear dugu. Badakit ontaz Mitxelena jauna lanean ari dana; eta ahalik eta azkarren bukatzeko berari eskatzea alperrik litzake, asmo ortantxe dabil-eta. Baña bear izugarria dugu, Euskalerriko alde ontakook batipat. Aita Lhande'ren iztegia, eta Tournier-Lafitte'renak ongi daude; baña guretzat ez dira oso egokiak, euskera-frantsez, eta frantsez-euskera baitira. Azkue'ren iztegia agiturik dago aspaldi ontan eta besteak (Aita Bera'renak batez ere) kalte aundia ekarri dute seta baten seme dira-ta.

Egokitasun alde ontan biziki lagun dezake iztegi on batek, ejenploak baldin ba dakarzki. Nik, beraz, au eskatuko nioke Mitxelena jaunari: adibideak erruz ipintzeko. Eta adieratzat Lapurdi, Nafarroa eta Gipuzkoan geienetan duena artuko nuke.

LITERATURAKO EUSKERAREN ORTOGRAFIAZ

Ortografia bat ezta ona, nik uste, fonetikaren morroi ez ba dago. Beraz, beti bezela, bi oar:

1.—Euskal fonetikaarik jatorrenaren arabera egin bearko genuke ortografia.

2.—Pratikuari begiratuta, ortografia zail bat eredutzat artzea ere elitzake komeni izango.

Goazen beraz, apurka.

Literaturako izkeran, nere ustez, idazkera BAT bear dugu. Zein? Fonetikaarik jatorrena, beti bezela, ekaldean dugu; baña an gorde diran fonema batzuk galdurik daude gañerako Euskalerrri guzian. Xubero'ko "ü", esate baterako. Beraz, zer egin?

Berriz ere Mendiburu eta Duvoisin datozkit burura, eta ni berriz ere bien erdian geldituko naiz.

a) "H" a, "h" bakarra (Hau, hotz, haran, sehi, ahizpa, t. a.), Euskalerrri guzian erabili zan antziñan; eta gaur bereon ere Xuberoa'n, Baxenabarre'n, Lapurdi'n, eta Nafarroa garaietan ere erabiltzen da. Beraz, "h" aren alde nago ni. Ontan, gipuzkera eta bizkaiera mintzairarik erderatuena agertzen zaizkigu berriz, eta zin ar ditzakegu gidaritzat.

"H" ori zein itzetan ordea? "On" ala "hon"? ("hun" baita Xuberoa'n): gidaritzat Duvoisin artuko nuke, berriz, esate baterako, ots, Lapurtera modernoa.

b) "Consonantes aspiradas" dalakoetan (olha, alhaba, senhar, erhi, erho, bekhatu, khar, ethorri, othe, eta abar) li-

bre idaztea proposatuko nuke. Egia esan, "h"arekin batera dihoaz auek ere; baña emengo euskaltzaleai bidea erraztutze-ko, jartzea ala ez jartzea LIBRE utziko nuke. Badakit au egiñaz erderaren fonetikari eta ortografiari bide irikitzen diedala, eta ez euskerarenai; euskerarena Xuberoa'n gorde baita ederkie-nik. Baña praktikari so nagoela proposatzen dut ori.

c) Onengatik "h" a Lapurdi'n Baxenabarre'n eta Xube-roa'n bizirik dagoelako) oso gaizki iruditzen zait angoak berak "etche" eta "goche" idaztea. Batasunaren kontra dihoa ori ba-tetik; eta ango fonetikaren beraren kontra ere bai. "Gocho" berentzako "gokho" da-ta.

d) Beraz Aita Lhande'k bere iztegian darabilen ortogra-fia ontzat ematen dut guziz, ots, Euskaltzaindiarena, eta orixe proposatzen: baña lapurterari atxikia, eta ez gipuzkerari.

e) Erronkari, Saraitzu, eta Xubero'ko nasalismoak, esate baterako, ortografia-molde ontan ez dirateke sartzen, eta eus-kal fonetika jatorra dira zalantzarik gabe. Baña, bide erraz bat bear dugu eta zoritxarrez gure euskalkirik jatorrenak ez dituzte gaurko euskaldun geienak ulertzen.

ERRI-EUSKALKIAI BURUZ

Ori guztia literaturako euskerari buruz esan dut, ots, li-buruetan, prentsan, ziñean, eta abar, erabiltzeko dukegun izkeraz.

Mintza nadin orain besteez, ots, erri-maillan geldituko di-ran euskalkiez: bizkaieraz eta xuberoeraz batez ere.

Gaur gaurkoz tokiko euskalkiai laguntzea eta ats ematea komeni zaigu ere. Zertan?

Teatroan, katiximan, predikuetan, tokiko aldizkarietan, ots, bazter batean bakarrik edatuko diran guzietan, ango euskalkia artu bearko genuke izkeratzat.

Parrokitako orriak, esate baterako, edo geien bat euskal-dun landugabeak irakurriko edo entzungo dituzten gauzetan, euskalki arruntari lotu bear diogu. Zabalkunde jenerala izan-go duten guzietan, berriz, literaturako mintzairari.

Beraz, Bizkaitik edo Xuberotik irtengo ez diranak, bizkai-eraz eta xuberoeraz. Euskalerra guzira edatuko diranak eus-ker a literarioaz. Orra or nere iritzia.

Beraz, ideiak piska bat finkatzeko, onela azalduko nituzke:

- 1.—Literaturako euskera: Axular'en BIDEA gidaritzat.
- 2.—Erri-euskera "Herria" astekariak artutakoa, baña ortografian besteari lotuago, eta elburutzat literaturako izkera ura aurrean GEIAGO ipiñiz.

EUSKALTZAINDIAREN BETEKIZUNA

Gogorrago jokatu bear du Euskaltzaindiak orain arte baño. "Jagon-sailla", edo "comisión tutelar" dalakoak bere gain artu bearko luke euskeraren batasunaren eginkizun au, eta bere alde indartsuago jokatu; idazleai ortografia ori erabil dezaten lagunduz, gaizki idatziak zuzenduz, eta euskera biziari geiago lagunduz.

Beraz, puntu auk bozkatzea eskatzen dut:

1.—Batzar ontan berean erabaki sendo batzuk artzea, eta "Jagon-saillak" bete araztea.

2.—"Euskera" aldizkarian ahalik eta azkarren maioriaz onartutako puntu oiek argitaratzea.

3.—Idazle famatuenai puntu oien kopia bidaltzea, bere ontzakoa emateko eskatuz.

4.—Puntu auen alde jokutzen ez duten guziai, boikota egin, eta beren joera txartzat artzen dala-ta esanez Euskaltzaindiaren izenean izkribatzea.

5.—"Egan" aldizkarian Euskaltzaindiak erabakitako joera oien arabera astea.

6.—Edatze txikia edo lokala duten errebistai ("Herria", "Gazte", "Karmel", eta abar) Euskaltzaindiaren ortografia erabiltzeko eskatu; baña beren edatze txiki ori ahaztu gabe, ots, tokiko beren euskera erabiltzea ontzat emanik.

7.—Bosgarren eta seigarren puntuetako erabakiak, urtebeteko edo bi urtetako epe batean betetzeko eska diteke, kolpeze giteagatik kaltegarri gerta ez ditezen.

Eta, besterik ez jaunak.

Donostia'n 1958 Abendua'ren 3'an

(Euskeraren eguna)

Trillardegi

Alvarez Empananza-k bukatuta Mitxelenak artu du aldia.

Mitxelena: Nire ustez, alegia, gutxi gora bera bat gatoz. Eztut uste, ordea, gaur batasunik egin ditekianik. Batasun bidean jarri bai. Zuk esan duzun bezala gutxi gora bera iru euskalki gelditzen dira, Bizkaikoa eta Xuberoakoa kenduta, erdian. Lapurdi, Nafarroa ta Gipuzkoaren aldetik bakoitzak piska bat amor eman ezkeru, eta batez ere gipuzkoarrak asita. Bada gipuzkoarrok orainarte guk batasuna beti izan dugu beste guztiak gurera erakarrita. Uste dut, ordea, elkar ongi entenditzeko moduan egin genezakeala. Zuk esan duzun bezala errirako diran gauzetan nai ta nai ez euskalki bakoitza erabili bear da. Batetik daukagu ortografiakontua. Nire ustez ortografiak bear du izan fonetika baiño geiago, orain fonologikua deitzen diotena. «Diferencia significativa». Zorritzarrez, izan da gauza baten baiño geiagotan, batasuna sortu bearrean, desberdintasuna sortu izatea. Esate baterako, gauzarik garbiena da **b** ta **p**-kin aurretik nasala dagoenean gertatzen dana. Orainarte euskaldun guztiak beti idatzi zuten **m** leku artan. Oraindik Bidasoaz arunzko guztiak ola idazten dute. Baiña guk artu gendun bide berria eta ortik sortu da angoak **kampo** eta emengoak **kanpo** idaztea, esan berdin esaten baldin bada ere. Esate baterako **h** kontuan **Herria**-koak berak franko alderdi ontara jotzen dute **t** ta **k** ondoren, Xuberotarrak ezpaldin badira, uste dut kendu egiten diotela. Niri guzira ondo iruditzen zait, baiña **Herria**-n gauza bat ikusten dut, alegia gure Krutwig-ek esango zukean bezala, populismo geiegi. Esan nai dut Lapurdiko euskera beti izan dala an nagusi literaturaren aldetik, eta beti idatzi dute—esan Jaungoikoak daki zer esango zuten— idatzi dute **naiz** ta **olakoak**, eta orain denak **niz**, eta **gazkio** baiña ez **gitzazkio**, erre-zago iruditzen zaielako. Beraz ortan erri-izkerari piska bat bear dan baiño geiago berrikeria ematen diotela **Herria**-n. Nik ala esango nuke.

Eta beste gauza bat azkeneko. Alegia zuk ikakoa esan duzuna. Ni giputza naizen aldetik, **naiz** ez izkeraz giputza izan, gauza bat esan bear dut: izugarritzko pekatu bat egiten ari gerala gipuzkoarrek azken bolada ontan ikako formakin. **Gatzabiltzek** eta orrelakoak Gipuzkoako txoko batean bakarrik erabiltzen dirala. Euskaldun guztiak **giabiltzak**, **gebiltzak** edo **olako** formak erabiltzen dituztela. Beraz, **gatzabiltzek**, **natxetorrek** eta oiek lokalismo estu estuak dira Gipuzkoan. Eta nik eztut uste gipuzkoarrok, nik neronek ere eztitut erabiltzen eta gure inguruan ezтира erabiltzen, eskubiderik dugunik forma oiek euskaldun guztiak zabaldu nai izateko. Nik eztut uste Bizkaian ere **olakoak** erabiltzen diranik. Eibar aldean, esate baterako, bestelakoak dira zearo. Ori da esan nai nuena.

Aita Agirretxe: Txillardegi jaunak esan dituan itzak garrantsi aundiko itzak izan dira, eta bear bada geldituko dira aidean. Nik ere gauza batzuk pentsatuta neuzkan gutxi gora bera. Eta errespeto aundiarekin, baiña Euskaltzaindiari gauzatxo batzuk esan nai dizkiot emen guzior izenean.

Lenengo oso ongi daudela bere lanak. Batez ere kulturazko lanak, epe luzeokak, egiten dituzuten lan aundi oiek. Eta noiz edo noiz oso txalogarriak izango ditugu eta ongarriak ere bai. Baiña beste lan batzuk zuen eskuetatik etorriko ote zaizkigun zai gaude eta Txillardegi jaunak ere ori nai duala adierazi du bere lanean. Ontarako, bada, euskera bizierazi, AZKAR. Ortarako Euskaltzaindiak neurri batzuk artu ta zabaldu ta beteerazi, Txillardegia jaunak esan duenez. Nik uste det oso bearrezkoa dala au eta geienak Euskaltzaindiari errespeto guztiarekin begiratzeko gogoz gaudela. Eta izan dezala itzal aundia, eta zenbat eta itzal aundiagoa izan Euskaltzaindiak gogo obeagoz eta biotz obeagoz artuko ditugu bere neurriak eta bere esanak. Baiña lenbailen boletin merke bat sarri sarritan aterako dana eta esku guzietara etorriko zaiguna izan dezagula eta boletin ortan neurri eta norma oiek ikusi ditzagula, eta baita ere al baldin badu Euskaltzaindiak sortu dezala propaganda. Ortarako slogan batzuk edo letrero batzuk nunai, al bada autobusetan, trenetan, kale bazterretan, eta besterik ezpada oraingo agintari jaunen itz batzuk jarri ditezke letrero oietan. Esate baterako Gipuzkoan izandako gobernadore jaunak esan dituzte alako batzuetan itz butzuk guk gogo onez artu eta beteerazi bear genituzkeanak. Lan oiek bear bada txikiak dira jaun aundi eta prestuak egiteko. Baiña Euskaltzaindiak kultura aundiko lanak egiteko dituan lagun oien ondoan izan ditzake langille batzuk lan txikiagoak egiteko ere, erreztasunak, laguntzak eta bideak zabaldua izango dituztenak. Eta herriz ere Txillardegia jaunak azkenaldean esan dituan itzak txalogarriak dirala. Izan ere Bilboko batzar ontan itz oiek gogoan artu besterik egingo ezpagenitu ere batzar onek frutu aundiak ekarriko litzuzke. Eta bukatu det.

Itzaldi au bukatuta esaten da:

Besterik ezpaldin badago itz egiteko biarko utziko ditugu bazarrak. Biar goizeko amar ta erdietan asiko da.

Urrego goizean Irigoyen-ek du lendabiziko itzaldia:

BERBAK ETA IZKUNTZA

5195.-

EUSKEREAREN BATASUN BEREZKOA

Jaun andrak :

Danok dakizue Euskalerriko azkenengo denporetan asko berba egin dala euskerearen batasunaren gaiñean. Ta alan da guztiz be emen nozue ni Bizkaiko euskera onetan zuori berba egiten, eta ez uste izan eztituela bere arrazoiak nire jokabide onek. Ni be batasun zalea naz aal dogun neurrian, baiña beste alderdi batetik begiratu ezkeru eztago dudarik bapere euskerearen sustrai asko toki guztietan edo geienetan bat izanagaitik badagozala batetik bestera aldakuntza aspaldikoak be, literaturazko euskalki klasikoak argi ta garbi erakusten deuskuezanak. Egia da munduko gaur eguneko bizimoduak batasun bidera eragiten dauela berez eta guk be bearrezkoa dogula geroago eta geiago batasuna, iraun gura badogu. Baiña diñodan legez bizimodua da zuzendu bear doguna berez egin daiten batasuna eta ez bizimodua gogoan eztaukagula legeak emon batasuna egingo danaren ustean. Euskera, eta ezta ezein izkuntza be, ezta gure buruan gure kontura ametsez egiñeko gauza bat, euskerea bizia da, urteak eta urteak Euskalerrian bizi izan dana euskaldunen bearrizanetara moldatuz, euskaldunak beragaz negar eta amets egin dabena, beragaz poztu direana, biotzaren barru barruan eroan dabena. Eta ezagutu gura badogu eztaukagu beste erremediorik bere izana dan legez estudiau baiño, bai bizi dan eremu zabalean eta bai denporan. Jakiña, gugandik ur dagoen denporan. Eta bere izana, gizon bat estudiauko geunkean gisa berberean, itxi dituen arrasto guztietan estudiau geinke, liburuetan eta gaurko izkuntzak bere momorian gorde dituen arrasto bizietan. Eta izkuntzearen batasuna lortu gura dogula diñogunean, aal dala denporan bere lortu bear dogu, ez eremua gogoan dogula bakarrik. Eztago esan bearrik, gaiñera, batasuna bardintasan lotu eta estatiko bat eztanik.

Batasunari begira imini gura badoguz gure begiak lenengo lenengo egin bear doguna, ezelango duda barik, Euskalerrisoan edo geienean bat direan sustraiak zeintzuk direan jakitea da, nondik datozen eta zelango kutsua daukien begiratu barik. Bide orretatik joten badogu batasun-zimentarri sakon eta zabal bat jarriko dogu, barruko muiñetako batasun bat, aldakuntza azalekoak jarraituagaitik oraingoz, euskalkien al-

dakuntzak bizirik jarraituagaitik oraingo. Baiña, esan dodan legez, nondik datozen eta zelango kutsua daukien sustrai komun orreik begiratu barik. Izan be, izkuntzearen bizia gura badogu, ezin asi geintekoz kutsu au edo bestea daukielako euskal-arbolako sustrairik sendoenak moztuten, arbola osoaren arrisku barik, zerren alboan beste arbola askotaz bere sendoago batzuen sustraiak dituen. Gaiñera alboko arbola sendoak eurak bere eztabe egiten olangorik, eta alan ta guztiz be, eztau iñok dudan iminten sendoak eztireanik munduan.

LITERATURA, MODUEN GORDETZAILLE ETA BATASUNAREN ERAGILLE

Argi dago literatura beti aozko izkerearen ostekoa izan dala, eta idazten dana aldatu barik bein eta barrero irakurri leitekean ezker, bere joera eta eginbear berezkoa berbak eta moduak gordetan daukala. Jakiña, bein, aldi batean izkuntzan bizi zirean erara, aldatu barik. Eta orretara, literatura berez-kuntza barriak sortu eztaitez an indar egiten egoten da, eta arretaz zaindu eta jagon bear dogu bere eginbear nagusi ori, bear dan legez eta probetxurik andienagaz bete daien gura badogu.

Gogoan artu bear dogu, beraz, orainarteko literatura osoa, texto zaarrenetatik asita.

IZKUNTZETAN BERBA GUZTIAK EZTAUKIE BIZIBIDE ETA JATORRI BARDIÑA

Badirudi batasunaren arlo onetan berbak leku guren bat artuten dabela ugaritasunari begiratuten badeutsagu. Eta zerbait esan gura neunke euren gaiñean.

Berba batotzak mundu berezi bat dauko, historia berezi bat. Ain ezagunak doguzan Bilboko autobus bete batera igoten dogunean gure etxera edo narabait joateko. danok dakizue zelango estualdiak artu bear direan kobratzailleari pagau eta leku eroso bat artzeko zutunik baiño ezpada be. Eta danok dakizue lenengo igon dauenak autobusera oso errez artzen dauela ezarlekua eta norbait ausartuten bada berari lekua kentzeko azerikeriaren bat egiten bereala sortuko da burrukea eta seguru egon gaiñerako guztiak ezarrita egoanari emongo deusiela arrazoia, baldin errukia eragiten dauen ezer ezpada-go. Itzak bere nozbait igon dabe izkuntzako autobusera munduan zear, bere inguruko gertaera eta historiaren ikusle eta parte artzaille dan izkuntzako autobusera. Eta ez bakarrik igon, bertan bizi izanik seme alabak bere bertan sortzen dituez,

bertan egiten dabe bizia eta bertan ilten dira nonbait gexotu eta ilteko arrazoiak bat sortuten bajake. Eta alperrik saiaturako gara nortasun andia artu eta sendo bizi dan berba bateri lekua kendu gura badeutsagu eta bere orde sasiko bat imini gura badogu jauntxokeriak eragiñeko amodio personala arrazoi bakarra izanik. Gure burua jauntxo egiñagaitik ez uste izan daukagula berba zaar indartsuari kontra egiteko aña aaltasan. Eta bagendu be zetako sortu bereizten gaituen burruka alperra? Zetako indarrak galdu garaille atera arte? Zetako imini arriskuan autobusa, gidaria bera be burrukearen berotasunean sartu leitekealarik eta autobus osoak bideko arbola baten kontra jo, musturrak ausirik eta egoera negargarri batean gelditurik? Zerren burruka guztiak badakigu zelan asten direan, baiña sekula be ez zelan amaituko askotan. Dudarik eztagoena iñoz mesederik ezabela ekarten, eskarmentua izan ezik. Saiatu gaitzean gure autobusean bakea iminten eta berba bakotxari bear dauen justizia egiten. Aintzat artu daigun autobusean bizi dan berba jente guztia, entzun daiguzan bakotxak emoten dituen arrazoiak eta jauntxo izan bearrean izan gaitzean bear dan moduko guraso, Elexa Ama Santea dan gisan. Bakea iminten badogu, aintzat artu guztien arrazoiak eta bakotxa jurtzia onean jagokon tokian iminten badogu biotz onez ikusiko gaitue eta ao batez autobus osoak izuok zarie gure gidariak! esango deuskue, izuok zarie gure filologoak eta izkuntzalariak! eta autobusak be bidean jarraituko dau betiko.

Esan dogu berba guztiak autobusean eztaukiela jatorri bardiña, ezta ezarleku bardiña be. Batzuk beste batzuk baiño lodiagoak dira, ezarleku zabalagoa daukie, eta ain tokitan igon dabe eda beste toki aretan, elexea izan da zabaldu eta indartu dituen edo merkatariak edo eremu bakotxeko bizimoduak la-gundu deustie, edo askotaz bere leenagotik bizi dira orduko bizimoduaren erakusle eta jarraitzaille. Eta badagoz beste batzuk beste autobus zuzenbide bardiñeko batzuetan nebarrebak eta senideak daukiezanak, eta jakiña, gaur egunean, autobusetan, gura bada erradioak be imini leitekez batetik bestera berba egiteko.

Begirada bat emon deiegen elexearen bidez indarra daukien berba batzuri, adibidetzat iminten doguzanak: pekatu, apostolu, meza, grazia, sakramentu, paradisu kurutze, erlejiño, fede, dotrina, ezkondu, Espiritu Santu, altara, alguztidun, Birjiña, arima eta anima, doe eta doai, santu eta saindu, parkatu eta barkatu, frutu eta fruitu, bedeinkatu eta benedikatu, elexa, eleiza eta eliza, eta beste asko eta asko. Elexeak Euskal-erri osoan artu zituen sustraiak eta orregaitik elexako berbarik

geienak bat dira Euskalerrri osoan fonetikazko aldakuntza txiki batzuk gora beera. Or dozue, bada, batasun-indar andia dauen komunitade bat, gaur egunean be sendo bizi dana eta bizi-koda dana.

Or dozuez errege, erreñu eta erresuma, soldadu, gerra eta gerla, gudu, familia, soldata, pixu, eskribau, estrata, galtzara, denpora, katigu, mueta eta mota, arrazoi eta arrazoin, esate baterako, beste mueta bateko artu-emonetatik sustraia artu dabenak eta gure burua eta izakerea moldatu dabenak, aurreko pentsetako molde asko apurka apurka baztertuerazo arte bizi-moduaren aldakuntzeagaz batera. Eta au, momentu guztietan Europako gora beeretan parte artu dogun seiñale argia da. Eta berba oneik be, asko eta asko bat dira Euskalerrri osoan.

Or dozuez ekarri, ikusi, esan eta erran, emon eta eman, mendi, bide, erri, itxaso, egun, argi, eta millaka geiago. Argi gitxi daukagu jakiteko zelan eta noz artu daben sustraia gure izkuntzan, baiña bat dira Euskalerrri osoan.

Badoguz beste berba batzuk toki edo komunitade txiki bateko oitura eta bizimoduaren adierazle direanak, eta bizi-modu mueta orrek Euskalerrri osoan zabaldu eta indartzeko bidea baleuko berbak be modu berean zabaldu eta indartuko litzakez.

Or dozuez proba, pelota-joko, postura, eta euskal-jokoetan erabilten direanak eta mundu berezia daukienak.

Badagoz beste batzuk Euskalerrri osoan sustraia daukon idea bat adierazten dabenak, baiña eremu batean berba bategaz eta beste eremu batean beste bategaz. Ez dudarik izan iñoz indar batasun-eragille sendo bat sortuten bada euskaldunen bizimoduan euren arteko burrukak izango dabezala berbok bakotxak bere kolore berezia eta ezarleku berezia artu arte, edo bata edo bestea, egoera txarragoan dagoena burrukan, erdi illik edo zelanbait baztertua gelditu arte.

Berba batean esan daigun, izkuntzan bizia daukien berba guztiak gizon arteko artu-emon, izakera, oitura eta aztura mueta bat edo bategaitik daukie. Bestela eleukie izkuntzan bizi-tzarik izango. Bakartadean dagoen persona bateri bein burura irudimen utsez etorritako amets bat izango litzake. Eta zelango eremua eta zabalerea daukien eta euki daben artu-emonok, izakerok, oiturok eta azturok, alango sustraia daukie berbak izkuntzan.

Eta jakiña, Europako kultureari be euskereari begiratuten deutsagun modu berean zuzenduten badeutsaguz begiak an be argi ikusiko dogu badagozala artu-emon, izakera, oitura eta

aztura bertako izkuntza-taldeen gaiñetik dagozanak, eta guk bere areikaz parte artzen dogu. Parte artze ori, gaiñera, gure borondateetik kanpo dago, berezko talde guztien izakera, oitura eta aztura aurrekoengandik artuak dagozan modu berebean.

Gaiñera, gaur egunean Europa bere lokarriak geroago eta geiago sendotu bearrean aurkituten da, gaurko gizona geroago eta gitxiago bizi leitekealako norbere mundu estuan, eta or dogu, esate baterako, aurrera pausu seguruagaz doan merkatu komuna, ondo dakizuen legez.

OITURA TXAR BAT

Gaur eguneko literaturan, eta baita zaarrean batzuetan, sarri ikusten dogu “edo” bat bere esangura jatorrizkoa galdu-erazorik erabilten dana. Sarri ikusiko dozue idazle batzuen lumatik edo sermolari bat baiño geiagoren aotik urteneko “edo” ori onetara: *oben edo pekatua, gaiztokia edo inpernua, autor-tzea edo konfesiñoa*, eta asko geiago. Jatorriz daukon zentzuna argi dago zein dan. Eztau esan gura berba bat edo bestea aukeratu geinkeala gauza bera esateko, ezpada berba baten esangurea edo bestearena izan leitekeala diñoguna. Adibidez: “Donostiara joateko, trena artu zeinke, edo bestela, ondo ez-pajartortzu taxi bat”. “Trenean edo taxian, gura dozun tramankuluan joan zeintekoz”. Baiña argi dago trena eta taxia eztireala bardiñak, biak dira txirrinkadunak, badaukie zelan-bait alkarren antza, baiña eztira bardiñak. Ezta bardin jazoten beste “edo” orregaz. Esaten badogu: “gaiztokia edo inpernua zer da?”, eztogu esan gura gaiztokia eta inpernua gauza diferenteak direanik, ezpada gauza bera esan gura dabela eta *gaiztoki* berbea ikasten dogunean *inpernu* berbea zetan erabili eztaukagula. Guztiok dakizue oitura orren jatorria orretan dagoela, ez bestetan. Ori berba biak burrukan imintea da bat galdu daiten asmoagaz, eta izan be sustrai sakonekoa. Eta ja-kiña, ori ezta batasunera jotea, zerren euskaldun guztiak ori egiñen eztaben eta indarrik bere eztaukagun guztiak ori egin daien, eta bageunko be, zegaitik alperrik galdu gure indarrak eta adoreak olango uskeria batean? Lapurdi aldekoak, nafarrak eta beste alderdi batzuetako euskaldunak jaramonik egingo ete deuskue? Ez ete dira areik bere euskaldunak? Eta Bizkaiian bertan bere ain errez galduko ete ditu sustraiak forma zaarrak. Bizkaiian diñot, denpora asko ezcala liburu argitaratu barri batean ikusi dodalako “edo” ori naikoa aldiz, eta ori dala-ta gogoan daukadalako.

Eta nik eztiñot inpernua gaiztokia eztanik, eztago dudarik inpernuan gatz asko dagoela Elexa Ama Santeak diñoanez, baiña gaiztokia eztago inpernuan bakarrik, mundu onetan be asko dagoz, eta bestela itandu edozeiñeri, batez be hospitaletan gexoak zainduten ibiltan direan mojeri. Berba batean, inpernua gaiztokia da, baiña gaiztoki guztiak ezтира inpernuak, inpernukoa gaiztoki nagusia bada be.

AZKENEKO ITZAK

Eta aipatu dan oiñarria dala-ta nik be esan gura dot nire eretxia. Gero emen Altube jauna ta Euskaltzaindiko jaun guztiak bildurik erabagiko dabe.

Euskal berba eta eratzat artu geinkezanak dira: Usarioa, sustraia eta zabalereagaitik izkuntzan bizia daukienak, datozan tokitik datozala, eta ainbat erabilgarriago dira literaturan, zeinbat eta andiagoa dan euren sustraia eta zabalerea denporan eta eremuan, beti gogoan izanik berbea zuzenduten deutzagun irakurle edo entzulea.

Alan da ba, Bizkaiko jenteari zuzenduten bagatzakoz ezteutsagu Xuberoako itz ezezagunakaz berba egingo. Gogoan izan bear dogu gaur Bizkaian euskera kontuan jentea ezala ikasia. Bere kultura beste bide batetik jatorko eta guk berba egin bear deutzagu, oraingoz, Bizkaiko euskeran sustraia daukien berbakaz eta ezagututen direanakaz.

Europako kulturen bertako izkuntzen gaiñetik bizia daukien kultura ta zivilizaziñozko berbak euskeran onartuak izan leitekez baldin egoera onean badagoz gureganatuak izateko.

Artuten badogu berba bat gure bategaz burrukan dagoena, eztago arrazoirik artzeko. Bear danean bakarrik artu bear dogu.

Au diñot izkuntza arrunterako. Teknika gaietan —euskeraz idatzi be ezta egiten, baiña nozbait idatziko balitz— itz nazio-arteakoak erabiliko litzakez. Ori izkuntza guztietan getetan da. Izan be teknika gaietan espezialistetatik kanpo jente arruntak eztaukaz zetan jakin bear itzak, oso ezagunak eta zabalduak ezpaldin badira arrazoiaren bategaitik.

Orain esan gura dot zegaitik idatzi dodan Bizkaiko euskeraz nire itzaldi au. Olan idatzita nik badakit bizkaitar batek baiña geiagok, euskera kontuan ezikasía danak, baiña ikasia zelanbait kultura gaietan, euskalduna bada ulertuko deustala. Alan da guztiz be nik beste modu baten egin neikean. Baiña beste alderdi batetik begiratu ezkerero, batasunari bape kalterik ezteutso egiten, gipuzkoar, lapurtar eta beste alderdietako jente ikasiak entzun edo irakurriagaitik, zerren-eta Bizkaiko

euskerea entzunik euskerearen beste mueta bat ezagutuko daben eta euskerearen espiritu osoa bereganatuko daben obeto, eta orrek ezteutso kalterik bape egingo batasunari, ez iñori. Batasunak, gaiñera, euskal-biziaren indarretik etorri bear dau eta ez aurretik esanik euskalki au edo bestea onartu bear dogula. Euskalki bat besteak baiño geiago finkatuten bada izan daitela berez, indar egiazkoaren bidez aurrera urten dauelako. Orainarte, oso aspalditik izan dira euskalki literarioak Euskalerrian, bat baiño geiago izan be. Eta gitxi gora bera batasun bidean ebiltzan forma bardiñak gauza guztietan ez izanagaitik, zerren-eta alkarren barri baekien. Nik esango neunke gaiñera, gaur baiño geiago ekiela alkarren barri.

Etorriko balitz iñoz euskalkiak nastuteko berezko indar eragille andi bat orduan sortuko litzakez problemak eta erabagiko, askotan berez. Indar ori orainarte zelanbait egon da neurri txikian. Esate baterako, beti izan dau indar geiago Gipuzkoako literaturak, eta Lapurdikoak geiago oraindiño. Eta len be Gipuzkoako eta Lapurdiko autoreen artean artu emon estuak egozan eta gauza batzuetan geroago ta batuago egozan. Eta ain zuzen be Duvoisin-ek verboan *dio* ta olango formak erabilten ditu, Gipuzkoako erara. Beraz, alegiñak egin bear doguz espirituko batasun sendo eta sakon bat billatuten, zeaztasun eta diferentzia berezkoeri kasu geiegi egin barik oraingoz eta berak eragingo ditu apurka apurka gaiñerako guztiak igarri barik.

A. Irigoyen.

Erquiaga-k itz egiten du eta dio euskal idazleak euskera ondo ikasi bear dutela, artez zeatz eta sakon. Beste izkuntzetan orrela gertatzen da. Itz jatorrak diranean eta batez ere bizi bizirik daudenean oriek erabili bear dira. Beraz Domingo Agirre era bateko euskal idazlea eta euskalduna naiago bear genduke izan Barrutia-rena baiño, atzo ikusi zan bezela. Dio, gaiñera, oraingo idazleak egokiago idazten dutela. Domingo Agirre-k euskeraz ederki zekiala erakutsi zigun. Barrutia-k erdera ere bazekiala. Eguzkitza ere aipatzen du. Dio nola Azkue-rekin ere aztuak bizi geran. Egin zitzaion gorazarrea eta orain urte bi esan zan nola Diputazioari eskatu bear zitzaion katedra bat jarri zezan. Dio eztakiala eskatu dan, baiña bein ondo entzuten ezpaldin bada herriz ots egin bear dala.

Maritxu Barriola-k diotsa Irigoyen-i autobusak izaten dituztela plaza mugatuak, eta ark erantzuten dio Bilbokoetan ezetz,

beti puntatik puntara beterik joaten dirala eta lendabizikoak artzen dutela ezarlekua eta besteak ez, zutik joan bear dutela.

Batzuk itz egiten dute erdi batera.

Irigoyen-ek aipatzen du ere Altube-k dion partizio semantikoa itzetan, bakoitzak bere tokia izan bear duela eta alkarrekin burrukan eztitugula jarri bear al baldin bada.

San Martin-ek dio nola Irigoyen-ek aipatu dituen problema orietan muga bat jartzen duen neurriak artuaz garbikeriarik egon eztedin. Eta mordollo tankera orri ere bere neurriak jarri bearrean gaudela. Badira itz jatorrak euskal errietan daudenak eta sarri aien orde erderatik sartu ditugun berriak erabiltzen ditugu. Esate baterako **kaballo** itza. Ta orain mutikoak Eibarren ezute euskerarik kalean egiten. Aiek egiten duten euskerak zenbait itzetan bide ontatik jotzen du, eta muga bat jarriko ezpagendu elduko gera aiek egiten duten erdera-euskerara. Orregatik malla bat derrigor jarri bear degu. Batez ere indarra emanik itz jatorrenai, ikusi gabe nondik datozen, non duten jatorria. Beste izkuntzak ere ezute begiratzan itzak nondik datozen. Izan ere izkuntza alkarrekin ulertzeko mintzabide bat besterik ezuala gogoan izan bear degu.

Jose Luis Alvarez: San Martiñek dionarekin konforme nago. Nik uste det gauzak arrotu egiten ditugula beste aldetik artuko diralakoa. Esaterako Aita Zugasti-k uste du Irigoyen mordollozaleen alde dagoela eta nik ezdet uste. Ala ere nik uste det mugak jarri bear zaizkiela dana. **Kaballo** itza esate baterako lokalismo bat da eta lokalismo berria.

Irigoyen: Bizkaiko autore zarrak **zaldi** idatzi dute eta badirudi or literaturak eutsi egin bear diola al badu. Baiña zabalduko baltiz indartsu Euskalerrri osoan **kaballo** itza, merkatuan arraza mota batek duen famagatik edo beste modu batez, titulu aundia artuko luke bere alde, geiago oraindik beste itzarekin partizio semantikoa egingo balu. Baiña ori benetako indar sozialaren bidez eta gure borondatek kanpo gertatu oi da, bear izanak eraginda.

Mitxelena: Emen aztuta daukagu Euskalerrri guztian ezuala **zaldi** esaten. Euskaldun erdiak ia **zamari** deitzen diote orri. Ori ere aztuta daukagu.

Norbaitek: **Zaldi** ta **zamari**, biak.

Mitxelena: **Zaldi** ta **zamari** biak ez. Leku askotan **zamari** bakarrik. **Zaldi** ezute esaten. Beraz eztezagun uste izan euskaldun guztiak **zaldi** deitzen diotela.

Irigoyen: Nik, Bizkaiko euskeraz idazten dedanean ere **zaldi** idazten det. Gaiñera emen Bizkaian **kaballo** eguneroko izketan esaten dutenak **zaldi** itza ere ezagutzen dute.

Beraz, Bizkaian beintzat, nik eztakit beste toki batzuetan nola dagoen, bertakoak esango digute, Bizkaian beintzat burrukan daude itzok. Eta burruka erabaki badezakegu zarraren alde zaldi aterako da aurrera.

Oleaga: Bizkaian oitura andia da baso-zaldiari **zaldia esatea**. Baiña kalekoari, burdieten-eta dabizenari, orreiri **kaballoa** esaten deusie.

Altube: Atzo esan gendun bezela emen ezin genitzake jarri oiñarriak baizik, eta oiñarrietatik kanpora gabilta beti. Oiek danok eztira oiñarriak. Itz bat onela esaten dala?, bestela?

Itz jatorrak, zar zarrak, gurasoetatik ditugunak, berez orrexe-gatik bakarrik ditu bere tituluak. Titulua du zarra dalako, antziñakoa dalako, bere pixua du eta kontuan euki bear da. Erderatikoa izan eta erri guztiak darabillen itza baldin bada, sinpatia gutxi izango diogu, baiña ark ere bere pixua du. Orain jatortasunari eta zabalkunde oneri nolako neurritan begiratu bear zaion, ori gauza gaitza da eta ezinenezake batzar baten erabaki. Oiek Euskaltzaindiak eta gramatikariak, ortan bakarrik ari diranak, zerbait esan dezakete eta geroko utzi. Orregatik diot Euskaltzaindiak eman dezaiola itz zarrai bere pixua, baiña zabalkundeari ere begiratu dezaiola, erderatikoa baldin bada ere. Askotan itz bik gauza berbera esan nai dute, baiña geienetan itz zarrak gauza bat esan nai du eta besteak bañu aldakuntza zerbait. Ori ere estudiantu bearra da, partizio semantikoa. Oiek danok teknika gauzak dira eta ortan sartu bear dutenak asko ikasi bear dute, izkuntzetan zer egin dan, zer egin dan eta oker atera zaien, balio izan duen, gauza guzti oiek teknikuen gauzak dira. Eta nik uste det teknika Euskaltzaindiari utzi bear zaiola. Amabi lagunen artean-edo egin litezke teknikaz gauzak, baiña lagun askoren artean ezin liteke. Beraz, itz zarrai, zarrak diralako ta jatorrak diralako bere pixua eman beti. Asko zabalduta dauden gauzai ere Euskaltzaindiak eman dezaiola bere pixua. Oiñarri biok nik uste det danak ontzat emango dituzutela ¿ezta ala? ¿Danok eztituzute ontzat ematen?

—Bai jauna, bai.

Altube: Bada orduan bukatu dezagun.

M. Mugica-k dio gure erriak badakiala itz berriak asmatzen, ezta laleua, gaia ematen baldin bazaio ortarako. Arrobi ederrak daude gure euskeran. Baiña atera egin bear dira arriak ortik eta andik eta erriaren eskuetan ipifi. Sarritan ikusi omen da material txarrakin ere itz ederrak atera dituala. Batzuetan parregariak. Nork eztu ezagutzen **doministiku** eta **auskalo** ere. Baiña orain duen material txarrakin euskera bere eskuetan lagatzea eztu uste egoki izango litzakeanik. Errezillen esaten dan esakera eder

bat esaten du, ala ere, material txarrakin egiña: **andari-fandango ibili**. Eztu uste itz ori galduko danik. Beraz bear da erriaren eskuetan gaia jarri eta izkuntza ederra egingo du.

Mitxelena: Nik gauza bat esan nai nuke. Alegia emen nik askotan ikusten dut erraioakin borrokan ari gerala. Esate baterako len jaun batek esan du, oso ongi esan ere, idazleak eztiotela gauza askotan erriari segitu bear, baizik bestera. Uste dut ortan asko ta asko konforme gaudela. Eta beste gauza askotan ere bai. Esate baterako, ni ez nijoa Domingo Agirre-ren kontra, eztaikit besterik joango den, baiña ni ez nijoa. Baiña Domingo Agirre-ren kontra ez joateak ezta esan nai Barrutia-ren kontra joan bear du-danik. Nik uste dut Barrutiarena irakurri duena, eta nik nire kaltean irakurri bear izan nuen, nai ta ez aitortu bear duela oso ondo egiña dagoela eta euskal-teatroan oso gauza gutxi ditugula aren antzekoak.

Erquiaga: Asmoz bai.

Mitxelena: Asmoz eta egitez. Eztago ikusi besterik. Jakiña, or ezin diteke ezer egiztatu, or erakutsi besterik ezin diteke egin. Baiña nik esaten diot edertasuna ikusteko begiak dituenari irakur dezala berriz ere. Eta bi edo iru erderakada dituelako eztedilla geiegi aserra. Nik ori esango nioke edozeini. Orain beste kontua: emen gauza oso erreza omen da zein dan garbia eta zein ezta jakitea. Atso entzun nion San Martifi ta oso ondo esana gaiñera. Askok garbia deitzen dutena zikiña deitu bear litzakeala eta bestera. Esate baterako, nik Zugasti jaunari galdera bat egin nai nioke. Orain dala gutxi agertu dan liburu batean, Santuen bizitzak, onelaxe agertzen da: **Martin donea, Paulo donea**. Ori jatorra al da, garbia al da?

Zugasti: **Donea** euskal-itza al da?

Mitxelena: Ori galdetzen dut nik. Zer derizkiozu?

Zugasti: Latifietik datorrela, ezta?

Mitxelena: Nik ezta esaten nondik datorren. Ortarako Corominas-i edo beste bati galdetuko nioke. Nik euskaldun bati galdetzen diot euskal-itza den, eta ez nondik datorren.

Zugasti: Euskal-itza ez da baiña nik pozik ikusten det.

Mitxelena: Bada ori da euskaldun guztiak izan duten usarioaren kontra joatea, eta orain, gaur oraindik, euskaldun askok duten oituraren kontra joatea. Ori beti esan da **Jaun done Martin** eta oraindik euskaldun askok orrela esaten dute. Zergatik guk berritu bear dugu lengo oituraren kontra joanez? Garbia al da ori? Oraindik lapurtarrak **Jon done Martin** esango dizute eta Xuberotarrak ere bai, eta zergatik eztago guk beste orrenbeste egiten eta zergatik jarri bear dugu berrikeri bat or?

Zugasti: Nik egiten det batzuetan **santu** erabili era besteetan **done**.

Mitxelena: **Done** titulu bezala diojanean, erderazko «San Pablo» edo «San Martin» ori euskaldunak —Gipuzkoan bertan ere bai, Isasti-k bai baitakarzki— esaten zuten **Jaun done orrelako**. Ta oitura ori segi genezake nire ustez. Orixe-k orrela erabiltzen du askotan beintzat, besteetan **doatsua** jartzen du. Ori nola beste gauza den edozein modutara jarri diteke. Baiña **done** era orretara ezta beñiere euskeraz erabili azken urte auk arte. **Doatsu** bai. Orixe oitura orren aldekoa izan da beti, baiña jente askok eztio Orixe-ri ortan batere kasurik egiten. Nik uste det ortan eta gainerakoetan kasu egiten diogula bati edo besteari komeni zaigunean eta gainerakoetan ez.

Norbaitek: **Done** itzak esan nai du...

Mitxelena: **Done** itzak eztu ezer esan nai ezpaita euskeraz sekula **done** itzik izan azkenean norbaitek asmatu zuen arte.

Norbaitek: **Donibane**.

Mitxelena: Baiña izenetan.

Erquiaga: **donga** bizi bizi dago.

Mitxelena: Bai, gaiztoa. **Donga** eta **dontsua** aspaldidanik ikusia dagoen bezela **doe-gabea** eta **doe-tsua** esan nai du «sin don» «con don».

Aita Antonio Zabalarri ematen zaio itza:

BERTSOLARIAK ETA EUROPAKO

LENENGO GERRATEA (1914)

J1196-

(Gure erriaren literaturaren erakusbide)

Europak amaika bider erakutsi du sutan azkar asten dan sasia dala. Milla bederatzireun ta amalaugarrenean sutan asizanean, bertsolariak etzuten gerrate ura bertsoarako gai txarra izan. Ez ditut, noski, jasoak izango orduko gai ontako bertso guztiak, bañan jaso ditugunak ere emango digute gaurko itzaldirako naiko izbide.

Etxea sutan duanaren biotzean badakigu zer izaten dan: naigabe garratza. Obeto erakusten du nork bere biotza auzoko etxea sutan ari danean. Gañera, egia esan, alde artako bertso-rikan ez det oraindik nai añean bildu. Orregatik ez det Bida-soaz aruntz aldeko bertso-rik aitatuko. Alde ontako bertsoekin izango degu naiko gai.

Idazle ta olerkariak omen dira nork bere erriaren biotza ondoen azaltzen dutenak. Ori egia bada, are egiago izango da bertsolariak dirala gure erriaren biotzaren ispillu. Orregatik ez det nere kolkotik itz askorik egingo. Zerok entzungo dezute bertsolariak diotena.

TXIRRITA TA I. R. T.

Beren buruak Frantzi edo Alemaniaren alde sartzen duten bertsolariak gutxiago dira iñoren alde sartzen ez dutenak baño. Bat edo bestearen aldekoak aitatuko ditugu lendabizi. Ta danen aurren Txirrita.

Getarian artu nuan lenengo aldiz Txirritak gerrari ipiñitako bertsoen berri. Baserriko etxe-koandre batek bi bertso t'erdi kantatu zizkidan. Urrena, berriz, Igeldon, Don Fabian Loidi apaizak beste bi bertso kantatu. Orion bere gaztetan ikasi omen zitun, bañan bi besterik ezin gogoratu. Igazko udaran Erreterian eskuratu nuan papera bera, bañan paperak puska bat falta. Osorik arkitu nuan Naparroako Urdazubin arkitutako eskuz idazki batean. Aurtengo udaran berriz Berriatuan papera osterera ere azaldu, ta au osorik. Erreteriko papera Pasayan argitaratua dago, Berriatuko berriz Eibarren.

Berrogei urte igaro ta gero bertso oyen aztarnak ainbeste tokietara zabalduak arkitzen baditugu, pentsa bearko degu ortik nolako bolara izango zuten garai artan euskaldunen tartean.

Bertsoak gerratea bukatzerakoan jarrita daude. Guztiz Frantzi aldekoa azaltzen zaigu Txirrita. Berak ere frantzes balitz bezela itz egiten digu. Eten gabe gu ta gu ari zaigu bertso guzietan.

Orra lenengo ta zortzigarren go bertsoa (1):

Zori gaiztoan fundatutako
Alemaniyako gerra,
aixia nai zuten esku-
peratu

(1) Emen aitatuta bertso batzuek magnetofonoz kantatu egin ziran. Ortarako bear zan lana Jesusen Lagundiko Inazio Larrañaga ta Vicente Zavala'k egin zuten. Milla esker.

gure erreino ederra,
 oraindik ere bada Frantziyan
 dirua eta indarra,
 len zan bezela ipiñitzeko
 izango degu biarra.

Aleman batek neri esana,
 biyok geudela kafian:
 Kaiser agintzen ikusiko da
 laister Parisko kortian;
 zepelinakin aidetik eta
 submarinuak urpian,
 disgusto asko eman digute
 jun daneko lau urtian.

Orren Frantzi zale purrukatua Txirrita izatea nundik izan ditekean, ezin, oraingoz beintzat, antzeman. Badakigu Frantziyan izandu zana, ez ordea zenbat denboraz, ez eta nolako bizi-moduaz. Gero onuntzean bota oriekin etorri omen zan "Rotxildarrekin esposatzeko markesa" berak bertso batean dion bezela. Dana dala, Txirritaren bertsoen liburua ateratzen degunerako, sayatuko gera zeatz ontan ere argi egitera.

Bañan Txirritaren kontra azaldu zan aleman zale bat. Paperak onela dio: **BERTSO BERRIYAK I. R. T'EK JARRIYAK**. Ezin degu sumatu nor izan ditekean egillea.

Lendabiziko bertsoetik aditzera ematen du Txirritaren kontra datorrena:

Bertso berriyen errespuestak
 bertatik nai ditut kanta,
 jendia ondo entera dedin
 egiyak garbi esanta...

Bata bestearen parean jarriko ditugu ayen zenbait bertso, alkarren eztabida obeto ageri dedin:

Txirritaren bigarrena:

Beljikatikan galdetu zuten
 lendabiziko pasua,
 jakiñik nola zegon Parisa
 andik bide erosua,
 aitatik ere artuak dira
 uste etzan erasua,
 porrokatu ta puskatu zuten
 naziyo txiki gaxua.

I. R. T.'ren bigarrena :

Diyozutenez Belgika ori
 izanik orren txikiya,
 aundiyaguari onez onian
 zertan ez utzi tokiya?
 gañera berak tiroka ekin,
 erantzuera propiya.
 istoriyetan azalduko da
 galtza oyen aroakiya.

Txirritaren irugarrena :

Ogei ta amar milla milloiko
 asi zitzaigun eskaka,
 otso gaizto bat zirudiyela
 artaldiari oskaka,
 General Foch'ek bialdua da
 Holanda aldera eskapa,
 orain lau urte ainbat erronka
 garai onetan ez dauka.

I. R. T.'ren irugarrena :

Ogei ta amar milla milloiko
 omen zituzten eskatu,
 frantzesak esan omen ziyoten
 etzutela nai prestatu,
 General Foch'ek ezpatarekin
 Kaiser omen du sustatu,
 jartzen dituzten gezurrarekin
 batek biar du naskatu.

Txirritaren bostkarrena :

Beren joera Paris aldera
 egin ziguten aurrena,
 ango esiyak artu zituzten
 Berdun'a berriz urrena,
 sei illabete sutan pasa ta
 etziran sartu barrena,
 ez da andikan gustora juana
 Kaiser'en seme zarrena.

I. R. T.'ren bederatzigarrena :

Frantzes oriek pentsatu zuten
 Berlin'eraño joatia,
 Alemaniko fronteran laster

jarri ziyoten topia,
neri gizon batek esan didanez
larri ibilliyak tia,
Burdeos'era Paris'tik azkar
eraman zuten kortia.

General Foch da Txirritak geiena goratzen duan gizona.
Orra bere laugarrengo bertsoa :

Amorratuak ziruditela
etorri ziran Frantziā,
orain esaten errezago da
orduko gure trantzia,
General Foch'ek eman diyote
uste etzuten partxia,
mereziko du diamantezko
estatua bat jartzia.

Txirritaren erronkak beratzeko bi arrazoibide sumatzen
ditu I. R. T.'ek. Bata, ez dutela Alemania galdu etsayen armak,
baizik barrengo naspillak. Bestea, frantzesak eta bere lagun
danak pikutara bialduak izango zirala Amerikatik laguntza
etorri ezean, ta orregatik ez dutela zergatik burua arrotu.

Rompe cabezas jarko dizutet
nai dezutenak pentsatu :
zeñek soñua jo duen eta
zein nola diran dantzatu ;
Prusianuan ejerzitua
ez dute arman bentzutu,
Alemaniko sozialistak
diruz dituzte gaintzutu.

Balientien itxura egiten
orain zertako dabilta?
ez al dakite noiz artu zuten
lendabiziko paliza?
ruso, belga ta franko inglesak
baizik izan ez balitza,
oyengatikan bi urte ontan
sartuak ziran Parisa.

Txirritak goratzen ditu amerikanoak ere. Orra nola dion
bederatzigarren bertsoan :

Zepelin zarrak bonbaz betiak
goiko oroyan tartian,
millaka minak itxasoan da

submarinoak urpian,
 oyek sumatzen ibilli dira
 herrogei ta lau urtian,
 Kaiser Paris'en ez da sartuko
 Wilson bizi dan artian.

I. R. T., berriz, ez da amerikanuekin geyegi fiatzen. Orra nola dion amargarrenean :

Imposible da, frantzesak ez da
 burutik oso sanua,
 yankia bere alde artua
 etorko zayo damua,
 legorrian da itxasuetan
 botia dauka amua,
 Burdeos'tikan Hendaya'ra arte
 laister amerikanua.

JOSE GARMENDIA

Jose Garmendiak jarritakoak Altzan arkitu nituan. Pape-rak ez dakar iñoren izenik, bañan Txirritaren illobenean eman zidaten egillearen izenik: Jose Garmendia, Arrues baserrian jayoa.

Gerra zale guzien kontra dira lendabiziko bertsoak. Gero ere aitatuko ditugu bertso auek ta obeko degu gañontzirako bertsoaz mintzatzea.

Zazpigarrenetik amabigarreneraño Beljikaz itz egiten du. Ez du ontzat artzen Alemaniak Beljikakin egindako lana. Orra amargarrenak nola dion :

Lieja ta Amberes,
 Brabante ta Namur,
 oyek jo zuten lur,
 lengo oñian jartzen
 ez da oso samur;
 emen egiten zayo
 gaiztuari agur,
 ona kastigatzeko
 iñor ez da beldur,
 askoren Jaungoikoa
 alemana da gaur.

Urrengo bertsoetan Frantzi ta Alemaniaren arteko burru-kak aitatzten ditu. Emen ere ez Alemaniaren alde. Orra ama-bostgarrena :

Adelantu oyekin
orrenbeste lagun,
esaten zan ordun,
ura detenitzeko
horajia nork dun?
jendia berriketan
etzan gutxi jardun,
Martxuaren seirako
kendu bayetz Berdun,
oraindik ez da sartu
ez dakigu zer dun.

Urrena berriz Inglaterraren txanda. Gogor xamar era-
sotzen die inglesengatik gaizki esaka ari ziranai. Orra eme-
retzigarrena :

Neronek aditu det
gizon askokgandik :
ingelesak lan dik,
mokadurik onena
alemanak jan dik ;
milla metro batzuek
gora juan andik,
Londres'en bota arren
bomba zepelindik,
ez dute irabazi
gerr'ori oraindik.

Urrengo bertsoetan —ogei ta bi dira guzira— naspil artan
sartu ziran gañerako nazioak aitatzen ditu, ta azkenengoetan
ainbeste gizon iltzeaz artzen duan miña azaltzen du.

Bertso auek jarri zituanean, Jose Garmendia onek etzuan
asko pentsatuko bera ere soldado gaixo aien gisa il bear zua-
nik. Donostira etortzen omen zan lanera, ta republikako istillu
aietako baten langille ezkertar batek aiztoa sartu omen zion
bizkarretik. Kolpe artatik il omen zan.

ENBEITA

Enbeitak ere badu bertso sail bat Beljikaren alde. Or nun-
bait aldizkari batean argitaratua egongo da. Nik ezagutzen
det Soraluzen eskuz idazki batean arkitu nuan modura.
Bertso guztiak ote dauden edo ez, ta itz aldaketarik izan du-
ten, orra nik ez dakidan gauza. Alare ez det utziko bertsoen
bat aitatu gabe. Orra bigarrena :

Ai ene, ai, Beljika, Beljika,
otsuak dauzu aginka
zeure zeuria zan artaldeko
ardi ederrak aneika
ondatu dautsuz, txabola aurreko
esi guziyak autsita.

ODOL IXURTZEAZ NAIGABEA

Ontaz aurrera aitaturko ditugun bertsolariak ez dute beren burua iñoren alde sartzen, len esan degun bezela. Auzi ortan nastu gabe, gerra onek eman zien naiko izbide.

Gizonak pillaka iltzeaz artzen duten naigabea da geiena darabilkitena. Esate baterako, sentimentu ori zugaitzaren enborra da, ta gañerako sentimentu danak adar ontatik erne diran adar, txortan ta ostroak.

Banaka aitaturko ditut bertsolari danak, naigabe ori nola agertzen duten aditzera emanaz. Gañontzirako asmoai onen ondoren elduko zaie beren txanda.

JUAN JOSE SARASOLA, «LEXO»

Bera da gerra oni bertsorik geiena atera ziona. Bi alditan atera zion: Bata naspilla asi ta denbora asko gabe; bestearen urtea berak esaten digu lenengo bertsoan:

Iya emeretzireun
da amasei urte
ez dira aparte...

Juan Jose Sarasola au Donostiko Antiguako kalegarbitzalea izandu zan. Ez-izenez "Lexo" esaten zioten Lezoko baserri batean jayoa zalako.

Lendabizi atera zuan paperak ogei ta bi bertso ditu. Oye-tatik lenengoa oso ederra da. Orra nola dion:

Emeretzireun urte pasa ta
gañera amalaubian,
turmoi nastua formatu da ta
izarrak triste gaubian,
egunez goibel kolore txarra
eguzkiyaren parian,
malkua eta odol putzua
nork daki zenbat bidian,
kanpuan dagon naigabe ori
kutsaturko da gurian.

Ontan ere ezagun du "odol putzuaz" sentitzen duan samina. Bañan ikusi dezagun samintasun ori bere gañerako bertsoetan. Orra bigarreanean zer dion:

...orain ainbeste odol ixurtzen
bada denbora luzian,
anima salbo jarriko gera
pizti gaixtuen klasian.

Bostgarreanean:

...baporiakin urperatua
zenbat ingles ta aleman,
difuntu oyen garbitasuna
guk ez dakigu nola eman.

Amaikagarrena:

Batallarako balientiak
nai lituzteke aukeran,
eritzen diran gizarajuak
urrikaltzeko tankeran,
trena betia daramazkite
bakoitza beren pronteran,
Jainkuak daki bidian illa
zenbat izango ote dan,
zeñek berenaz pentsa dezagun
mesede edo kalte dan.

Ederra azken bertsoa. Lenengo bertsoaren tankeran egiña dago.

Turmoi nastuko denboralia,
jarririk ipar goxua,
izar ederrak tris tris egiñez
egon liteke jasua;
Bati berenik bear diyogu
satisfaziyo osua,
pake santuan jarri gaitzazu
Aita amoriyosua,
legor gañian ez genduke nai
odolezko itxasua.

Nere iritzian munduko edozein antologian agertzeko modukoa da bertso onen bukaera:

...legor gañian ez genduke nai
odolezko itxasua.

Bigarren aldiz jarri zituan bertsoetan ere badago gizon illagatik samintasun pranko. Orra seigarren ta amargarrenaren bukaera:

...kulpa gabe askori
kentzeko biziya
enredatu dalako
Europa guziya.

...errespeto obero
nai genduke iza,
matantzan ari gabe
salbajien gisa.

Amazazpigarrena nere iritzian onena:

Aurak ogi eskian
amaika zokotan
negarrezko kantan,
bere aitonaren da
amonaren kontran,
ama semerik gabe
orrelako plantan,
emazte triste asko
senarraren faltan,
enbaliyua franko
bizi diranetan.

Len esan deguna, Juan Jose Sarasola au izango da gerrari bertsozik geiena atera ziona. Bañan ez det uste bestela ere izango danik Lexo onek ainbat bertso jarri zuan bertso laririk. Naiko lan beintzat. Gero ta lodiago jartzen ari zaigu bere bertso paper pilla. Oraindaño berenak bildu ditugunak ez dute millakoa osatzeko asko falta.

Ez da urte asko il zana. Bere alabak esan zidanez etzeukan idazteko bate erreztasunik, ta bere bi alabaz baliatzen omen zan lan orretarako. Ta orduan beraiek idatzi ta moldiztegitira eramán gabeko paper batzuk eskuratu zizkidan. Bede aitaren bizitzaren berri asko eman zidan. Lexo onen liburua antolatzen degunerako utzi egin bearko ditugu.

Bañan bere euskeraren aldeko lanaz ikasbide ona eman zigun kale garbitzalle onek. Bere bertso liburua ateratzean, bera izango da, nik dakidanez beintzat, mundu guziko kale garbitzallietan liburu egille bakarra.

A. JARRIYAK

“Bertso Berriyak A. Jarriyak”, onelaxe dio igazko udaran Errenterian arkitu nuan gai ontako bertso paper batek. Ez dakigu egillearen beste berririk. Onek ere ixuritako odolak ematen dion miña du sentimenturik ageriena.

Orra nola dion bosgarrenean :

...gizon illak daudela
bidiak betian,
gure anayak dira
erruki gaitian.

Bosgarrenean :

Mediko batengandik
ala det aditu,
odolezko errekek
dutela korritu...

Seigarrena osorik :

Zenbait amaren seme
utzi du biziya,
famili askorentzat
au da desgraziya,
erregutu dezagun
al degun guziya,
Jaunak aplaka beza
bere justiziya.

Zazpigarrenak Ama Birjiñarentzako erregu batekin bukatzen du :

Aurtxuko inozentziak
gurazorik gabe,
miseri askorekin
gelditu dirade,
biyotza partitzen da
oroitzian ere,
Birjiña Lurdeskua
egin zaitetz jabe.

Oso asmo ederra du zortzigarrenak :

Gure Jesukristoren
odolak kostiak
nola aleman eta

orobat bestiak,
pena ematen digu
orla ikustiak,
gauza onik ez dakar
munduko nastiak.

Amaikagarren bertsoan Guadalupeko Amari erregutzen dio ta Jaizkibel-peko erriren bateko izango da, dudarik gabe, egillea.

PEDRO TOLOSA

Aurtengo udaran Aita Riezuk eskuratu zidan Aita Donosti zanak bilduta zeukan bertso paper sorta bat. Ayetatik paper bat gerrate onen gañean, ta aren egillea orduraño ez ezaguna zitzaidan bat: Pedro Tolosa.

Bertsolari onek ez du ildako gizonengatik naigabeaz beste sentimenturik adierazten.

Orra lenengoaren ta bigarrenengoaren bukaera :

...beste bi urtez segitzen badu
gerra txar onek aurrera,
arren balentzat ainbeste gizon
mundu onetan ote da?

...berak ez dute bentaja aundirik
auzokuarentzat kalte,
gelditu asmorik apenas dute
azken gizona il arte.

Laugarrena :

Martiriyoa guretzat dator
egunetik egunera,
allegatutzen utzi nai ezik
Jesukristoren legera,
gizonak sano etxetik artu,
balakin il da lurpera,
asko kosteak bagiñan ere
franko merkatzen ai gera.

Nik beintzat ez dakit iñork adierazi izan dunik gerraren mamia bertso onek baño itz gutxiagoetan ta zorrotzagoetan :

...gizonak sano etxetik artu,
balakin il da lurpera.

Seigarrenean diona :

...mundu onetan egin azi du
gizon bakantza ederra,
zenbait famili ondatu duen
au zori gaiztoko gerra.

Garratza da zazpigarrenaren bukaera :

...modu onetan biziya uztekoz
jayo ez bagiñan obe.

Bederatzigarrena osorik emango degu :

Orra lau urte gerran irago
eta bosgarrena aurki,
bitarte ontan zeinbat diraden
illak Jaungoikuak daki,
projimoaren odolik oyeke
apenas dute erruki,
jendia asko bazegon ere
bakandu dute ederki.

Amabigarrenaren bukaerak antza piska bat badu Jesukris-
tok fede gabekoengatik esan zuanarekin :

...ardi bakarrai nola otsua,
gallendua da etsaya,
artalde dana ondatu gabe
zuzen gaitzazu, Artzaya.

JUAN ETA PELLO ZABALETA

Errenteriko bi anaiak ziran. Bizi da oraindik Pello. Bein baño geiagotan jardun izan naiz berriketan Pellorekin eta ez nere kaltean. Oraindik ez dio bertsoarako grifari utzi. Joan daneko illean bertan bialdu zidan bertso sail bat berak atera berria. Izenburua dute "Bizi modu garratza", ta gaurko munduaren tankeraz egi eder pranko esaten dio entzun nai duanari.

Juan, bere anaia, il zan. Orra zer esan zidan bere alargu-
nak itz egitera joan nintzaionean eta nere asmoa adierazi nio-
nean: "Jesus! Amaika aldiz esaten zun gure gizonak: Ez die-
zute orain bertsoai kaso aundirik egiten, bañan egunen baten
ibilliko zerate bertsoen atzetik. Ez gaitu orain ikusten".

Bi anaien bertsoekin liburu bat osatuko degulakoan nago.
Ikusi dezagun orain odol ixuriaren samiña nola adierazten
duten. Orra irugarren bertsoan :

Etsai gaiztuak parte artuta
dabiltzalako mediyo,
Europa triste ontan ixurtzen
da zenbat odol irriyo...

Zortzigarrena :

Mundu guziya arriturikan
dago begira jarriya,
ikusirikan odol ixurtze
aundi ta negargarriya,
zenbat guraso triste ta semek
utzi du bere biziya,
pozgarriya etzan izango ayen
azken orduko antziya,
gerra gauz onik ez dakarrela
artu dezagun etsiya.

Bederatzigarrena :

Iru urte ta lau illabete
pasiak gerr'ori asirik,
makiñatxo bat il da, gaur egon
biar zutenak bizirik,
santa sekulan ez da izandu
onlako odol ixurtzerik,
penaren penan indarrarekin
biyotza erdibiturik,
pakian billa guazen guztiyak
gerra alde bat utzirik.

Azken bertsoa ere ezin ekarri gabe utzi :

Egunen batez Josafat'eko
zelayan Juez justuak
onak beretzat artuko ditu
Luziferrentzat gaiztuak,
erruki zaizkit gerra ortan kulpa
gabe iltzen diran gaxuak,
ortaz erregu arren Jesusi
zabaldurikan besuak,
oroipengarri para dituzte
Juan eta Pellok bertsuak.

FERMIN IMAZ

Fermin Imaz lagun aundia izandu zan Txirritarekin bolara batean. Alkarrekin para zuten "Kantabriako itxas gizonai oroipen bat" deritzaion bertso papera, milla bederatzireun eta amabigarren urtean itxasoan gertatu zan naigabe negargarriaren gañean. Errenterian beintzat bertsolari biak aritu omen ziran bertso oiek kantatzen ta saltzen.

Bañan beren adiskidetasuna etzan betikoa izan. Asarretu ziran alkarrekin ta alkarri jarri zioten bertso gogor zital pranko.

Fermin Imaz'ek Europako gerrari atera zizkion bertsoak iru argitaratze izan dituzte, nik jaso dedanez beintzat. Lau urtean iru aldiz ateratzea marka polita dala derizkiot. Ixuritako odolak ematen dio oni ere naiko min. Orra lenengo bertsoaren azkena:

...mundu guziyan gerra kontua
besterik ez da aditzen,
zenbat aur gaixo aitarik gabe
ote dirade gelditzen.

Bigarrena :

Aur koitaduak ez bakarrikan
gañera ainbeste ama,
pauso bakoitzan gogoratuaz
beren senarrarengana,
laguntza nai ta laguntzarik ez
gaxuak daukaten lana,
sinistatzen det gauz ori oso
tristia izango dana,
oitzaz erruki liteke bate
sentimenturik duana.

Irugarrena :

Negarrez eta desditzan dabil
Europako partia,
ondo goguan izango dana
ori asi zan urtia,
ondarra baño ugariyago
bada jendia botia,
berak zanpantzen duten lurra're
illez odolez betia,
jakin nai nuke nola izan dan
askoren errematia.

Seigarrenaren puska bat :

...orain artian bezela aurrera
 biar badute segitu,
 naziyo oyeri gertako zaye
 jenderik gabe gelditu...

JOSE GARMENDIA

Komeni zaigu Jose Garmendia gizarajoa atzera ere aita-
 tzea. Onek ere poliki erakusten du darabilkigun naigabe au.
 Orra bere laugarren bertsoa :

Gerra komeni bazan
 orra etorri da,
 gogor ari dira,
 jendia bakandutzen
 lautatikan bira,
 zer dan ez dakitela
 dadukaten ira,
 ainbeste milloi gizon
 alkarri begira,
 beste lanikan gabe
 kargatu ta tira.

Bertso ontan ere ez dago gaizki adierazia gerraren mamia :

...ainbeste milloi gizon
 alkarri begira,
 beste lanikan gabe
 kargatu ta tira.

Ta orrelako lana len esan duan beste arrazoirik gabe :

...zer dan ez dakitela
 dadukaten ira...

Ikusten dezutenez, emen aitatu ditugun bertsolariak Jose
 Garmendia au ez beste danak bate zalekeririk ez dute. Danak
 esan dezakete beren buruagatik Xenpelarrek ziona :

Ez naiz ni gerraren zale,
 baizik pakearen alde...

Gerrak ez die odola ta eriotza besterik ekartzen burura
 artaz oroitzean.

Nik gogoan dedanez beintzat, etzan alakorik gertatzen gure inguruan azken Europako gerrate denboran. Gurean gerririk sortu ez bazan ere, bazan itzetan naiko gerra gure bazterretan. Nork bere gogokoak irabaztean poza, ta galtzean miña. Ta galtze ta irabazte oiek ixurtzen zuten odolari ez genion ajola aundirik ematen. Urri ziran, odol ori beste edozer bañon aurretik jartzen zutenak.

Gure erriak, lengo gerratean beintzat, txik bestelako biotza erakutsi zuan, ikusi degunez. Biotz ona ez ezik, biotz zuzena ere bai, pasioz ta zalekeriz okertu gabeko biotz zuzena. Ta etziran motzak bere buruak asmatu zitun arrazoibideak.

Are ederragoa da bertsolariak ematen diguten ikasbidea, konturatzen bagera Alemaniaren edo Frantziaren edo besteren izenik ez dutela doi doi baizik aitatzen. Pedro Tolosa, Fermin Imaz ta Zabaleta bi anaiak ez dute bein bakarrik ere iñoren izenik aitatzen. Ez dute ikusten ixuritako odolaren gorria besterik.

Esan bezela, Zabaleta anaiak ez dute nazioaren izenik sartzten, bai ordea Europarena naiko aldiz, baita ere onen egoera negargarriaz itz tristerik egin. Arritzekoa da, bañan badirudi oraingo zale oitako bat ari zaigula izketan.

GERRATEAN SARTZEKO BILDURRA

Bertsolari geienak bildurrak daude Españira era zabalduko ote dan Europako naspilla. Geiegi ari naiz luzatzen, bañan laburrean bada ere ez det bildur ori azaldu gabe utzi nai.

Orra A. Jarriyak deitzen diranetan bederatzigarrenean:

...gerra izugarriya
bukatzen ez bada
denboraz guregana
dator gauza bera.

Fermin Imazen laugarrenean:

...al balitz libre nai genduke guk
orlako negar tartetik,
Jaun Zerukua, lagun zaiguzu
zuriak geran partetik.

Amargarrenean:

...bildurrak nago Ezpañiya're
sartuko ote dan soziyo,
ez kortian dauden gizon batzui
laguntzen baldin bazayo.

Amalaugarrenean :

...naigabe ori ez dediyela
al bada sartu gurian,
Jaun Zerukuak jarri gaitzala
pake santuko birian.

Len aitaturako Lexoren bertso baten azkena :

...kanpuan dagon naigabe ori
kutsatuko da gurian.

Zabaleta anaien irugarrenean :

...salsan sartzia obe degula
askori aditzen zayo,
len sobra gerra daukagu bertan
or sartu gabe zozio.

BIZIMODU LATZA GERRAREN ONDORENA

Bertsolari asko kezka daude bazterretan miseri gorria zabalitzen ari dalako, gerrate ori dala ta. Ez da arritzekoa. Bertsolariak ez dira aberatsen tartean sortzen da...

Orra A. Jarriyak deitzen diranen amargarrenean :

Gure Ama maitia,
erruki zaitia,
ekusi ez dezagun
emen gosetia...

Amaikagarrena :

Pobre jende guztia
dago penatua,
nola baserri eta
ala kalekua,
lanik ezin billatu
falta jatekua,
lagun zaiguzu, Ama
Guadalupekua.

Amabigarrenean :

...pobriarentzat lana
sortu dedin emen,
ala gerta dedilla
Jesusekin amen.

Fermin Imazen amairugarrena:

Lanetik biar duan guziyak
iñun ez dagola diyo,
ta jateko gauzak prezियuetan
egin zaizkigu gora iyo,
pobre gaxuak sufritzen gaude
gerra ori dala mediyo,
orreatikan ezin duenai
beti negarra dariyo,
gure munduko bizimoduak
ez du askorik baliyo.

Sarasolak lenengoz jarritako irugarrena:

Españiyako partiduari
kontu zayogun lenbizi,
tallerrak eta komerziyuak
begira geratu asi,
fabriketan ta leku askotan
kanpotarra da nagusi,
bertan diranak lanikan gabe
miseriyaren igesi,
gure erreñuak ortarañoko
burlarik ez du merezi.

Zabaleta anaiaren laugarren bertsoa:

Gerr'ori dala mediyo dago
gauza guziya garezti,
len erdi ipurdi bizi giñanak
gaur nola zenbat famili!
aur txiki asko balin baditu
ayek mantendu ta jantzi,
nola egin ezin pentsaturikan
jarriya gau ta egun beti,
pobre gaxuak azkenerako
kobratutzen du ederki.

Bosgarrenean:

...lenago amar baliyo zuen
gauza, orain ogei kendu,
tamaña orretan gu bezelako
pobria nola mantendu?
alare ontan geradenian
egon gindezke kontentu.

GERRAREN KULPA DUTENAK

Bertsolariak gogor mintzatzen dira gerra piztu dutenen kontra, ta penaz aitatzen bate kulparik gabe gerra ortan iltzen diranak. Nunbait ez da azken gerratean lenengoz asmatua "criminales de guerra" deritzaion auzia.

Orra Sarasolaren zortzigarrena :

Pikaro batek nai duben arte
 beste askoren biziya,
 gauzak itxura duben bezela
 ez da gezurra guziya,
 asesinuen deskalabrua
 orrek eragin aziya,
 ondorengiak galtzen dabillen
 milla diabruaz josiya,
 zori gaiztuan gastatuko du
 len gaizki irabaziya.

Orra Sarasolak berak zer dion amabigarrenean :

...oraingo ori diferente da
 lengo gerrate zarretik,
 kulpa gabeko makiña batek
 pagatuko du larrutik.

Orain Zabaleta anaien zazpigarrena :

Zori gaiztoko gerra europe au
 lenbizi piztu zuana,
 onezkergero damutu zayo
 etzuala egin gauz ona,
 amaren seme ederrik bada
 kulparik gabe il dana,
 oyen animaz erregutuaz
 guazen Zeruko Aitana,
 eskatutzera arren jartzeko
 pakian Europa dana.

Fermin Imazen bosgarrena :

Europako gerra gaiztua
 sortua zori gaitzian,
 akabatuko dala uste det
 gizon geyenak aitzian,
 biyotz guziya erdibitzen zait

ori pentsatzen jartzian,
inozentiak aurrera bota
kulpa dutenak atzian,
goiko Juezak aztinduko'itu
bere eskutik artzian.

Zorrotza da oraingo aurrerapenai zazpigarrenean sartzen dien ziria :

Nola itxasoko ta legorreko
aideko elementuak,
ojala danak berriz ostera
baldin baleude kenduak,
mundu guziya ikaratzen du
gaur dagon armamentuak,
a or zertaño ekarri gaitun
gizonaren talentuak,
kulpik gabiak iltzeko dira
oraingo adelantuak.

Amalagarrenaren asiera :

Parte gaiztuak dabilz itxasoz,
legorrez eta aidian,
oyengatikan auskalo zenbat
inozentiak il dian...

GERRAREN JATORRIA

Gorrotoaren jatorritik omen dator gerra. Ala diote bertso-lari danak edo geienak. Erakusbide batzuk beintzat jarri bear-ko ditut :

Zabaleta anaien lenengoan :

...ikusten danez alkarrengana
gaude gorroto biziyan...

Bigarreanean :

...gauz onik ez datorkigula
egon gindezke etsita,
bata bestiai barka zayogun
gorroto danak utzita.

Amabigarrenean :

...gerra edo guda dakar mundura
elkar ezin ikusiyak...

Bañan auetan gogoangarriena da Sarasolak diona :

...ez ondorenguantzat
gorrotorik utzi.

Itz auekin bukatzen ditu bigarren aldian jarri zituan bertsoak. Etorkizunaren berri bazuala dirudi.

AITA SANTUA

Erromako Aita Santua ere izendatzen dute. Artaz esaten dute oraindik ere il berria degun Aita Santuaz esan ditekera : etzala alake istillu gorriarik sortu izango, aren esanetara geren burua zintzo jarri izan bagendu.

Orra Sarasolaren ogeigarrena :

Amabosgarren Benediktoren
ordenamentu berriyak,
konbeniyua nai lukiala
ondo gaude igarriyak,
errege danak esku emanaz
probintzi eta erriyak,
lenago baña lege obiak
izan ditezen jarriyak,
au egin arte luzatuko du
naigabe izugarriyak.

Fermin Imazen amaikagarrena :

Jaungoikuaren ondorengua
Aita Santua izanik,
errege oyek ez dute egin nai
batere bere esanik,
zein da ori ainbat pakia egiten
sayatutzen dan gizonik?
nik ez det uste arrazoi ortan
deskuidatutzen naizenik,
baldin gauz ori logratze'ez bada
ez datorkigu gauz onik.

Oraindik ere badituzte bertsolariak beste asmo gogoangarri batzuek, bañan utzi bearko ditugu.

AZKEN ITZAK

Gure gaurko saioa bertso berrien zentzua erakusteko lain izan dala derizkiot. Gazta nolakoa dan jakiteko aski bai da

aren puskatxo bat jatea. Orregatik eman diot nere itzaldiari entzun dezuten bigarren izena: "Gure erriaren literaturaren erakusbide". Izan ere, ematen digu zer ikasirik.

Lendabizi, bertso berrien literaturaren zabaltasuna. Ez degu gaur bertsoen baratzaren baztertxo bat baizik artu. Bañan besterik gabe ere pentsa genezake baratz ontan aukera ona dagoala, aztertu degun baztertxoa ain ugaria izanik.

Urrena begiratu bear diogu literatura onen balioari. Aitatutako bertsoetan azaldu diran asmo, bururazio ta sentimentuak ez dute inoren aurren agertzeko lotsik, ez diote ere inungo gerra artako idatzi geienai inbiriarik edo zorrik.

Bertso auek erderara itzuli ta edonungo izkeran azalduko balira, etziran inolaz izango gure izenik lotsatzeko, goratzeko baizik.

Gerok ere bertso zalegoak izango giñake, guk nai bezelako euskeran baleude. Bañan gauz onek baditeke iztegiari zeozer kentzea, bañan asmoen ta sentimentuen balioari ez dio ezer ere kentzen. Orregatik, ortan oztopo egin gabe, danok sartu bear genduke baratz ontan. Etzaigu sartua damutuko.

Bañan ikusi dezagun zer eman zuten bertsolariak azken Europako gerratean. Ezer gutxi atera zuten. Egia esan, azken gerrate denboran etzegoan bertsoetarako lenengoan bezelako girorik. Bañan, dana dala, bertso gabezi ori ikusita, ez du inork esango indar berritzen ari zaigula bertsolaritza.

Bañan bertsolaritziari indarrak urritzen ari zaizkiola ikusteko badago beste ezaugarri bat. Arritzekoa da nolako gai biziak artzen zituzten bertsolariak garai batean. Gai biziak artu ta bizi arabilli. Orain ikusi egin degu erakusbide polita. Orain berriz gutxitan bertsorik jarri, ta jartzen diranean ere gai motelak artu.

Ori gertatzen da, nere ustean, euskerak gero ta indar urriagoa duala lanik egiteko. Esateak ere ez du poz aundirik ematen, bañan nork esan gezurra danik?

Emen aitatu ditugun bertsolariak beren buruaren indarraz asmatutako irizbide sakon bat erakutsi dute. Nunbait lepoaren gañetik bururik badute, ta txapela eramateko ez ezik pentsatzeko ere balio du buru orrek. Gutxi ajola dio ez beti irizbide batera elduak izatea. Nere ustean obe ortan ageri bai da nork bere bidetik egiten duala pauso buru lanetan. Naiago nuke gu danok ere geren euskal saioetan orrenbesteraño iritxiko bagiña.

Bañan bukatzera noa. Euskerari eutsi nai badiogu, bide berririk ebaki ez ezik, bear bearrezko degu lengo bide zarrak

len bezin garbi gordetzea. Ta bide zar guztien tartean bertsoak euskal biderik zabalena. Zoritzarrez naiko sasiz ta belar gaiztoz bete zaigu geren zabarkeriz.

Bilbao ontan asiak dira bide ori garbitzeko lanean. Lan ederra artu dute, alajaña, beren kontura, bañan etzaie artua damutuko. Lengo bertso zarrak artu ditzatela oraingo bertso berrien ikasbidetzat. Bertsoetan ezer gutxi dago berritu bearrik, asko ordea indartu bearrik. Jaungoikoari nai dakiola Bilbao ontan bezela Euskalerrri guzian saiatzea.

Nere aldetik aleginduko naiz bazter zokoetan dauden bertso ondasunak jasotzera. Berriz ere eskerrik asko lan ontan laguntzen didaten guzia. Orain arte bezelako borondate ona izan dezatela aurrera ere.

Orrela, danon artean indar berrituko degu bertsolaritza, ta ez degu esan bearrik izango arek bere onenak eman zituala.

Besterik ez.

1958'ngo Abenduaren 11'an

Antonio Zabala, S. J.

Aita Zabala-k bukatuta Mitxelena jaunari ematen zaio itza. Leendabizi adierazten du Arrue jaunaren partez ezin etorri izan dala Madriler a joan bearra zeukalako eta dio ere Irigaray jaunak esan zuela, etorriko zala aal baldin bazuen, baiña ezuala agertu. Ala ere lana bialdua dauka. Itzaldia asten du.

EUSKAL-ITZAK ZEIN DIREN

Bere itzaldian leendabizi dio zerk bultzatu duen autatu duen gaia autatzera. Alegia, euskal-itzak zein diren. Eta gero Larramendi aipatzen du, bere nortasuna, eta euskalari eta euskal-izkribitzaille zan aldetik zeuzkan usteak eta aien arrazoiak. Dio euskal itzetan zeuzkan teoria asko ezirela euskaldunentzat egiñak, kanpokoentzat baizik. Berak aieri erakutsi nai zien euskera gai zala edozer gauza esateko. Eta gai zala edozer gauza esateko erderatik artuak etziren itzekin. Botikario askok egiten duten bezela Larramendi-k etzuen berak saltzen zuen botikarrik artzen eta berak euskeraz idatzita utzi dizkigun gauzetan garbi eta jator mintzatzen da. Gaiñera ber-berak dio sartuta dauden itzak, naiz-eta erderatik sartuak izan erabili bear dirala. Ori itzez itz berak dio. Esan bear da ere Larramendi-ren garbitasuna etzala, ezta gutxia-

gorik ere, beste geroagoko batzuen maillara eldu. Esate baterako Larramendi-ren iztegia datoz, ez bakarrik eliza, kristaua, apaiza ta gañerakoak, baita ere alabanza, esperanza, fedea, karidadea, kolorea beste euskal-itzik gabe. Oriek bakarrik. Jakiña, Larramendi-k ori erraz konpontzen zuen. Dakigun bezela berak dio: «ALA BANZA, es voz bascongada: sin añadir ni quitar letra significa semejanza de hija: y como es natural hablar con cariño y estimación de una hija, así a las expresiones de aprecio y estimación en favor de alguno se dió el nombre de **alabanza**» «Diccionario Trilingüe, San Sebastián, 1853). Eta orretzekin konpontzen zituen gauzak eta elitzake ori ere bide txarra gureztat. Bear bada beste etimologia asko baiño probetxukoago izango lirake onelakoak gureztat ere.

Gero esaten du nola mende onen asieran eten egin zan tradizioa literaturan alde onetan. Orduan euskeraz erabiltzen ziran itzak, ez gauza ta gogoeta berriak izendatzekoak bakarrik, **telefonoa** edo beste orrelako zerbait esatekoak, baita betidanik Euskalerrri guztian mundu guztiak erabiltzen zituen itzak ere, guztiok dakigunez, baztertu egin nai izan ziran, eta orien ordeaz beste garbi batzuek erabili. Orduko irizpidea euskal-itzak eta erdal-itzak bereizteko garbitasuna izan zan, diogun bezela. Itzaren jatorriari eta iturburuari begiratu bear zaiola. Nondik dator itz au? latinetik, edo gaztelaniatik, edo frantsesetik, edo nik dakit nondik! Bada ezta euskal-itza. Beraz euskal-itza da bakarrik —berak beste era batera esango zutekean— ez latinetik, ez gaztelaniatik, ez guk ezagutzen dugun beste izkuntzatic ezatorrena.

Jakiña, oriek baiño leenago ere euskaldunak izan baigenituen artu-emanak beste izkuntzekin, orain ezagutzen eztitugunekin, orietan eztakigu zein sartu genituen eta zein ez. Beraz or ezjakiña dugu alde.

Denak dakigun bezela Azkue iritzi orren etsaia izan zan edo etsai bezela agertu zan, baiña ikusiko dugunez ongi begiratu ezkeror etzan zearo etsaia. Bere iztegiaren itzaurrean dakarzkien irizpideak irakurriko ditut. Lendabizi, berak uste du itz bat edo adiera bat euskerazkoa dala probatzeko lekukoak bear dituela. Ortara, bai liburuetatik eta bai berak belarriz entzundakoak artzen ditu. Auxe dio: «...me propuse anotar no sólo la obra en que leía las palabras y modismos que iba atesorando, sino hasta la página y línea en que se encontraban; además del dialecto a que pertenecía, lo que cogía al vuelo, también la localidad en que tal se decía; prefiriendo esta última autoridad, verdadera soberanía en nuestro caso, a la primera». Beraz, erria ta idazleen arteko auzia erriaren alde epaitzen zuen. Gero au dio: «En cuanto a las voces exóticas, he incluido aquellas que no tienen equivalente castizo y han tomado

carta de naturaleza en el idioma; como ELIZA «iglesia»; LEGE «ley»...». Beraz Azkue-rentzat lendabiziko kontua zan beste modu garbiago batean ezin esan al izatea. Ortaz gaiñera itza sartua eta betidanikoa baldin bazan ere berdin zitzaion, teoriarik beintzat. Itz berriak, guztiok dakigun bezela, etzituen iztegiar sartu. Berak zion egunen batean Euskaltzaindiak erabaki bearko zuela zein itz ziran artzekoak eta zein ez. Gure artean mende onen asiera inguruko joera berri aukeratu gauza bat egin zuten, euskal literaturaren tradizioa zearo eten, Bidasoaz beste aldera gertatu ez tana. Ala ere emen gutxi batzuek, nolabait ere, eutsi diote tradizio orri. Gaurko idazle askorentzat bide bat bakarria dago zerbaiteko lenagokoa zer zan. Ori da ORIXE. Orixe-k gaurko askok uste duten baiño itz, esaera eta joskera askozaz gelago baititu antzizikiako liburuetatik artuak. Baiña Orixe bakar samar ibilia izan da luzaroan bide ortatik. Tradizioa nola emen eten dan eta beste aldean ez ikusteko gauza bat begira diteke. Badakizute nola Azkue-ren iztegiaren ondoren beste iztegi bat egin zala, beste euskal-iztegi bat, beste aldeko euskalkiak bakarrik artzen dituen, eta ori da Lhande-rena. Eztuzue ikusi besterik zenbat millaka itz agertzen diran Lhande-ren iztegiar euskal-itze bezela Azkue-ren iztegiar agertzen ez tiranak.

Gero, ezagun danez, batez ere gerraren ondoren sekulako zalantzak sortu izan dira mende onen asiera inguruan izan genduen revoluzio ori zuzena ote zan eta geroztik egin ziran guztiak bide zuzenetik ote zijoazten ala ez. Egia esan, bai Altube jaunak, eta bai Mocoroa jaunak, beste batzuen artean olako zalantzak eta kezak leenago ere adierazi zituzten.

Beraz sarrera moduko au eginda gatozen berriz arira. Galdera bat egingo dut. ¿Zerk egiten du euskal-itza?

Jo dezagun erdaldun batekin ari gerala izketan eta galdetzen diogula:

—¿Son palabras castellanas **jamón**, **jardín**, **escopeta**, **fachada**, **parapeto**, **metafísica**?

Erantzungo digu:

—Sí, evidentemente.

Guk orduan:

—De ningún modo. En el caso de **jardín** y de **jamón**, su inicial, la **j**, muestra de una manera evidente que son palabras francesas. Es un hecho histórico fácil de demostrar que **parapeto**, **fachada**, **escopeta**, entraron del italiano en el siglo XVI y que **metafísica** está a la vista que es una palabra griega.

Eta zer erantzungo liguke berak? Au:

—**Jardín** y **jamón** no son francesas, porque cuando yo hablo en castellano puedo decir: «Aquí hay un hermoso jardín» y «Me

voy a comer un trozo de jamón». Pero cuando hablo en francés tendré que decir **jardin** (xardén) y **jambon** (xanbón) y no puedo decir **jardín** y **jamón**.

Beraz, errege euskal-itza al da? Eztut gauza bat besterik esango. Garbisu-k aspaldi idatzi zuena: **Errege euskal-itza** ezpaldin bada rey izango dek orduan. **Errege euskal-itza** da erderaz ezin esan dezakadalako: **Hoy es el día de los tres erregues magos**. Ori ezin esan dezaket erderaz, beraz ezta erdal itza. Eta euskeraz ezin esan dezaket: **Gaur iru rey magoen eguna da**. Beraz rey ezta euskal-itza. Orretara errege eta rey zearo bi itz dira, bata gaztelaniazkoa eta bestea euskerazkoa. Eta ori da aurren aurreneko irizpidea.

Begira zazue, beste alde batetik, nolako ondorenak dituen lenago aipatu dugun irizpideak. Azkue-k **bertsolari** itzean auxe dio: «Ez voz extraña...» Erderaz ezin esan ditekean gauza bat, erderaz adierazi bear dutenean euskal-itz batekin adierazi bear dutena beste modurik eztaukatelako, ori al da erdal-itza?

Etimologiak gure artean askotan izurriak baiño kalte geiago egiten baditu ere, aurrera ibiliko gara. Ni enaiz orain etimologia kontuan sartuko eta eztut esango ondo dauden ala ez. Baiña, esate baterako, askok uste dute, **aizkora**, **aitzur** ta **olakoak aitz-etik** datozela. Baiña, duela gutxi Gorostiaga-k esan ta argitaratu du lantxo bat adieraziaz **aizkora** latifñetik datorrela. Neri etzait iruditzen batere zentzugabekeria. Batere. Beraz, eman dezagun orain arrazoi duela Gorostiaga jaunak eta **aizkora** latifñetik datorrela. Eta or daukagu atzo arte euskal-itz garbia zana atzotik gurrera erdal-itz biurtuta.

Azkue-k berak dio neologismo kontuan, eta jakifña, ni orretan Azkue-ren kontra nagoelako, esan bear dut itz kontuetan ezer egin bagenez batzuek eta besteak, Azkue-ri eskerrak egin dugula. Lhande-k berak eta Lhande-ren laguntzailleak egin zuten itzegia egin baldin zuten erdia baiño geiago Azkue-gandik artua. Ona zer dion itz berriai buruz: «Luego, por más que rehuyo por sistema la tarea, obligado por la necesidad, creé una larga serie de palabras, prefiriendo en igualdad de circunstancias las voces cortas a las largas, y aquellas cuya raíz es común a las que tienen su raíz en un dialecto; las suaves y agradables a las ásperas, a no tratarse de voces onomatopéyicas; ateniéndome, en lo que tiene de compaginable con el carácter de nuestra lengua, al procedimiento de que se ha valido el alemán para crear sus palabras nuevas. Sirvan de ejemplo las siguientes palabras: **OZKORO** «firmamento, bóveda del cielo», de **OZ** «cielo» y **KORO** «bóveda», palabras ambas que aún existen en la lengua; **ELATZ** «impresión, trabajo de imprenta», de **ELE** «palabra» y **ATZ** rastro...»

Olako itzak **bakaldun** eta **gentza** eta orrelako asko bezelakoak dira. Euskaldunak bein-ere erabili iztituztenak.

Eta, jakina, oñiarri au artu bear dugu nai ta naiez: Euskal-itzak ezitu biurtzen bere jatorriak eta iturburuak, euskaldunak erabiltzeak baizik. Eta, batez ere, euskal-literaturaz ari naiz eta ez erri-izkeraz, baiña nolana ere obe genduke, eta alegiñak egin bear ditugu orretarako, literatur-izkera ori eztedilla geiegi aldendu erri izkeratik. Baiña erria ta autoreak artu bear baldin baditugu lekuko, izan dezagun gogoan autoreak badutela zenbait abantail, Axularrek zion bezela. Batetik literatur-izkera izaten da izkera arauduna eta normalizatu, eta ori idazleak berak ala egin dute. Erri-izkera, berriz, askotaz ere askatuagoa izaten da. Bestetik askotaz ere errazago izaten da jakitea zer dioten idazleak erriak zer dion baiño.

Eztiot aipatuko dudan gai ontan diktadurarik bear dugunik, baiña aristokrazia ere bada. Aitoren semeak, edo zaldunak, edo orrelakoak badira. Eta eztiot au iñor mintzeagatik, ezta gutxiago ere. Duela gutxi billera bat izan zan oso asmo onarekin eta gai egoki bat erabakitzeo. Erabaki bearra auxe zan: euskeraz bai edo **bait** idatzi bear dan. Alegia **baida** edo **baita**, **baidu** edo **baitu**, **bai-zuen** edo **baitzuen**. Ni oker ezpaldin banago, eta oker baldin banago parkatu, **bai**-ren aldekoak eraman zuten. Alegia, bototara joan ziran eta **bai**-ren aldekoak eraman zuten. Onetara, pixua daukagu, eta alde batean **bait**-en aldeko botoak eta bestean **bai**-renak. Eta dirudienez **bai**-ren aldera makurtzen zan pixua. Gogoratuko zerate zuek orain „Erroman bein urliak, oker ezpaldin banago ola egin zuena. Pixua ongi zegoala edo gaizki zegoala eztabaidan asi ziranean arek egin zuen au: ezpata artu zuen eta jarri alde batera. Bada nik alde batean, **bait**-en aldean, Axular jarriko nuke. Eta bildur naiz, naiz-eta zereko botazioa **bai**-ren aldekoak eraman, ori ez ote dan bera joango. Eta umetatik **bait** esaten dugunik, —Gipuzkoako Goierrri aldean ezta olakorik erabiltzen, bai, ordea, Nafarroan eta Lapurdi aldean— Gipuzkoako Beterre aldeko erabiltzen dugunik ontan nagusi gera, beste guztietan ezpatera ere. Au ejenpluztat aitatzen dut.

Laburpen bezela esango dut euskal-itzak eta erdal-itzak eztiuela iturburuak eta jatorriak alkarrengandik bereizten. Euskaldunak non eta noiznal darabilten itza euskal-itz jatorra da orrenbestez. Ona zenbait neretzat euskal-itz diranak. Onak ezta esan nai nai ta nai ez Euskaltzaindiarentzat onak izango diranik. Besteak beste iritziak izango dituzte eta geroak erabakiko. Adibide batzuek jarriko ditut ezkaitezan in abstracto beti ari, zenbait itz garbi niretzat: **Arima**, **arku**, **arropa**, **arrazza**, **arrazoi**, **baliatu**, **bar-katu**, **birjiña**, **birtute**, **bista**, **burla**, **dorre**, **ezkutari**, **ezkilla**, **gober-**

natu, gidari, ispillu, izpiritu, kaliza, kandela, kargu, konpondu, kontu, laudorio, luma, maniatu, merezi, merkatari, meztitu, miratu, molde, mutu, jake, obeditu, pena, premia, kobrantza, salbatu, segurantzaz, seiñale, soka, finkatu, tratu, triste, txantxa, umil, zaku, zapatari, sigilu, zimendu, sopa... Onek, neretzat, besteak beste iritziak izango dituzte noski, euskal-itz garbiak dira eta euskal-itz garbitzat aitortu bearrezkoak. Eta orien ordez sortu izan diran itz «garbiak» (garbiak komilla tartean esaten dut) eztira euskal-itzak. Len aipatu ditut **bakaldun** eta **gentza**. Beste bat aitatuko dut orain: **mintzul** itza. Ori sortu da euskaldun guztiok betidanik **mutu** deitzen dioguna esateko.

Bada aipatu ditudan itzak eztira baztertzekoak, naiz-eta erderatikoak izan. Eta erderatikoak diot eta ez erderazkoak.

Azken urteotan zerbait sarrera izan dutelako, paperean beintzat, eztira baztertzekoak gutxi batzuek. Esate baterako **idatzi**.

Esate baterako **inguru** itzaren ordez, latinetik baitator, **barano** erabiltzen dutenak badira. Azkue-k berak dio iztegian: **Barano** (S, arc.). Ala ta guzi ere aldamenen dagoen izkuntza batetik artua da. Mundu guztiak dakienez **inguru**, edo **inguru** antzeko gauzak esaten dira Euskalerrri guztian, baita Zuberoan ere. Baiña utzi dezagun ori alde batera. Naiz-eta euskal-jatorri garbienekoa izan **barano**, **inguru** euskal-itza da.

Inguru da euskaldun guztiok darabilgun itza, baita Xubero-tarrak ere. Ori da, bada, euskal-itza.

Onelako gauzetan, gairakoetan bezela, gogoan eduki bear ditugu beti Bidasoaz arunzko euskaldunak. Eztugu batasunik egingo bear bada. Baiña, gutxienez ere, ezditzagun desberdintasunak geitu. Alegia, itz berriak sortzerakoan, edo modu berrietan austerakoan, begira dezagun aiek nola ari diran. Bear bada, esango didazute, aiek guri eztigute kasu geiegirik egiten. Ala izango da, baiña ezta zearo egia. Baiña zer? Guk aiei kasu egiten baldin badiegu alkarrekin ibiliko gera edo ezkera beintzat alkarrengandik geiegi alduko.

Ez naiz onera etorri iñori erakustera euskera maitatzen. Gai orretan, noski, edozein euskaltzale da ni baiño geiago. Nekerik gabe aitortzen dut ori. Ala ta guzi ere sarri askotan alako kezka bat izaten dut gogoan. Ageri agerian dagoen maitasuna ikusten baitut, ez ordea maitasun orren zerenganakoa. Bai baitirudi bein baiño geiagotan euskeraren orde z eta euskeraren lekuan beste zerbait dugula maite, euskeraren izenez estali ditugun geren burutikako asmakizunak. Ezkera iñor euskeraren jabe. Ondasun orren gozamena eman ziguten aurrekoek, ez jabetza. Eta galerarik gabe ematera beartuak gaude gure ondorengoai. Eztugu, beraz, obe bearez bada ere, itxura gaiztotzeko eskubiderik. Eztezagun gairera

ametsik egin. Itz eta gogoeten arteko lokarria, esaten duten bezela, egiunezkoa da, ez gauzen izaeran finkatua. Eta orrexegatik beragatik da ain etenkaitza eta aldakaitza. Esan nai dut: Zaldi itzarekin izendatzen dugun gauza eta zaldi itzak eztute elkarren artean izaerazko lokarririk. Zaldi deitzen diogu gure aurrekoek ere zaldi deitzen ziotelako eta zaldi esaten erakutsi digutelako. Beraz berdin litzake zaldi esan bearrean asto esango bagendu. Baiña nola eztugun alkar artuko asto esaten, ezin genezake nai dugun bezela izkera alda. Orrexegatik beragatik, egiazko eta zifnezko eta izaerazko lokarririk eztagoelako itz eta gogoeten artean, ezin genezake gure gogara izkuntza alda. Ez gaitezen beintzat gure indarretan fida. Deus gutxi aldatuko dugu izkuntza eder bidean idazle izena badugu ere. Ondatu bai, onda dezakegu bear baiño geiago. Orretarako badugu eskua. Nik naike nuke euskeraz dozena bat milloi lagun bederen mintzatzea. Nai nuke dagoen baiño askotaz ere zabalduagoa egotea. Literatura aberats baten jabe izatea obe genduke. Enaiz gure izkuntzan erdal kutsurik ikusi nai ezluketenetakoa, basajendea besterik ez gerala izan adieraziko bai-luke garbitasun orrek. Naiago nuke orregatik besteekiko ar-emanetan artzaille baiño emaille geiago agertu izan bagaña. Ori guztia nai dut eta zer? Daukadana daukat eskuan. Gure euskera zarra, den bezelakoa, zenbait aldetatik ugari, zenbait aldetatik eskas eta urri. Batzuetan dotore, eta besteetan arlote. Ori da, bada, den ori, den bezelaxe eta ez nai gendukean legez, maitatu bear duguna, bizkortuko badugu eta indartuko. Eztugu gure erriaren izkuntza orren izenean besterik, geronen ametsik eta usterik, maitatzea zillegi. Maitasuna ez ezik, eta maitasuna baiño lenago besterik eskatzen digu gaur nere ustez euskerak euskaldunoi, begiramen eta errespeto piska bat, baiña zifnetako eta benetako begiramen.

Bukatu duenean Alvarez jaunak artzen du itza: Ala ere nik uste det batzarre ontan asko itz egin dala garbizale eta berrizaleen kontra. Zergatik? Usadioaren kontra dijoalako. Ni ontan nago eta uste det usadioak izan bear duela jabe eta irizpide bakarra. Eta len aipatu da Barrutia oso ontzat bezela. Eta ni jakiaña, konforme nago alde batetik, esate baterako verboan eta alako gauzetan dudarik gabe Barrutia askozaz ere jatorragoa da gaurko asko baiño. Baiña ala ere uste det brioso, perezoso edo deabru eztakit zer, itz oiek berriak bezin berriak dirala. Eta eztute batere usadorik euskera berean. Orregatik, garbizaleak ondatu baditugu asmatzaille oiek ere kondenatu egin bear ditugu garbi. Ori alde batetik, eta bestetik lokalismo bat ere ez ditekeala ontzat eman. Uste det ori aitortzea komeni dala.

Mitxelena: Barrutia-ren kontua. Ori argi ta garbi erabaki ditteke. Begira, emen bi gauza daude. Obeto esateko, bi eredu-klase.

Bat izkuntza-eredua eta bestea arte-eredua. Eta zure iritzia galdetuko dizut. Zuk or daukazu bi autore: Lizardi eta Agirre Asteasukoa. Zein daukazu obetzat?

Alvarez: Mamiz dudarik gabe Lizardi da.

Mitxelena: Ori da. Arte aldetik eztute iñondik alderik ere. Bada nik izkuntza aldetik jatorrago derizkiot Agirre Asteasukoari. Eta nire ustez Barrutia ere eredu da arte aldetik izkuntza aldetik baiño geiago. Beraz, eztut esan nai Barrutia-ren izkera artu bear gendukeanik eredutzat eta zearo bat gatoz kontu ontan.

Alvarez: Ez, nik uste det batek edo bestek ori pentsa dezakeala.

Mitxelena: Bai jauna. Beste gauza bat. Esate baterako, nola esaten da erderazko **presentar** euskeraz. Nik uste dut gaur galdetuko bagendu Euskalerrri guztian barrena, alde ontan **presentatu**, **presentau** edo orrelako gauzak entzungo genituzkeala. Eztakit beste aldean zer esango liguketean. Baiña, esate baterako, Lardizabal-ek beti beti eta beti **aurkeztu** esango du. Beraz, or **aurkeztu**-ren alde nago. Eta ni **galdetu** eta **itaundu**-ren alde nago. Alegia, Bizkaiko autore zarretan ezpaita bein ere **preguntadu**-rik, edo gutxitan beintzat, agertzen. Eta orregatik euskal-liburuak alde askotatik eredu obeak ditugu itz kontuan ere, gaurko izkera baiño.

Xuberoako Madeleine Yaureguiberry andreari ematen zaio itza eman nai dituen zenbait berri eman ditzan. Xuberoako izkera gozoan mintzatzen da eta entzule guziak adi daude itzik galdu gabe ulertzeko asmotan. Leendabizi Xuberotarren agurra ematen du eta gero ango eskolez mintzatzen da. Dio Xuberoan asi direla urrats baten, leen-urrats baten emaiten. Gobernamentuko eskoletan sartzen omen dira, Pabeko inspektoreen baimenarekin. Zenbait gauza jakingarri aipatzen ditu ala-nola inspektoreak aperzibitu direla euskalduna ezela frantsesaren etsaia uste zuten bezala. Aurrek eztute ikasten eskolan irakasten den frantsesa baizik. Eta bere denboran ikasten dute beren etxetan izkuntza ederra eta aberatsa eta aperzibitu ziren euskara zekiten aurrak, zekitela, frantses lan ederrenak egiten, eta Pabeko inspektore geienak erran dute azkenik Xuberotar aurrek egin dezaketela erri tipietako eskoletan, eskola aundietan latin eta greko izkuntzakin egiten dituzten izpirituko exerzizio sabantak. Lafont profesorea, zenbaitek ezagutzen dutena, aipatzen du. Eta nola leen eskola aundietan eta batxilera-toan egin zitekeana, eskola tipietan ere asi diren egiten, ortarako kanta eta metodo simple batzuez baliaturik .Eta Pabeko inspektoreek konprenitzen dutela zerbait euskera begiratzeko, ez bakarrik mintzairaz, baiña jakitatez. Zeren-eta euskera izkuntza aberats bat

baita, aberatsenetarik. Baiña euskaldunek deus estudiatzen, begiratzen eta izkribatzen eztutena. Dio Xuberoan asi direla. Txalo beroak eman zaizka biotz biotzetikan.

Eta itzaldiak bukatuta Bibliotekako beste saloi batera joanik Bizkaiko Diputazioak ardo eta janari zenbait eskeiñi zien batzarkideari bazkal-aurrean. Hilario Bilbao jaunak Diputazioaren izenean itz sutsu eta eder batzuek esan zituen. Zion nola Diputazioak Euskaltzaindiari giltzak eman ziozkan etxean bezala egon zedin eta eztela Euskaltzaindia Diputazioari eskerrak eman bear diozkana, ezpada Diputazioa dela benetako eskerrak Euskaltzaindiari eman bearrean dagonea egiten ari den lan indarrez beteagatik. Esan zuen nola lan aundia dagoen egiteko euskal gauzetan eta baita dokumentu zaar, euskal kanta eta beste gauza asko bildu ta estudiatzen. Lau Diputazioak elkarren leian ekin bear luketela adierazi zuen, nobleziaz beterikako nor-geiagoka batean, indarra emateko arazo guzti auri eta bear bezala gure ondorengoak jaso dezaten osorik, obeturik eta indarturik gure aurrekoengandik artu genduan ondasun osoa.

Zenbait denpora geroago, 1959 aprillaren 2-an Euskaltzaindiak erabaki au artu zuen:

324. 11701

Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz

Euskaltzaindiak, idazlari ta izlariei zuzenbide batzuek eskeiñi naiez, eta asko zuzenbide oien zain-antzean daudela jakiniñik, onako agiri au azaltzen du:

OINARRI-LEGEA

Iztegi-saillean ezta bidezko itz asmatuetara jotzea ezin bestez baizik, eta orduan ere itzen erabidean izkuntzaren joerak gordeaz. Ori iztegiari gagozkiola. Gramatikaren barrutian, ordea, ezta sekula zillegi asmatzen ibiltzea edo izkuntza aldatu nai izatea.

EUSKAL-ITZAK ZEIN DIRAN JAKITEKO BIDEA

Eta iztegiaren auzi au xehetasun geiagorekin garbitu naiez, euskal-itzak zein diran, au da, auskal-literaturan erabiltzeko itz jatorrak eta bidezkoak zein diran jakiteko, bidea

eta neurria finkatu nai du aurrenik Euskaltzaindiak. *Euskaltzak dira euskera bizian sustraituak daudenak*. Sustrai ori zenbat eta sakonagoa izan, ainbat eta eskubide geiago du itz batek erabillia izateko. Itz baten zabaluneak, antziñatasunak eta idazle zaarrak itz ori erabilli ote duten jakiteak, asko esan nai du itzaren sustraia zenbaterainokoa dan neurtzeko. Sustrai aundiko itzak, bada, auskal-itzak dira, naiz eta erderatik etorri. Bada gure iztegian olako itzen pilloa: jatorriz kanpotik sartuak. baiña euskeran gogotik errotuak daudenak, alegia. Beraz, etxeko biurtuak dauzkagu, gure gureak dira itz oiek. Euskaltzak dira bada, erderatikakoak izanarren. Itz oiek eskubide osoz erabilli ditezke, eta oien lekuan erabiltzeko asmatu diran itz berriak eztira geienetan euskal-itzak eta eztute aiek ainbat eskubide erabilliak izateko.

Ona emen olako auskal-itz jatorren zerrenda bat. Erderatikakoak izanarren, etxeko biurtuak dauzkagu eta emandako neurriaren araura, euskal-itz jatorrak dira:

Abendu, aingeru, alkate, amodio, arima-anima, abade-apaiz-apez, apostolu, arraza, arrazoi-arrazoin, bake-pake, balio, bekatu-pekatu, berba, bertso, bedeinkatu-benedikatu, birjiña, birtute, borondate, doe-doi, damu, deabru, denbora-denpora, dantza-jantza, diru, desegin, errege, erregiña, erlijio-erlegiño, eliza-jantza, diru, desegin, errege, erregiña, erlijio-erlegiño, eliza-eleiza, elexa, eskola, espiritu-izpiritu, familia-pamili, fede, frutu-fruitu, finkatu, gorputz, gramatika, gloria-loria, grazia-garazia, imajiña, inpernu-infernu, imitazio-imitaziño-imitazione, jende-jente, joku, kantatu, kolore, kafe, karidade, komunio-komuniño-komunione, kanpo, kontra, kanta, liburu, lore-lora, lege, mundu, meza, modu, molde, moldatu, obeditu, olgeta, partitu, paradisu-parabisu, barkatu-parkatu, bekatu-pekatu, pentsatu, pentsamentu-pentsamendu, sakramendu-sakramentu, santu-saindu, seiñale, testamentu, umil, zapata, zentzu-zentzun, zeru...

Euskaltzaindiak, bada, itz auek eta antzekoak diran beste asko eskubide osoz erabilli ditezkeala erabagitzen du, euskaldunak, jatorrak eta garbiak diralako. Eta idazle ta izlariei erabilli ditzatela eskatzen die, itz asmatuetara jo gabe.

Berebat, izkuntza berezien gaiñetik zabaldurik dauden kultura eta zivilizaziozko itzak ontzat artzea eta erabiltzea Euskaltzaindiak begi onez ikusten du. Adibidez; politika, teknika, literatura, liturgia, metro, kilometro ta abar.

Declaración de la Academia de la Lengua Vasca acerca del vocabulario del euskera

La Academia de la Lengua Vasca, consciente de su deber de dar normas orientadoras, y respondiendo al deseo de muchos que piden y esperan dichas normas y directrices, hace la siguiente declaración:

PRINCIPIO FUNDAMENTAL

En el terreno del léxico o vocabulario no se debe recurrir a términos inventados o de forja más que cuando no haya otro remedio, y aun entonces cuidando que la formación se ajuste a la índole y exigencias de la lengua. Esto en cuanto al léxico; porque, si se trata de la gramática, es claro que en este terreno, jamás se debe tolerar la invención o alteración de la lengua.

CRITERIO PARA DISCERNIR QUE PALABRAS SON VASCAS

Y pasando a determinar más concretamente el punto del vocabulario a emplear, la Academia recuerda que el único criterio válido para determinar qué palabra es vasca, y por tanto, legítima y castiza para los usos literarios, es el arraigo que la tal palabra tiene en la vida de la lengua, arraigo que se evidencia por la extensión y antigüedad de su empleo, por el uso que de ella han hecho los autores clásicos, etc. Jamás debe tomarse el criterio etimológico como medida para discriminar qué palabras son vascas. Según esto, es evidente que hay en el léxico vasco un gran número de palabras que, aunque procedan de otras lenguas, se hallan perfectamente asimiladas y que tienen carta de naturaleza en la lengua. Por tanto, deben ser consideradas con todo derecho como palabras vascas, mientras que las otras que se han creado para suplantar a éstas, no son por lo general palabras vascas ni reúnen los títulos que aquéllas para su empleo corriente.

Damos a continuación un cierto número de palabras que, aunque procedentes de otras lenguas, son indudablemente vascas, según la precedente norma apuntada:

Abendu, aingeru, alkate, amodio, arima-anima, abade-apaiz-apez, apostolu, arraza, arrazoi-arrazoin, bake-pake, balio, bekatu-pekatu, berba, bertso, bedeinkatu-benedikatu, birjiña, birtute, borondate, doe-doai, damu, deabru, denbora-denpora, dantza-jantza, diru, desegin, errege, erregiña, erlijio-erlegiño, eliza-eleiza, elexa, eskola, espiritu-izpiritu, familia-pamili, fede, frutu-fruitu, finkatu, gorputz, gramatika, gloria-loria, grazia-garazia, imajiña, inpernu-infernu, imitazio-imitaziño-imitazione, jende-jente, joku, kantatu, kolore, kafe, karidade, komunio-komuniño-komunione, kanpo, kontra, kanta, liburu, lore-lora, lege, mundu, meza, modu, molde, moldatu, obeditu, olgeta, partitu, paradisu-parabisu, barkatu-parkatu, bekatu-pekatu, pentsatu, pentsamentu-pentsamendu, sakramendu-sakramentu, santu-saindu, seiñale, testamentu, umil, zapata, zentzu-zentzun, zeru...

La Academia recomienda a los escritores, predicadores, hablistas, etc., el uso de semejantes voces y de otras similares, por ser perfectamente castizas y vascas, con preferencia a los términos neológicos que se han propuesto para suplantar a dichas voces.

Igualmente, ciertos términos culturales y de civilización que son de uso general, la Academia estima que pueden usarse sin reparo. Por ejemplo: politika, teknika, literatura, liturjia, metro, kilometro, etc.

2 de abril de 1950.